กัจจายนสูตตปาฐะแปล



กัจจายนสูตตปาฐะแปล



พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ
รวบรวมและเรียบเรียง

คำนำ

ส่วนประกอบที่สำคัญของโครงสร้างคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีใหญ่ มี ๓ ประการ คือ สูตร วุตติ และอุทาหรณ์

กัจจายนไวยากรณ์ เป็นคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีที่ถือกันว่าเก่าแก่ที่สุด ที่ยังปรากฏใช้กันอยู่ในหมู่ผู้สนใจศึกษาภาษาบาลี เพราะเป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหา ไม่ย่อและไม่พิสดารเกินไป เหมาะสำหรับนำมาเป็นอุปกรณ์ใช้ในการศึกษาพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา

เป็นธรรมเนียมปฏิบัติมาแต่โบราณในหมู่กุลบุตร ผู้ใคร่ศึกษาคัมภีร์บาลีใหญ่ เบื้องต้น ควรท่องจำสูตรในคัมภีร์ไวยากรณ์ที่จะศึกษานั้นๆ ให้ได้เสียก่อน เหตุคงเป็นเพราะจะเป็นปัจจัยให้การศึกษาเป็นไปได้สะดวก และรวดเร็วยิ่งขึ้น

กัจจายนสูตรที่จัดพิมพ์ขึ้นนี้ มีทั้งตัวบาลีที่เป็นสูตร คำแปลสูตร และตัวอย่างประกอบ เพื่อให้นักศึกษาผู้สนใจจะท่องจำสูตร มีโอกาสทำความเข้าใจเนื้อหาของสูตรไปด้วย เพราะเชื่อว่า ความเข้าใจในเนื้อหาของสูตร จะช่วยให้เกิดพัฒนาการในการท่องจำสูตรอย่างเป็นระบบ มากกว่าการท่องจำโดยปราศจากความเข้าใจ

ขอให้ผู้ศึกษาทุกท่านจงประสบผลสำเร็จในการศึกษาภาษาบาลี ซึ่งเป็นภาษาที่บันทึกพระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และนำธรรมะที่ได้จากการศึกษาไปประพฤติปฏิบัติตามสมควรแก่ธรรม เพื่อให้เกิดสันติสุขแก่ตนเองและสังคมสืบต่อไป

พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ

๑๗ ส.ค. ๒๕๕๗

สารบัญ

หน้า

คำนำ ..... (ก)

กจฺจายนสุตฺตปาโฐ ๑

๑. สนฺธิกณฺฑ ๑

๑.๑ สนฺธิกปฺป ปฐมกณฺฑ ๑

๑.๒ สนฺธิกปฺป ทุติยกณฺฑ ๑

๑.๓ สนฺธิกปฺป ตติยกณฺฑ ๒

๑.๔ สนฺธิกปฺป จตุตฺถกณฺฑ ๒

๑.๕ สนฺธิกปฺป ปญฺจมกณฺฑ ๓

๒. นามกณฺฑ ๔

๑.๑ นามกปฺป ปฐมกณฺฑ ๔

๑.๒ นามกปฺป ทุติยกณฺฑ ๗

๑.๓ นามกปฺป ตติยกณฺฑ ๘

๑.๔ นามกปฺป จตุตฺถกณฺฑ ๑๑

๑.๕ นามกปฺป ปญฺจมกณฺฑ ๑๒

๓. การกกณฺฑ ๑๓

๔. สมาสกณฺฑ ๑๖

๕. ตทฺธิตกณฺฑ ๑๗

๖. อาขฺยาตกณฺฑ ๒๐

๑.๑ อาขฺยาตกปฺป ปฐมกณฺฑ ๒๐

๑.๒ อาขฺยาตกปฺป ทุติยกณฺฑ ๒๑

๑.๓ อาขฺยาตกปฺป ตติยกณฺฑ ๒๒

๑.๔ อาขฺยาตกปฺป จตุตฺถกณฺฑ ๒๓

๗. กิพฺพิธานกณฺฑ ๒๕

๑.๑ กิพฺพิธานกปฺป ปฐมกณฺฑ ๒๕

๑.๒ กิพฺพิธานกปฺป ทุติยกณฺฑ ๒๖
๑.๓ กิพฺพิธานกปฺป ตติยกณฺฑ ๒๗
๑.๔ กิพฺพิธานกปฺป จตุตฺถกณฺฑ ๒๘
๑.๕ กิพฺพิธานกปฺป ปญฺจมกณฺฑ ๒๙
๘. อุณาทิกณฺฑ ๓๐
กัจจายนสูตร แปลสูตร พร้อมอุทาหรณ์ ๓๓
๑. สนธิกัณฑ์ ๓๓
๑.๑ สนธิกัปป์ กัณฑ์ที่ ๑ ..... ๓๓
๑.๒ สนธิกัปป์ กัณฑ์ที่ ๒ ..... ๓๕
๑.๓ สนธิกัปป์ กัณฑ์ที่ ๓ ..... ๓๗
๑.๔ สนธิกัปป์ กัณฑ์ที่ ๔ ..... ๓๘
๑.๕ สนธิกัปป์ กัณฑ์ที่ ๕ ..... ๔๑
๒. นามกัณฑ์ ๔๓
๑.๑ นามกัปป์ กัณฑ์ที่ ๑ ..... ๔๓
๑.๒ นามกัปป์ กัณฑ์ที่ ๒ ..... ๕๖
๑.๓ นามกัปป์ กัณฑ์ที่ ๓ ..... ๖๖
๑.๔ นามกัปป์ กัณฑ์ที่ ๔ ..... ๗๗
๑.๕ นามกัปป์ กัณฑ์ที่ ๕ ..... ๘๔
๓. การกกัณฑ์ ๘๙
๔. สมาสกัณฑ์ ๑๐๕
๕. ตัทธิตกัณฑ์ ๑๑๒
๖. อาขยาตกัณฑ์ ๑๓๑
๑.๑ อาขยาตกัปป์ กัณฑ์ที่ ๑ ..... ๑๓๑
๑.๒ อาขยาตกัปป์ กัณฑ์ที่ ๒ ..... ๑๓๖
๑.๓ อาขยาตกัปป์ กัณฑ์ที่ ๓ ..... ๑๔๒
๑.๔ อาขยาตกัปป์ กัณฑ์ที่ ๔ ..... ๑๔๗

๗. กิพพิธานกัณฑ์ ๑๕๕
๑.๑ กิพพิธานกัปป์ กัณฑ์ที่ ๑ .... ๑๕๕
๑.๒ กิพพิธานกัปป์ กัณฑ์ที่ ๒ .... ๑๖๒
๑.๓ กิพพิธานกัปป์ กัณฑ์ที่ ๓ .... ๑๖๘
๑.๔ กิพพิธานกัปป์ กัณฑ์ที่ ๔ .... ๑๗๔
๑.๕ กิพพิธานกัปป์ กัณฑ์ที่ ๕ .... ๑๗๘
๘. อุณาทิกัณฑ์ ๑๘๒

กจฺจายนสุตฺตปาโฐ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

* * * * * * * * *

๑ - สนฺธิกณฺฑ

๑.๑ - สนฺธิกปฺป ปฐมกณฺฑ

๑ : ๑.* อตฺโถ อกฺขร-สญฺญาโต.

๒ : ๒. อกฺขรา'ปา'ทโย เอกจตฺตาลีสํ.

๓ : ๓. ตตฺโถ'ทนฺตา สรา อฏฺฐ.

๔ : ๔. ลหุ-มตฺตา ตโย รสฺสา.

๕ : ๕. อญฺเญ ทีฆา.

๖ : ๘. เสสา พฺยญฺชนา.

๗ : ๙. วคฺคา ปญฺจ-ปญฺจโส มนฺตา.

๘ : ๑๐. อโอิติ นิคฺคหีตํ.

๙ : ๑๑. ปร-สมญฺญา ปโยเค.

๑๐ : ๑๒. ปุพฺพ'มโยจิต'มสฺสรํ สเรน วิโยชเย.

๑๑ : ๑๔. นเย ปรํ ยุตฺเต.

อิติ สนฺธิกปฺเป ปฐโม กณฺโฑ.

๑.๒ - สนฺธิกปฺป ทุติยกณฺฑ

๑๒ : ๑๓. สรา สเร โลปํ.

๑๓ : ๑๕. วา ปโร อสรูปา.

๑๔ : ๑๖. กฺวจา'สวณฺณํ ลุตฺเต.

---

* หมายเหตุ : เลขแถวหน้า เป็นลำดับในคัมภีร์กัจจายนะ เลขแถวหลัง เป็นลำดับในคัมภีร์ปทรูปสิทธิ

๑๕ : ๑๗. ทีฆ์.
๑๖ : ๑๘. ปุพฺโพ จ.
๑๗ : ๑๙. ย'เมทนฺตสฺสา'เทโส.
๑๘ : ๒๐. ว'โมทฺทนฺตานำ.
๑๙ : ๒๒. สพฺโพ จำ ติ.
๒๐ : ๒๗. โท ธสฺส จ.
๒๑ : ๒๑. อิวณฺโณ ยำ นวา.
๒๒ : ๒๘. เอวาทิสฺส ริ ปุพฺโพ จ รสฺโส.

อิติ สนฺธิกปฺเป ทุติโย กณฺโฑ.

๑.๓ - สนฺธิกปฺป ตติยกณฺฑ

๒๓ : ๓๖. สรา ปกติ พฺยญฺชเน.
๒๔ : ๓๕. สเร กฺวจิ.
๒๕ : ๓๗. ทีฆ์.
๒๖ : ๓๘. รสฺสำ.
๒๗ : ๓๙. โลปญฺจ ตตฺรา'กาโร.
๒๘ : ๔๐. ปร เทฺวภาโว ฐาเน.
๒๙ : ๔๒. วคฺเค โฆสาโฆสานำ ตติย-ปฐมา.

อิติ สนฺธิกปฺเป ตติโย กณฺโฑ.

๑.๔ - สนฺธิกปฺป จตุตฺถกณฺฑ

๓๐ : ๕๘. อำ พฺยญฺชเน นิคฺคหีตำ.
๓๑ : ๔๙. วคฺคนฺตำ วา วคฺเค.
๓๒ : ๕๐. เอเห ญำ.
๓๓ : ๕๑. ส เย จ.
๓๔ : ๕๒. ม-ทา สเร.

๓๕ : ๓๔. ย-ว-ม-ท-น-ต-ร-ลา จาคมา.
๓๖ : ๔๗. กฺวจิ โอ พฺยญฺชเน.
๓๗ : ๕๗. นิคฺคหีตญฺจ.
๓๘ : ๕๓. กฺวจิ โลปี.
๓๙ : ๕๔. พฺยญฺชเน จ.
๔๐ : ๕๕. ปโร วา สโร.
๔๑ : ๕๖. พฺยญฺชโน จ วิสญฺโญโค.

อิติ สนฺธิกปฺเป จตุตฺโถ กณฺโฑ.

๑.๕ - สนฺธิกปฺป ปญฺจมกณฺฑ

๔๒ : ๓๒. โค สเร ปุถสฺสา'คโม กฺวจิ.
๔๓ : ๓๓. ปาสฺส จ'นฺโต รสฺโส.
๔๔ : ๒๔. อพฺโภ อภิ.
๔๕ : ๒๕. อชฺโฌ อธิ.
๔๖ : ๒๖. เต น วา อิวณฺเณ.
๔๗ : ๒๓. อติสฺส จ'นฺตสฺส.
๔๘ : ๔๓. กฺวจิ ปฏิ ปติสฺส.
๔๙ : ๔๔. ปุถสฺสุ พฺยญฺชเน.
๕๐ : ๔๕. โอ อวสฺส.
๕๑ : ๕๙. อนุปทิฏฺฐานำ วุตฺต-โยคโต.

อิติ สนฺธิกปฺเป ปญฺจโม กณฺโฑ.

สนฺธิสุตฺตำ นิฏฺฐิตำ.

๒ - นามกณฺฑ

๒.๑ - นามกปฺป ปฐมกณฺฑ

๕๒ : ๖๐. ชิน-วจน-ยุตฺตำ หิ.

๕๓ : ๖๑. ลิงฺคญฺจ นิปฺปจฺจเต.

๕๔ : ๖๒. ตโต จ วิภตฺติโย.

๕๕ : ๖๓. สิ-โย-อำ-โย-นา-หิ-ส-นำ-สฺมา-หิ-ส-นำ-สฺมึ-สุ.

๕๖ : ๖๔. ต'ทนุปโรเธน.

๕๗ : ๗๑. อาลปเน สิ คสญฺโญ.

๕๘ : ๒๙. อิวณฺณุวณฺณา ฌ-ลา.

๕๙ : ๑๘๒. เต อิตฺถิยฺยา โป.

๖๐ : ๑๗๗. อา โฆ.

๖๑ : ๘๖. สาคโม เส.

๖๒ : ๒๐๖. สำสาเสฺว'กวจเนสุ จ.

๖๓ : ๒๑๗. เอติมาส'มิ.

๖๔ : ๒๑๖. ตสฺสา วา.

๖๕ : ๒๑๕. ตโต สสฺส สฺสาย.

๖๖ : ๒๐๕. โฆ รสฺสำ.

๖๗ : ๒๒๙. โน จ ทฺวาทิโต นำมฺหิ.

๖๘ : ๑๘๔. อ'มา ปโต สฺมึ-สฺมานำ วา.

๖๙ : ๑๘๖. อาทิโต โอ จ.

๗๐ : ๓๐. ฌ-ลาน'มิยฺวา สเร วา.

๗๑ : ๕๐๕. ย-วการา จ.

๗๒ : ๑๘๕. ปสญฺญสฺส จ.

๗๓ : ๑๗๔. คาว เส.

๗๔ : ๑๖๙. โยสุ จ.

๗๕ : ๑๗๐. อวมฺหิ จ.
๗๖ : ๑๗๑. อาวสฺสุ วา.
๗๗ : ๑๗๕. ตโต น'มํ ปติมฺหา'ลุตฺเต จ สมาเส.
๗๘ : ๓๑. โอ สเร จ.
๗๙ : ๔๖. ตพฺพิปรีตูปปเท พฺยญฺชเน จ.
๘๐ : ๑๗๓. โคณ นมฺหิ วา.
๘๑ : ๑๗๒. สุ-หิ-นาสุ จ.
๘๒ : ๑๔๙. อ-โม นิคฺคหีตํ ฌ-ล-เปหิ.
๘๓ : ๖๗. สรโลโป'มาเทสปฺปจฺจยาทิมฺหิ สรโลเป ตุ ปกติ.
๘๔ : ๑๔๔. อโฆ รสฺส'เมกวจนโยสฺว'ปิ จ.
๘๕ : ๑๕๐. น สิสฺมิ'มนปุ๎สกานิ.
๘๖ : ๒๒๗. อุภาทิโต น'มินฺนํ.
๘๗ : ๒๓๑. อิณฺณ'มิณฺณนฺนํ ตีหิ สงฺขฺยาหิ.
๘๘ : ๑๔๗. โยสุ กต-นิการ-โลเปสุ ทีฆ.
๘๙ : ๘๗. สุ-นฺ-หิสุ จ.
๙๐ : ๒๕๒. ปญฺจาทีน'มตฺตํ.
๙๑ : ๑๙๔. ปติสฺสิ'นีมฺหิ.
๙๒ : ๑๐๐. นฺตุสฺส'นฺโต โยสุ จ.
๙๓ : ๑๐๖. สพฺพสฺส วา อ-เสสุ.
๙๔ : ๑๐๕. สิมฺหิ วา.
๙๕ : ๑๔๕. อคฺคิสฺสิ'นิ.
๙๖ : ๑๔๘. โยสฺว'กตรสฺโส โฆ.
๙๗ : ๑๕๖. เว-โวสุ โล จ.
๙๘ : ๑๘๙. มาตุลาทีน'มานตฺต'มีกาเร.
๙๙ : ๘๑. สฺมา-หิ-สฺมึนํ มฺหา-ภิ-มฺหิ วา.
๑๐๐ : ๒๑๔. น ติเมหิ กตากาเรหิ.

๑๐๑ : ๘๐. สุหิสฺว'กาโร เอ.
๑๐๒ : ๒๐๒. สพฺพนามานำ นำมฺหิ จ.
๑๐๓ : ๗๙. อโต เนน.
๑๐๔ : ๖๖. โส.
๑๐๕ : ๐. โส วา.
๑๐๖ : ๓๑๓. ทีโฆ'เรหิ.
๑๐๗ : ๖๙. สพฺพ-โย-นีน'มาเอ.
๑๐๘ : ๙๐. สฺมา-สฺมึนำ วา.
๑๐๙ : ๓๐๔. อาย จตุตฺเถ'กวจนสฺส ตุ.
๑๑๐ : ๒๐๑. ตโย เนว จ สพฺพนาเมหิ.
๑๑๑ : ๑๗๙. ฆโต นาทีนำ.
๑๑๒ : ๑๘๓. ปโต ยา.
๑๑๓ : ๑๓๒. สขโต คสฺเส วา.
๑๑๔ : ๑๗๘. ฆเต จ.
๑๑๕ : ๑๘๑. น อมฺมาทิโต.
๑๑๖ : ๑๕๗. อ-กตรสฺสา ลโต ยฺวา'ลปนสฺส เว-โว.
๑๑๗ : ๑๒๔. ณ-ลโต สสฺส โน วา.
๑๑๘ : ๑๔๖. ฆ-ปโต จ โยนำ โลโป.
๑๑๙ : ๑๕๕. ลโต โวกาโร จ.

อิติ นามกปฺเป ปจโม กณฺโฑ.

๒.๒ - นามกปฺป ทุติยกณฺฑ

๑๒๐ : ๒๔๓. อมฺหสฺส มมำ สวิภตฺติสฺส เส.
๑๒๑ : ๒๓๓. มยำ โยมฺหิ ปจเม.
๑๒๒ : ๙๙. นฺตุสฺส นฺโต.
๑๒๓ : ๑๐๓. นฺตสฺส เส วา.

๑๒๔ : ๙๘. อา สิมฺหิ.

๑๒๕ : ๑๙๘. อํ นปุ๎สเก.

๑๒๖ : ๑๐๑. อวณฺณา จ เค.

๑๒๗ : ๑๐๒. โต-ติ-ตา ส-สฺมึ-นาสุ.

๑๒๘ : ๑๐๔. นมฺหิ ตํ วา.

๑๒๙ : ๒๒๒. อิมสฺสิ'ท'มสิสุ นปุ๎สเก.

๑๓๐ : ๒๒๕. อมุสฺสา'ทุ

๑๓๑ : ๐. อิตฺถิ-ปุม-นปุ๎สก-สงฺขฺยํ.

๑๓๒ : ๒๒๘. โยสุ ทฺวินฺนํ เทฺว จ.

๑๓๓ : ๒๓๐. ติ-จตุนฺนํ ติสฺโส-จตสฺโส-ตโย-จตฺตาโร-ตีณิ-จตฺตาริ.

๑๓๔ : ๒๕๑. ปญฺจาทีน'มกาโร.

๑๓๕ : ๑๑๘. ราชสฺส รญฺโญ-ราชิโน เส.

๑๓๖ : ๑๑๙. รญฺญํ นมฺหิ วา.

๑๓๗ : ๑๑๖. นามฺหิ รญฺญา วา.

๑๓๘ : ๑๒๑. สฺมึมฺหิ รญฺเญ-ราชินิ.

๑๓๙ : ๒๔๕. ตุมฺห'มฺหากํ ตยิ-มยิ.

๑๔๐ : ๒๓๒. ตฺว'มหํ สิมฺหิ จ.

๑๔๑ : ๒๔๑. ตว-มม เส.

๑๔๒ : ๒๔๒. ตุยฺหํ-มยฺหญฺจ.

๑๔๓ : ๒๓๕. ตํ-ม'มมฺหิ.

๑๔๔ : ๒๓๔. ตวฺ-มมญฺจ นวา.

๑๔๕ : ๒๓๘. นามฺหิ ตยา-มยา.

๑๔๖ : ๒๓๖. ตุมฺหสฺส ตุวฺ-ตฺว'มฺมฺหิ.

๑๔๗ : ๒๔๖. ปทโต ทุติยา-จตุตฺถี-ฉฏฺฐีสุ โว-โน.

๑๔๘ : ๒๔๗. เต-เม'กวจเนสุ จ.

๑๔๙ : ๒๔๘. น อมฺหิ.
๑๕๐ : ๒๔๙. วา ตติเย จ.
๑๕๑ : ๒๕๐. พหุวจเนสุ โว-โน.
๑๕๒ : ๑๓๖. ปุมนฺตสฺสา สิมฺหิ.
๑๕๓ : ๑๓๘. อ'มาลปเน'กวจเน.
๑๕๔ : ๐. สมาเส จ วิภาสา.
๑๕๕ : ๑๓๗. โยสฺ'วาโน.
๑๕๖ : ๑๔๒. อาเน สฺมึมฺหิ วา.
๑๕๗ : ๑๔๐. หิวิภตฺติมฺหิ จ.
๑๕๘ : ๑๔๓. สุสฺมิ'มา วา.
๑๕๙ : ๑๓๙. อุ นามฺหิ จ.
๑๖๐ : ๑๙๗. อ กมฺมนฺตสฺส จ.

อิติ นามกปฺเป ทุติโย กณฺโฑ.

๒.๓ - นามกปฺป ตติยกณฺฑ

๑๖๑ : ๒๔๔. ตุมฺห'มฺเหหิ น'มากำ.
๑๖๒ : ๒๓๗. วา ยฺว'ปฺปจโม.
๑๖๓ : ๒๔๐. สสฺสำ.
๑๖๔ : ๒๐๐. สพฺพนามการเต ปจโม.
๑๖๕ : ๒๐๘. ทฺวนฺทฏฺจา วา.
๑๖๖ : ๒๐๙. น'าญฺญำ สพฺพนามิกำ.
๑๖๗ : ๒๑๐. พหุพฺพีหิมฺหิ จ.
๑๖๘ : ๒๐๓. สพฺพโต นำ สำ-สานำ.
๑๖๙ : ๑๑๗. ราชสฺส ราชุ สุ-นำ-หิสุ จ.
๑๗๐ : ๒๒๐. สพฺพสฺสิ'มสฺเส วา.
๑๗๑ : ๒๑๙. อนิมิ นามฺหิ จ.

๑๗๒ : ๒๑๘. อ-นปุ๎สกสฺส'ายํ สิมฺหิ.
๑๗๓ : ๒๒๓. อมฺสฺส โม สํ.
๑๗๔ : ๒๑๑. เอต-เตสํ โต.
๑๗๕ : ๒๑๒. ตสฺส วา นตฺตํ สพฺพตฺถ.
๑๗๖ : ๒๑๓. ส-สฺมา-สฺมึ-สํ-สาสฺว'ตฺตํ.
๑๗๗ : ๒๒๑. อิมสทฺทสฺส จ.
๑๗๘ : ๒๒๔. สพฺพโต โก.
๑๗๙ : ๒๐๔. ฆ-ปโต สฺมึ-สานํ สํ-สา.
๑๘๐ : ๒๐๗. เน'ตาหิ สฺมิ'มาย-ยา.
๑๘๑ : ๙๕. มโนคณาทิโต สฺมึ-นาน'มิ-อา.
๑๘๒ : ๙๗. สสฺส โจ.
๑๘๓ : ๔๘,๓๘๖. เอเตส'โม โลเป.
๑๘๔ : ๙๖. ส สเร วา'คโม.
๑๘๕ : ๑๑๒. สนฺตสทฺทสฺส โส เภ โพ จ'นฺเต.
๑๘๖ : ๑๐๗. สิมฺหิ คจฺฉนฺตาทีนํ นฺตสทฺโท อํ.
๑๘๗ : ๑๐๘. เสเสสุ นฺตุ'ว.
๑๘๘ : ๑๑๕. พฺรหฺม'ตฺต-สข-ราชาทิโต อ'มานํ.
๑๘๙ : ๑๑๓. สฺ'ยา จ.
๑๙๐ : ๑๑๔. โยน'มาโน.
๑๙๑ : ๑๓๐. สขโต จา'โย-โน.
๑๙๒ : ๑๓๕. สฺมิ'เม.
๑๙๓ : ๑๒๒. พฺรหฺมโต คสฺส จ.
๑๙๔ : ๑๓๑. สขนฺตสฺสิ โน-นา-นํ-เสสุ.
๑๙๕ : ๑๓๔. อาโร หิมฺหิ วา.
๑๙๖ : ๑๓๓. สุ-น'มสุ วา.
๑๙๗ : ๑๒๕. พฺรหฺมโต ตุ สฺมึ นิ.

๑๙๘ : ๑๒๓. อุตฺตํ ส-นาสุ.
๑๙๙ : ๑๕๘. สตฺถุ-ปิตาทีน'มา สิสฺมึ สิโลโป จ.
๒๐๐ : ๑๕๙. อญฺเญสฺ'วารตฺตํ.
๒๐๑ : ๑๖๓. วา นมฺหิ.
๒๐๒ : ๑๖๔. สตฺถุน'ตฺตญฺจ.
๒๐๓ : ๑๖๒. อุ สสฺมึ สโลโป จ.
๒๐๔ : ๑๖๗. สกมนฺธาตาทีนญฺจ.
๒๐๕ : ๑๖๐. ตโต โยน'โม ตุ.
๒๐๖ : ๑๖๕. ตโต สฺมิ'มิ.
๒๐๗ : ๑๖๑. นา อา.
๒๐๘ : ๑๖๖. อาโร รสฺส'มิกาเร.
๒๐๙ : ๑๖๘. ปิตาทีน'มสิมฺหิ.
๒๑๐ : ๒๓๙. ตยา-ตยีนํ ตกาโร ตฺวตฺตํ วา.

อิติ นามกปฺเป ตติโย กณฺโฑ.

๒.๔ - นามกปฺป จตุตฺถกณฺฑ

๒๑๑ : ๑๒๖. อตฺต'นฺโต หิสฺมิ'มนตฺตํ.
๒๑๒ : ๑๒๙. ตโต สฺมึ นิ.
๒๑๓ : ๑๒๗. สสฺส โน.
๒๑๔ : ๑๒๘. สฺมา นา.
๒๑๕ : ๑๔๑. ฌ-ลโต จ.
๒๑๖ : ๑๘๐. ฆ-ปโต สฺมึ ยํ วา.
๒๑๗ : ๑๙๙. โยนํ นิ นปุสเกหิ.
๒๑๘ : ๑๙๖. อโต นิจฺจํ.
๒๑๙ : ๑๙๕. สึ.
๒๒๐ : ๗๔. เสสโต โลปํ คสิปิ.

๒๒๑ : ๒๘๒. สพฺพาส’มาวุโส’ปสคฺค-นิปาตาทีหิ จ.

๒๒๒ : ๓๔๒. ปุมสฺส ลิงฺคาทีสุ สมาเสสุ.

๒๒๓ : ๑๘๘. อํ ย’มีโต ปสญฺญโต.

๒๒๔ : ๑๕๓. นํ ฌโต กตรสฺสา.

๒๒๕ : ๑๕๑. โยนํ โน.

๒๒๖ : ๑๕๔. สฺมึ นิ.

๒๒๗ : ๒๗๐. กิสฺส ก เว จ.

๒๒๘ : ๒๗๒. กุ หึ-หํสุ จ.

๒๒๙ : ๒๒๖. เสเสสุ จ.

๒๓๐ : ๒๖๒. ตฺร-โต-เถสุ จ.

๒๓๑ : ๒๖๓. สพฺพสฺเส’ตสฺสา’กาโร วา.

๒๓๒ : ๒๖๗. เตฺร นิจฺจํ.

๒๓๓ : ๒๖๔. เอ โต-เถสุ จ.

๒๓๔ : ๒๖๕. อิมสฺสิ ถึ-ทานิ-ห-โต-เธสุ จ.

๒๓๕ : ๒๘๑. อ ธุนามฺหิ จ.

๒๓๖ : ๒๘๐. เอต รหิมฺหิ.

๒๓๗ : ๑๗๖. อิตฺถิย’มโต อาปจฺจโย.

๒๓๘ : ๑๘๗. นทาทิโต วา อี.

๒๓๙ : ๑๙๐. ณว-ณิก-เณยฺย-ณ-นฺตูหิ.

๒๔๐ : ๑๙๓. ปติ-ภิกฺขุ-ราชี’การ’นฺเตหิ อินี.

๒๔๑ : ๑๙๑. นฺตุสฺส ต’มีกาเร.

๒๔๒ : ๑๙๒. ภวโต โภโต.

๒๔๓ : ๑๑๐. โภ เค ตุ.

๒๔๔ : ๗๒. อการ-ปิตาทฺ’ยนฺตาน’มา.

๒๔๕ : ๑๕๒. ฌ-ล-ปา รสฺสํ.

๒๔๖ : ๗๓. อากาโร วา.

อิติ นามกปฺเป จตุตฺโถ กณฺโฑ.

๒.๕ - นามกปฺป ปญฺจมกณฺฑ

๒๔๗ : ๒๖๑. ตฺวาทโย วิภตฺติ-สญฺญาโย.

๒๔๘ : ๒๖๐. กฺวจิ โต ปญฺจมฺยตฺเถ.

๒๔๙ : ๒๖๖. ตฺร-ถ สตฺตมิยา สพฺพนาเมหิ.

๒๕๐ : ๒๖๘. สพฺพโต ธิ.

๒๕๑ : ๒๖๙. กิสฺมา โว.

๒๕๒ : ๒๗๑. หึ-หำ-หิญฺจนำ.

๒๕๓ : ๒๗๓. ตมฺหา จ.

๒๕๔ : ๒๗๔. อิมสฺมา ห-ธา จ.

๒๕๕ : ๒๗๕. ยโต หึ.

๒๕๖ : ๐. กาเล.

๒๕๗ : ๒๗๖. กึ-สพฺพ'ญฺเญ'ก-ย-กุหิ ทา-ทาจนำ.

๒๕๘ : ๒๗๘. ตมฺหา ทานิ จ.

๒๕๙ : ๒๗๙. อิมสฺมา รหิ-ธุนา-ทานิ จ.

๒๖๐ : ๒๗๗. สพฺพสฺส โส ทามฺหิ วา.

๒๖๑ : ๓๖๙. อวณฺโณ เย โลปญฺจ.

๒๖๒ : ๓๙๑. วุฑฺฒสฺส โช อิยิฏฺเฐสุ.

๒๖๓ : ๓๙๒. ปสตฺถสฺส โส จ.

๒๖๔ : ๓๙๓. อนฺติกสฺส เนโท.

๒๖๕ : ๓๙๔. พาฬฺหสฺส สาโธ.

๒๖๖ : ๓๙๕. อปฺปสฺส กณ.

๒๖๗ : ๓๙๖. ยุวานญฺจ.

๒๖๘ : ๓๙๗. วนฺตุ-มนฺตุ-วีนญฺจ โลโป.

๒๖๙ : ๔๑. ยวตำ ต-ล-น-ทการานำ พฺยญฺชนานิ จ-ล-ญ-ชการตฺตำ.

๒๗๐ : ๑๒๐. อมฺห-ตุมฺห-นฺตุ-ราช-พฺรหฺม'ตฺต-สข-สตฺถุ-ปิตาทีหิ สฺมา นา'ว.

อิติ นามกปฺเป ปญฺจโม กณฺโฑ.

นามสุตฺตำ นิฏฺฐิตำ.

---

๓ - การกกณฺฑ

๒๗๑ : ๘๘ (๓๐๘) ยสฺมา'ทเปติ ภย'มาทตฺเต วา ต'ทปาทานำ.

๒๗๒ : ๓๐๙. ธาตุ-นามาน'มุปสคฺค-โยคาทีสฺวปิ จ.

๒๗๓ : ๓๑๐. รกฺขณตฺถาน'มิจฺฉิตำ.

๒๗๔ : ๓๑๑. เยน วา'ทสฺสนำ.

๒๗๕ : ๓๑๒. ทูร'นฺติก'ทฺธ-กาล-นิมฺมาน-ตฺวาโลป-ทิสาโยค-วิภตฺต'ารปฺ-ปโยค--สุทฺธปฺ-ปโมจน-เหตุ-วิวิตฺตปฺ-ปมาณ-ปุพฺพโยค-พนฺธน-คุณวจน-ปณฺห-กถน-โถกา'กตฺตูสุ จ.

๒๗๖ : ๘๔ (๓๐๒) ยสฺส ทาตุกาโม โรจเต ธารยเต วา ตำ สมฺปทานำ.

๒๗๗ : ๓๐๓. สิลาฆ-หนุ-จา-สป-ธาร-ปิห-กุธ-ทุหิ'สฺโส'สูย-ราธิกฺข-ปจฺจาสุณ-อนุปติคิณ-ปุพฺพกตฺตา'โรจนตฺถ-ตทตฺถ-ตุมตฺถา'ลมตฺถ-มญฺญา'นาทร'ปฺปาณินิ คตฺยตฺถกมฺมนิ อาสีสตฺถ-สมฺมุติ-ภิยฺย-สตฺตมฺยตฺเถสุ จ.

๒๗๘ : ๙๓ (๓๒๐) โย'ธาโร ต'โมกาสำ.

๒๗๙ : ๘๒ (๒๙๒) เยน วา กยิรเต ตำ กรณำ.

หมายเหตุ : สูตรที่มีเลขในวงเล็บ คัมภีร์ปทรูปสิทธิแสดงไว้ ๒ ที่ คือ นามและการก

๒๘๐ : ๗๕ (๒๘๕) ยํ กโรติ ตํ กมฺมํ.
๒๘๑ : ๗๗ (๒๙๔) โย กโรติ ส กตฺตา.
๒๘๒ : ๒๙๕. โย กาเรติ ส เหตุ.
๒๘๓ : ๙๑ (๓๑๖) ยสฺส วา ปริคฺคโห ตํ สามี.
๒๘๔ : ๖๕ (๒๘๓) ลิงฺคตฺเถ ปฐมา.
๒๘๕ : ๗๐. อาลปเน จ.
๒๘๖ : ๘๓ (๒๙๑) กรเณ ตติยา.
๒๘๗ : ๒๙๖. สหาทิโยเค จ.
๒๘๘ : ๗๘ (๒๙๓) กตฺตริ จ.
๒๘๙ : ๒๙๗. เหตฺวตฺเถ จ.
๒๙๐ : ๒๙๘. สตฺตมฺยตฺเถ จ.
๒๙๑ : ๒๙๙. เยน'งฺควิกาโร.
๒๙๒ : ๓๐๐. วิเสสเน จ.
๒๙๓ : ๘๕ (๓๐๑) สมฺปทาเน จตุตฺถี.
๒๙๔ : ๓๐๕. นโม-โยคาทีสฺวปิ จ.
๒๙๕ : ๘๙ (๓๐๗) อปาทาเน ปญฺจมี.
๒๙๖ : ๓๑๔. การณตฺเถ จ.
๒๙๗ : ๗๖ (๒๘๔) กมฺมตฺเถ ทุติยา.
๒๙๘ : ๒๘๗. กาลทฺธาน'มจฺจนฺต-สโยเค.
๒๙๙ : ๒๘๘. กมฺมปฺ-ปวจนีย-ยุตฺเต.
๓๐๐ : ๒๘๖. คติ-พุทฺธิ-ภุช-ปจ-หร-กร-สฺยาทีนํ การิเต วา.
๓๐๑ : ๙๒ (๓๑๕) สามิสฺมึ ฉฏฺฐี.
๓๐๒ : ๙๔ (๓๑๙) โอกาเส สตฺตมี.
๓๐๓ : ๓๒๑. สามิสฺสราธิปติ-ทายาท-สกฺขี-ปติภู-ปสูต-กุสเลหิ จ.
๓๐๔ : ๓๒๒. นิทฺธารเณ จ.

๓๐๕ : ๓๒๓. อนาทเร จ.

๓๐๖ : ๒๘๙. กฺวจิ ทุติยา ฉฏฺฐีน'มตฺเถ.

๓๐๗ : ๒๙๐. ตติยา-สตฺตมีนญฺจ.

๓๐๘ : ๓๑๗. ฉฏฺฐี จ.

๓๐๙ : ๓๑๘. ทุติยา-ปญฺจมีนญฺจ.

๓๑๐ : ๓๒๔. กมฺม-กรณ-นิมิตฺตตฺเถสุ สตฺตมี.

๓๑๑ : ๓๒๕. สมฺปทาเน จ.

๓๑๒ : ๓๒๖. ปญฺจมฺยตฺเถ จ.

๓๑๓ : ๓๒๗. กาล-ภาเวสุ จ.

๓๑๔ : ๓๒๘. อุปฺป'ยาธิกิสฺสร-วจเน.

๓๑๕ : ๓๒๙. มณฺฑิตุ'สฺสุกฺเกสุ ตติยา จ.

อิติ นามกปฺเป การกกปฺโป ฉฏฺโฐ กณฺโฑ.

การกสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

---

๔ - สมาสกณฺฑ

๓๑๖ : ๓๓๑. นามานํ สมาโส ยุตฺตตฺโถ.

๓๑๗ : ๓๓๒. เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.

๓๑๘ : ๓๓๓. ปกติ จ'สฺส สรนฺตสฺส.

๓๑๙ : ๓๓๐. อุปสคฺค-นิปาต-ปุพฺพโก อพฺยยีภาโว.

๓๒๐ : ๓๓๕. โส นปุ'สก-ลิงฺโค.

๓๒๑ : ๓๔๙. ทิคุสฺเส'กตฺตํ.

๓๒๒ : ๓๕๙. ตถา ทฺวนฺเท ปาณิ-ตูริย-โยคฺค-เสน'งฺค-ขุทฺทชนฺตุก-วิวิธ วิรุทฺธ-วิสภาคตฺถาทีนญฺจ.

๓๒๓ : ๓๖๐. วิภาสา รุกฺข-ติณ-ปสุ-ธน-ธญฺญ-ชนปทาทีนญฺจ.

๓๒๔ : ๓๓๙. ทฺวิปเท ตุลฺยาธิกรเณ กมฺมธารโย.
๓๒๕ : ๓๔๘. สงฺขฺยา-ปุพฺโพ ทิคุ.
๓๒๖ : ๓๔๑. อุเภ ตปฺปุริสา.
๓๒๗ : ๓๕๑. อ'มาทโย ปร-ปเทภิ.
๓๒๘ : ๓๕๒. อญฺญ-ปทตฺเถสุ พหุพฺพีหิ.
๓๒๙ : ๓๕๗. นามานำ สมุจฺจโย ทฺวนฺโท.
๓๓๐ : ๓๔๐. มหตำ มหา ตุลฺยาธิกรเณ ปเท.
๓๓๑ : ๓๕๓. อิตฺถิยำ ภาสิต-ปุมิตฺถี ปุมา'ว เจ.
๓๓๒ : ๓๔๓. กมฺมธาร-สญฺเญ จ.
๓๓๓ : ๓๔๔. อตฺตำ นสฺส ตปฺปุริเส.
๓๓๔ : ๓๔๕. สเร อนฺ.
๓๓๕ : ๓๔๖. กทฺ กุสฺส.
๓๓๖ : ๓๔๗. กา'ปฺปตฺเถสุ จ.
๓๓๗ : ๓๕๐. กฺวจิ สมาสนฺต-คตาน'มการนฺโต.
๓๓๘ : ๓๕๖. นทิมฺหา จ.
๓๓๙ : ๓๕๘. ชายาย ตุทำ-ชานิ ปติมฺหิ.
๓๔๐ : ๓๕๕. ธนุมฺหา จ.
๓๔๑ : ๓๓๖. อำ วิภตฺตีน'มการนฺตา อพฺยยีภาวา.
๓๔๒ : ๓๓๗. สโร รสฺโส นปุสเก.
๓๔๓ : ๓๓๘. อญฺญสฺมา โลโป จ.

อิติ นามกปฺเป สมาสกปฺโป ฉฏฺโฐ กณฺโฑ.

สมาสสุตฺตำ นิฏฺฐิตำ.

๕ - ตทฺธิตกณฺฑ

๓๔๔ : ๓๖๑. วา ณ'ปจฺเจ.
๓๔๕ : ๓๖๖. ณายน-ณาน วจฺฉาทิโต.
๓๔๖ : ๓๖๗. เณยฺโย กตฺติกาทีหิ.
๓๔๗ : ๓๖๘. อโต ณิ วา.
๓๔๘ : ๓๗๑. ณโว'ปคฺวาทีหิ.
๓๔๙ : ๓๗๒. เณร วิธวาทิโต.
๓๕๐ : ๓๗๓. เยน วา สํสฏฺจ ตรติ จรติ วหติ ณิโก.
๓๕๑ : ๓๗๔. ต'มธีเต เตนกตาทิ-สนฺนิธาน-นิโยค-สิปฺป-ภณฺฑ-ชีวิกตฺเถสุ จ.
๓๕๒ : ๓๗๖. ณ ราคา ตสฺเส'ท'มญฺญตฺเถสุ จ.
๓๕๓ : ๓๗๘. ชาตาทีน'มิมิยา จ.
๓๕๔ : ๓๗๙. สมูหตฺเถ กณ-ณา.
๓๕๕ : ๓๘๐. คาม-ชน-พนฺธุ-สหายาทีหิ ตา.
๓๕๖ : ๓๘๑. ต'ทสฺส จาน'มิโย จ.
๓๕๗ : ๓๘๒. อุปมตฺถา'ยิตตฺตํ.
๓๕๘ : ๓๘๓. ตนฺนิสฺสิตตฺเถ โล.
๓๕๙ : ๓๘๔. อาลุ ตพฺพหุเล.
๓๖๐ : ๓๘๗. ณฺย-ตฺต-ตา ภาเว ตุ.
๓๖๑ : ๓๘๘. ณ วิสมาทีหิ.
๓๖๒ : ๓๘๙. รมณียาทิโต กณฺ.
๓๖๓ : ๓๙๐. วิเสเส ตร-ตมิ'สิกิ'ยิฏฺจา.
๓๖๔ : ๓๙๘. ตทสฺสตฺถีติ วี จ.
๓๖๕ : ๓๙๙. ตปาทิโต สี.
๓๖๖ : ๔๐๐. ทณฺฑาทิโต อิก-อี.
๓๖๗ : ๔๐๑. มธฺวาทิโต โร.

๓๖๘ : ๔๐๒. คุณาทิโต วนฺตุ.
๓๖๙ : ๔๐๓. สตฺยาทีหิ มนฺตุ.
๓๗๐ : ๔๐๕. สทฺธาทิโต ณ.
๓๗๑ : ๔๐๔. อายุสฺสุ'การา'ส มนฺตุมฺหิ.
๓๗๒ : ๓๘๕. ตปฺปกติ-วจเน มโย.
๓๗๓ : ๔๐๖. สงฺขฺยา-ปูรเณ โม.
๓๗๔ : ๔๐๘. ส ฉสฺส วา.
๓๗๕ : ๔๑๒. เอกาทิโต ทสสฺสี.
๓๗๖ : ๒๕๗. ทเส โส นิจฺจญฺจ.
๓๗๗ : ๐. อนฺเต นิคฺคหีตญฺจ.
๓๗๘ : ๔๑๔. ติ จ.
๓๗๙ : ๒๕๘. ล ท-รานำ.
๓๘๐ : ๒๕๕. วีสติ ทเสสุ พา ทฺวิสฺส ตุ.
๓๘๑ : ๒๕๔. เอกาทิโต ทส ร สงฺขฺยาเน.
๓๘๒ : ๒๕๙. อฏฺฐาทิโต จ.
๓๘๓ : ๒๕๓. เทฺวกฏฺฐาน'มากาโร วา.
๓๘๔ : ๔๐๗. จตุจ-เฉหิ ถ-จา.
๓๘๕ : ๔๐๙. ทฺวิ-ตีหิ ติโย.
๓๘๖ : ๔๑๐. ติเย ทุ-ตาปิ จ.
๓๘๗ : ๔๑๑. เตส'มฑฺฒ'ปปเทน อฑฺฒุฑฺฒ-ทิวฑฺฒ-ทิยฑฺฒ'ฑฺฒติยา.
๓๘๘ : ๖๘. สรูปาน'เมกเสสฺว'สกึ.
๓๘๙ : ๔๑๓. คณเน ทสสฺส ทฺวิ-ติ-จตุ-ปญฺจ-ฉ-สตฺต-อฏฺฐ-นวกานำ วี-ติ-จตฺตาร-ปญฺญา-ฉ-สตฺตา'ส-นวา โยสุ โยนญฺจีส'มาสำ-จิ-ริ-ตีตุติ.
๓๙๐ : ๒๕๖. จตู'ปปทสฺส โลโป ตุ'ตฺตร-ปทาทิจสฺส จุ-โจปิ นวา.
๓๙๑ : ๔๒๓. ย'ทนุปปนฺนา นิปาตนา สิชฺฌนฺติ.

๓๙๒ : ๔๑๘. ทฺวาทิโต โก'เนกตฺเถ จ.
๓๙๓ : ๔๑๕. ทส-ทสกํ สตํ ทสกานํ สตํ สหสฺสญฺจ โยมฺหิ.
๓๙๔ : ๔๑๖. ยาว ต'ทุตฺตริ ทส-คุณิตญฺจ.
๓๙๕ : ๔๑๗. สกนาเมหิ.
๓๙๖ : ๓๖๓. เตสํ โณ โลปี.
๓๙๗ : ๔๒๐. วิภาเค ธา จ.
๓๙๘ : ๔๒๑. สพฺพนาเมหิ ปการ-วจเน ตุ ถา.
๓๙๙ : ๔๒๒. กิ'มิเมหิ ถึ.
๔๐๐ : ๓๖๔. วุทฺธา'ทิสรสฺส วา'สโยคนฺตสฺส สเณ จ.
๔๐๑ : ๓๗๕. มา ยูน'มาคโม จาเน.
๔๐๒ : ๓๗๗. อาตฺตญฺจ.
๔๐๓ : ๓๕๔. กฺวจา'ทิมชฺฌตฺตรานํ ทีฆ-รสฺสา ปจฺจเยสุ จ.
๔๐๔ : ๓๗๐. เตสุ วุทฺธิ-โลปา'คม-วิการ-วิปรีตา'เทสา จ.
๔๐๕ : ๓๖๕. อ-ยุวณฺณานญฺ'จา'โย วุทฺธี.

อิติ นามกปฺเป ตทฺธิตกปฺโป อฏฺจโม กณฺโฑ.

ตทฺธิตสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ.

---

๖ - อาขฺยาตกณฺฑ

๖.๑ - อาขฺยาตกปฺป ปฐมกณฺฑ

๔๐๖ : ๔๒๙. อถ ปุพฺพานิ วิภตฺตีนํ ฉ ปรสฺสปทานิ.
๔๐๗ : ๔๓๙. ปรานฺยตฺตโนปทานิ.
๔๐๘ : ๔๓๑. เทฺว เทฺว ปจม-มชฺฌิมุตฺตม-ปุริสา.
๔๐๙ : ๔๔๑. สพฺเพส'เมกาภิธาเน ปโร ปุริโส.
๔๑๐ : ๔๓๒. นามมฺหิ ปยุชฺชมาเนปิ ตุลฺยาธิกรเณ ปจโม.
๔๑๑ : ๔๓๖. ตุมฺเห มชฺฌิโม.

๔๑๒ : ๔๓๗. อมฺเห อุตฺตโม.

๔๑๓ : ๔๒๗. กาเล.

๔๑๔ : ๔๒๘. วตฺตมานา ปจฺจุปฺปนฺเน.

๔๑๕ : ๔๕๑. อาณตฺยา'สิฏฺเจ'นุตฺตกาเล ปญฺจมี.

๔๑๖ : ๔๕๔. อนุมติ-ปริกปฺปตฺเถสุ สตฺตมี.

๔๑๗ : ๔๖๐. อปจฺจกฺเข ปโรกฺขา'ตีเต.

๔๑๘ : ๔๕๖. หิยฺโย-ปภุติ ปจฺจกฺเข หิยฺยตฺตนี.

๔๑๙ : ๔๖๙. สมีเป'ชฺชตนี.

๔๒๐ : ๔๗๑. มา-โยเค สพฺพกาเล จ.

๔๒๑ : ๔๗๓. อนาคเต ภวิสฺสนฺตี.

๔๒๒ : ๔๗๕. กฺริยาติปนฺเน'ตีเต กาลาติปตฺติ.

๔๒๓ : ๔๒๖. วตฺตมานา ติ-อนฺติ-สิ-ถ-มิ-ม-เต-อนฺเต-เส-วฺเห-เอ-มฺเห.

๔๒๔ : ๔๕๐. ปญฺจมี ตุ-อนฺตุ-หิ-ถ-มิ-ม-ตำ-อนฺตำ-สฺสุ-วฺโห-เอ-อามเส.

๔๒๕ : ๔๕๓. สตฺตมี เอยฺย-เอยฺยุ-เอยฺยาสิ-เอยฺยาถ-เอยฺยามิ-เอยฺยาม
-เอถ-เอรำ-เอโถ-เอยฺยาวฺโห-เอยฺยำ-เอยฺยามฺเห.

๔๒๖ : ๔๕๙. ปโรกฺขา อ-อุ-เอ-ตฺถ-อำ-มฺห-ตฺถ-เร-ตฺโถ-วฺโห-อึ-มฺเห.

๔๒๗ : ๔๕๕. หิยฺยตฺตนี อา-อู-โอ-ตฺถ-อำ-มฺหา-ตฺถ-ตฺถุ-เส-วฺหำ-อึ-มฺหเส.

๔๒๘ : ๔๖๘. อชฺชตนี อี-อุ-โอ-ตฺถ-อึ-มฺหา-อา-อู-เส-วฺหำ-อำ-มฺเห.

๔๒๙ : ๔๗๒. ภวิสฺสนฺตี สฺสติ-สฺสนฺติ-สฺสสิ-สฺสถ-สฺสามิ-สฺสาม-สฺสเต-สฺสนฺเต-
สฺสเส-สฺสวฺเห-สฺสำ-สฺสามฺเห.

๔๓๐ : ๔๗๔. กาลาติปตฺติ สฺสา-สฺสำสุ-สฺเส-สฺสถ-สฺสำ-สฺสามฺหา-สฺสถ-สฺสิสุ-สฺสเส-
สฺสวฺเห-สฺสึ-สฺสามฺหเส.

๔๓๑ : ๔๕๘. หิยฺยตฺตนี-สตฺตมี-ปญฺจมี-วตฺตมานา สพฺพธาตุกำ.

อิติ อาขฺยาตกปฺเป ปจโม กณฺโฑ.

๖.๒ - อาขฺยาตกปฺป ทุติยกณฺฑ

๔๓๒ : ๓๖๒. ธาตุ-ลิงฺเคหิ ปรา ปจฺจยา.
๔๓๓ : ๕๒๘. ติช-คุป-กิต-มาเนหิ ข-ฉ-สา วา.
๔๓๔ : ๕๓๔. ภุช-ฆส-หร-สุ-ปาทีหิ ตุ'มิจฺฉตฺเถสุ.
๔๓๕ : ๕๓๖. อาย นามโต กตฺตูปมานา'ทาจาเร.
๔๓๖ : ๕๓๗. อียู'ปมานา จ.
๔๓๗ : ๕๓๘. นามมฺหา'ตฺติจฺฉตฺเถ.
๔๓๘ : ๕๔๐. ธาตูหิ เณ-ณย-ณาเป-ณาปยา การิตานิ เหตฺวตฺเถ.
๔๓๙ : ๕๓๙. ธาตุรูเป นามสฺมา ณโย จ.
๔๔๐ : ๔๔๕. ภาว-กมฺเมสุ โย.
๔๔๑ : ๔๔๗. ตสฺส จวคฺค-ยการ-วการตฺตํ สธาตฺวนฺตสฺส.
๔๔๒ : ๔๔๘. อิวณฺณาคโม วา.
๔๔๓ : ๔๔๙. ปุพฺพรูปญฺจ.
๔๔๔ : ๕๑๑. ตถา กตฺตริ จ.
๔๔๕ : ๔๓๓. ภูวาทิโต อ.
๔๔๖ : ๕๐๙. รุธาทิโต นิคฺคหีต ปุพฺพญฺจ.
๔๔๗ : ๕๓๐. ทิวาทิโต โย.
๔๔๘ : ๕๑๒. สฺวาทิโต ณุ-ณา-อุณา จ.
๔๔๙ : ๕๑๓. กิยาทิโต นา.
๔๕๐ : ๕๑๗. คหาทิโต ปฺป-ณฺหา.
๔๕๑ : ๕๒๐. ตนาทิโต โอ-ยิรา.
๔๕๒ : ๕๒๕. จุราทิโต เณ-ณยา.
๔๕๓ : ๔๔๔. อตฺตโนปทานิ ภาเว จ กมฺมนิ.
๔๕๔ : ๔๔๐. กตฺตริ จ.
๔๕๕ : ๕๓๐. ธาตุปฺปจฺจเยหิ วิภตฺติโย.
๔๕๖ : ๔๓๐. กตฺตริ ปรสฺสปทำ.

๔๕๗ : ๔๒๔. ภูวาทโย ธาตโว.

อิติ อาขฺยาตกปฺเป ทุติโย กณฺโฑ.

๖.๓ - อาขฺยาตกปฺป ตติยกณฺฑ

๔๕๘ : ๔๖๑. กฺวจา'ทิวณฺณาน'เมกสฺสรานำ เทฺวภาโว.
๔๕๙ : ๔๖๒. ปุพฺโพ'พฺภาโส.
๔๖๐ : ๕๐๖. รสฺโส.
๔๖๑ : ๔๖๔. ทุติย-จตุตฺถานำ ปฐม-ตติยา.
๔๖๒ : ๔๖๗. กวคฺคสฺส จวคฺโค.
๔๖๓ : ๕๓๒. มาน-กิตานำ ว-ตตฺตำ วา.
๔๖๔ : ๕๐๔. หสฺส โช.
๔๖๕ : ๔๖๓. อนฺตสฺสิ'วณฺณ'ากาโร วา.
๔๖๖ : ๔๘๙. นิคฺคหีตญฺจ.
๔๖๗ : ๕๓๓. ตโต ปา-มานานำ วา-มำ เสสุ.
๔๖๘ : ๔๙๒. ธา ติฏฺโจ.
๔๖๙ : ๔๙๔. ปา ปิโพ.
๔๗๐ : ๕๑๔. ญาสฺส ชา-ชำ-นา.
๔๗๑ : ๔๘๓. ทิสสฺส ปสฺส-ทิสฺส-ทกฺขา วา.
๔๗๒ : ๕๓๑. พฺยญฺชนนฺตสฺส โจ ฉปฺปจฺจเยสุ จ.
๔๗๓ : ๕๒๙. โก เข จ.
๔๗๔ : ๕๓๕. หรสฺส คี เส.
๔๗๕ : ๔๖๕. พฺรู-ภูน'มาห-ภูวา ปโรกฺขายำ.
๔๗๖ : ๔๔๒. คมิสฺส'นฺโต จฺโฉ วา สพฺพาสุ.
๔๗๗ : ๔๗๙. วจสฺส'ชฺชตนิมฺหิ มกาโร โอ.
๔๗๘ : ๔๓๘. อกาโร ทีฆำ หิ-มิ-เมสุ.
๔๗๙ : ๔๕๒. หิ โลปำ วา.

๔๘๐ : ๔๙๐. โหติสฺสเร'โหเห ภวิสฺสนฺติมฺหิ สฺสสฺส จ.

๔๘๑ : ๕๒๔. กรสฺส สปฺปจฺจยสฺส กาโห.

อิติ อาขฺยาตกปฺเป ตติโย กณฺโฑ.

๖.๔ - อาขฺยาตกปฺป จตุตฺถกณฺฑ

๔๘๒ : ๕๐๘ ทาทนฺตสฺสํ มิ-เมสุ.

๔๘๓ : ๕๒๗. อสโยคนฺตสฺส วุทฺธิ การิเต.

๔๘๔ : ๕๔๒. ฆฏาทีนํ วา.

๔๘๕ : ๔๓๔. อญฺเญสุ จ.

๔๘๖ : ๕๔๓. คุห-ทุสานํ ทีฆํ.

๔๘๗ : ๔๗๘. วจ-วส-วหาทีน'มุกาโร วสฺส เย.

๔๘๘ : ๔๘๑. ห-วิปริยโย โล วา.

๔๘๙ : ๕๑๙. คหสฺส เฆ ปฺเป.

๔๙๐ : ๕๑๘. หโลโป ณฺหามฺหิ.

๔๙๑ : ๕๒๓. กรสฺส กาสตฺต'มชฺชตนิมฺหิ.

๔๙๒ : ๔๙๙. อสสฺมา มิ-มานํ มฺหิ-มฺหา'นฺตโลโป จ.

๔๙๓ : ๔๙๘. ถสฺส ตฺถตฺตํ.

๔๙๔ : ๔๙๕. ติสฺส ตฺถิตฺตํ.

๔๙๕ : ๕๐๐. ตุสฺส ตฺถุตฺตํ.

๔๙๖ : ๔๙๗. สิมฺหิ จ.

๔๙๗ : ๔๗๗. ลภสฺมา อี-อึนํ ตฺถ-ตฺถํ.

๔๙๘ : ๔๘๐. กุสสฺมา ที จฺฉิ.

๔๙๙ : ๕๐๗. ทาธาตุสฺส ทชฺชํ.

๕๐๐ : ๔๘๖. วทสฺส วชฺชํ.

๕๐๑ : ๔๔๓. คมิสฺส ฆมฺมํ.

๕๐๒ : ๔๙๓. ยมฺหิ ทา-ธา-มา-จา-หา-ปา-มห-มถาทีน'มี.

๕๐๓ : ๔๘๕. ยชสฺสา'ทิสฺสิ.

๕๐๔ : ๔๗๐. สพฺพโต อุ๎ อึสุ.

๕๐๕ : ๔๘๒. ชร-มรานำ ชีร-ชียฺย-มียฺยา วา.

๕๐๖ : ๔๙๖. สพฺพตฺถา'สสฺสา'ทิโลโป จ.

๕๐๗ : ๕๐๑. อสพฺพธาตุเก ภู.

๕๐๘ : ๕๑๕. เอยฺยสฺส ฌาโต อิยา-ฌา.

๕๐๙ : ๕๑๖. นาสฺส โลโป ยการตฺตำ.

๕๑๐ : ๔๘๗. โลปญ'เจตฺต'มกาโร.

๕๑๑ : ๕๒๑. อุตฺต'โมกาโร.

๕๑๒ : ๕๒๒. กรสฺสา'กาโร จ.

๕๑๓ : ๔๓๕. โอ อว สเร.

๕๑๔ : ๔๙๑. เอ อย.

๕๑๕ : ๕๔๑. เต อาวายา การิเต.

๕๑๖ : ๔๖๖. อิการาคโม อสพฺพธาตุกมฺหิ.

๕๑๗ : ๔๘๘. กฺวจิ ธาตุ-วิภตฺติปฺ-ปจฺจยานำ ทีฆ-วิปรีตา'เทส-โลปา'คมา จ.

๕๑๘ : ๔๔๖. อตฺตโนปทานิ ปรสฺสปทตฺตำ.

๕๑๙ : ๔๕๗. อการาคโม หิยฺยตฺตนี-อชฺชตนี-กาลาติปตฺตีสุ.

๕๒๐ : ๕๐๒. พฺรูโต อี ติมฺหิ.

๕๒๑ : ๔๒๕. ธาตุสฺส'นฺโต โลโป'เนกสฺสรสฺส.

๕๒๒ : ๔๗๖. อิสุ-ยมูน'มนฺโต จฺโฉ วา.

๕๒๓ : ๕๒๖. การิตานำ โณ โลปำ.

อิติ อาขฺยาตกปฺเป จตุตฺโถ กณฺโฑ.

อาขฺยาตสุตฺตำ นิฏฺฐิตำ.

๗ - กิพฺพิธานกณฺฑ

๗.๑ - กิพฺพิธานกปฺป ปฐมกณฺฑ

๕๒๔ : ๕๖๑. ธาตุยา กมฺมาทิมฺหิ โณ.

๕๒๕ : ๕๖๕. สญฺญาย'มนุ.

๕๒๖ : ๕๖๗. ปุเร ททา จ อึ.

๕๒๗ : ๕๖๘. สพฺพโต ณฺวุ-ตฺวา'วี วา.

๕๒๘ : ๕๗๗. วิส-รุช-ปทาทิโต ณ.

๕๒๙ : ๕๘๐. ภาเว จ.

๕๓๐ : ๕๘๔. กฺวิ จ.

๕๓๑ : ๕๘๙. ธราทีหิ รมฺโม.

๕๓๒ : ๕๙๐. ตสฺสีลาทีสุ ณี-ตฺวา'วี จ.

๕๓๓ : ๕๙๑. สทฺท-กุธ-จล-มณฺฑตฺถ-รุจาทีหิ ยุ.

๕๓๔ : ๕๙๒. ปาราทิคมิมฺหา รู.

๕๓๕ : ๕๙๓. ภิกฺขาทิโต จ.

๕๓๖ : ๕๙๔. หนตฺยาทีนำ ณุโก.

๕๓๗ : ๕๖๖. นุ นิคฺคหีตำ ปทนฺเต.

๕๓๘ : ๕๙๕. สำหน'ญฺญาย วา โร โฆ.

๕๓๙ : ๕๕๘. รมฺหิ ร'นฺโต ราทิ โน

๕๔๐ : ๕๔๕. ภาว-กมฺเมสุ ตพฺพา'นียา.

๕๔๑ : ๕๕๒. ณฺโย จ.

๕๔๒ : ๕๕๗. กรมฺหา ริจฺจ.

๕๔๓ : ๕๕๕. ภูโต'พฺพ.

๕๔๔ : ๕๕๖. วท-มท-คมุ-ยุช-ครหา'การาทีหิ ชฺช-มฺม-คฺค-ยฺเห'ยฺยา คาโร วา.

๕๔๕ : ๕๔๘. เต กิจฺจา.

๕๔๖ : ๕๖๒. อญฺเญ กิตฺ.
๕๔๗ : ๕๙๖. นนฺทาทีหิ ยุ.
๕๔๘ : ๕๙๗. กตฺตุ-กรณ-ปเทเสสุ จ.
๕๔๙ : ๕๕๐. รหาทิโต ณ.

อิติ กิพฺพิธานกปฺเป ปจโม กณฺโฑ.

๗.๒ - กิพฺพิธานกปฺป ทุติยกณฺฑ

๕๕๐ : ๕๔๖. ณาทโย เตกาลิกา.
๕๕๑ : ๕๙๘. สญฺญายํ ทา-ธาโต อิ.
๕๕๒ : ๖๐๙. ติ กิจฺจา'สิฏฺเจ.
๕๕๓ : ๕๙๙. อิตฺถิย'ม-ติ-ยโว วา.
๕๕๔ : ๖๐๑. กรโต ริริย.
๕๕๕ : ๖๑๒. อตีเต ต-ตวนฺตุ-ตาวี.
๕๕๖ : ๖๒๒. ภาว-กมฺเมสุ ต.
๕๕๗ : ๖๐๖. พุธ-คมาทิตฺเถ กตฺตริ.
๕๕๘ : ๖๐๒. ชิโต อิน สพฺพตฺถ.
๕๕๙ : ๖๐๓. สุปโต จ.
๕๖๐ : ๖๐๔. อีสํ-ทุ-สูหิ ข.
๕๖๑ : ๖๓๖. อิจฺฉตฺเถสุ สมาน-กตฺตุเกสุ ตเว-ตุ์ วา.
๕๖๒ : ๖๓๘. อรห-สกฺกาทีสุ จ.
๕๖๓ : ๖๓๙. ปตฺตวจเน อล'มตฺเถสุ จ.
๕๖๔ : ๖๔๐. ปุพฺพกาเล'กกตฺตุกานํ ตุน-ตฺวาน-ตฺวา วา.
๕๖๕ : ๖๔๖. วตฺตมาเน มาน'นฺตา.
๕๖๖ : ๕๗๔. สาสาทีหิ รตฺถุ.
๕๖๗ : ๕๗๕. ปาทิโต ริตุ.
๕๖๘ : ๕๗๖. มานาทีหิ ราตุ.

๕๖๙ : ๖๑๐. อาคมา ตุโก.
๕๗๐ : ๖๑๑. ภพฺเพ อิก.

อิติ กิพฺพิธานกปฺเป ทุติโย กณฺโฑ.

๗.๓ - กิพฺพิธานกปฺป ตติยกณฺฑ

๕๗๑ : ๖๒๔. ปจฺจยา'ทนิฏฺจา นิปาตนา สิชฺฌนฺติ.
๕๗๒ : ๖๒๕. สาส-ทิสโต ตสฺส ริฏฺโจ จ.
๕๗๓ : ๖๒๖. สาทิ สนฺต-ปุจฺฉ-ภนฺช-หสาทีหิ ฏฺโจ.
๕๗๔ : ๖๑๓. วสโต อุตฺถ.
๕๗๕ : ๖๑๔. วสฺส วา วุ.
๕๗๖ : ๖๐๗. ธ-ฒ-ภ-เหหิ ธ-ฒา จ.
๕๗๗ : ๖๒๘. ภนฺชโต คฺโค จ.
๕๗๘ : ๕๖๐. ภุชาทีน'มนฺโต โน ทฺวิ จ.
๕๗๙ : ๖๒๙. วจ วา วุ.
๕๘๐ : ๖๓๐. คุปาทีนญจ.
๕๘๑ : ๖๑๖. ตราทีหิ อิณฺโณ.
๕๘๒ : ๖๓๑. ภิทาทิโต อินฺน-อนฺน-อีณา วา.
๕๘๓ : ๖๑๗. สุส-ปจ-สกโต กฺข-กฺกา จ.
๕๘๔ : ๖๑๘. ปกฺกมาทีหิ นฺโต จ.
๕๘๕ : ๖๑๙. ชนาทีน'มา ติมฺหิ จ.
๕๘๖ : ๖๐๐. คม-ขน-หน-รมาทีน'มนฺโต.
๕๘๗ : ๖๓๒. รกาโร จ.
๕๘๘ : ๖๒๐. ธา-ปาน'มิ-อี จ.
๕๘๙ : ๖๒๑. หนฺเตหิ โห หสฺส โฬ วา อ-ทห-นหานำ.

อิติ กิพฺพิธานกปฺเป ตติโย กณฺโฑ.

๗.๔ - กิพฺพิธานกปฺป จตุตฺถกณฺฑ

๕๙๐ : ๕๗๙. ณมฺหิ รนฺชสฺส โช ภาว-กรเณสุ.
๕๙๑ : ๕๔๔. หนสฺส ฆาโต.
๕๙๒ : ๕๐๓. วโช วา สพฺพตฺถ.
๕๙๓ : ๕๖๔. อาการนฺตาน'มาโย.
๕๙๔ : ๕๘๒. ปุร-ส'มุป-ปรีหิ กโรติสฺส ข-ขรา วา ตปจฺจเยสุ จ.
๕๙๕ : ๖๓๗. ตเว-ตุนาทีสุ กา.
๕๙๖ : ๕๕๑. คม-ขน-หนาทีนํ ตุ-ตพฺพาทีสุ น.
๕๙๗ : ๖๔๑. สพฺเพหิ ตุนาทีนํ โย.
๕๙๘ : ๖๔๓. จ-น'นฺเตหิ รจฺจ.
๕๙๙ : ๖๔๔. ทิสา สฺวาน-สฺวา'นฺตโลโป จ.
๖๐๐ : ๖๔๕. ม-ห-ท-เภหิ มฺม-ยฺห-ชฺช-พฺภ-ทฺธา จ.
๖๐๑ : ๓๓๔. ตทฺธิต-สมาส-กิตกา นามํ'วา'ตเวตุนาทีสุ จ.
๖๐๒ : ๖. ทุมฺหิ ครุ.
๖๐๓ : ๗. ทีโฆ จ.
๖๐๔ : ๖๘๔. อกฺขเรหิ การ.
๖๐๕ : ๕๔๗. ยถาคม'มิกาโร.
๖๐๖ : ๖๔๒. ท-ธ'นฺตโต โย กฺวจิ.

อิติ กิพฺพิธานกปฺเป จตุตฺโถ กณฺโฑ.

๗.๕ - กิพฺพิธานกปฺป ปญฺจมกณฺฑ

๖๐๗ : ๕๗๘. นิคฺคหีต สโยคาทิ โน.
๖๐๘ : ๖๒๓. สพฺพตฺถ เค คี.
๖๐๙ : ๔๘๔. สทสฺส สีทตฺตํ.
๖๑๐ : ๖๒๗. ยชสฺส สรสฺสิ ฏฺเจ.
๖๑๑ : ๖๐๘. ห-จตุตฺถาน'มนฺตานํ โท เช.

๖๑๒ : ๖๑๕. โฑ ฒกาเร.
๖๑๓ : ๕๘๓. คหสฺส ฒร เณ วา.
๖๑๔ : ๕๘๑. ทหสฺส โท พ์.
๖๑๕ : ๕๘๖. ธาตฺวนฺตสฺส โลโป กฺวิมฺหิ.
๖๑๖ : ๕๘๗. วิทนฺเต อู.
๖๑๗ : ๖๓๓. น-ม-ก-ราน'มนฺตานำ นิยุตฺต-ตมฺหิ.
๖๑๘ : ๕๗๑. น ก-คตฺตำ จ-ชา ณฺวุมฺหิ.
๖๑๙ : ๕๗๓. กรสฺส จ ตตฺตำ ตุสฺมึ.
๖๒๐ : ๕๔๙. ตุ์-ตุน-ตพฺเพสุ วา.
๖๒๑ : ๕๕๓. การิตำ วิย ณานุพนฺโธ.
๖๒๒ : ๕๗๐. อน'กา ยุ-ณฺวูนำ.
๖๒๓ : ๕๕๔. ก-คา จ-ชานำ.

อิติ กิพฺพิธานกปฺเป ปญฺจโม กณฺโฑ.

กิพฺพิธานสุตฺตำ นิฏฺฐิตำ.

---

๘ - อุณาทิกณฺฑ

๖๒๔ : ๕๖๓. กตฺตริ กิตฺ.
๖๒๕ : ๖๐๕. ภาว-กมฺเมสุ กิจฺจ-กฺต-ข'ตฺถา.
๖๒๖ : ๖๓๔. กมฺมนิ ทุติยายำ กฺโต.
๖๒๗ : ๖๕๒. ขฺยาทีหิ มนฺ ม จ โต วา.
๖๒๘ : ๖๕๓. สมาทีหิ ถ-มา.
๖๒๙ : ๕๖๙. คหสฺสุ'ปธสฺเส วา.
๖๓๐ : ๖๕๔. มสุสฺส สุสฺส จฺฉร-จฺเฉรา.
๖๓๑ : ๖๕๕. อา-ปุพฺพ-จรสฺส จ.
๖๓๒ : ๖๕๖. อล-กล-สเลหิ ล-ยา.

๖๓๓ : ๖๕๗. ยาณ-ลาณา.
๖๓๔ : ๖๕๘. มถิสฺส ถสฺส โล จ.
๖๓๕ : ๕๕๙. เปสา'ติสคฺค-ปตฺตกาเลสุ กิจฺจา.
๖๓๖ : ๖๕๙. อวสฺสกา'ธมิเณสุ ณี จ.
๖๓๗ : ๐. อรห-สกฺกาทีหิ ตุ.
๖๓๘ : ๖๖๐. วชาทีหิ ปพฺพชฺชาทโย นิปฺปจฺจนฺเต.
๖๓๙ : ๕๘๕. กฺวิโลโป จ.
๖๔๐ : ๐. ส-จ-ชานํ ก-คา ณานุพนฺเธ.
๖๔๑ : ๕๗๒. นุทาทีหิ ยุ-ณฺวุน'มนา'นนา'กา'นนกา สการิเตหิ จ.
๖๔๒ : ๕๘๘. อิ-ย-ต-ม-กิ-เอสาน'มนฺตสฺสโร ทีฆ กฺวจิ ทิสสฺส คุณ โท รํ สกฺขี จ.
๖๔๓ : ๖๓๕. ภฺยาทีหิ มติ-พุทฺธิ-ปูชาทีหิ จ กฺโต.
๖๔๔ : ๖๖๑. เวปุ-สิ-ทว-วมฺ-กุ-ทา-ภู-หฺวาทีหิ ถุ-ตฺติม-ณิมา นิพฺพตฺเต.
๖๔๕ : ๖๖๒. อกฺโกเส นมฺหา'นิ.
๖๔๖ : ๔๑๙. เอกาทิโต สกิสฺส กฺขตฺตุ.
๖๔๗ : ๖๖๓. สุนสฺสุ'นสฺโส'ณ-วาณุวานูนุนขุณานา.
๖๔๘ : ๖๖๔. ตรุณสฺส สุสุ จ.
๖๔๙ : ๖๖๕. ยุวสฺสุ'วสฺสุ'วุวานุนูนา.
๖๕๐ : ๖๕๑. กาเล วตฺตมานา'ตีเต ณฺวาทโย.
๖๕๑ : ๖๔๗. ภวิสฺสติ คมาทีหิ ณี-ฆิณฺ.
๖๕๒ : ๖๔๘. กฺริยายํ ณฺวุ-ตโว.
๖๕๓ : ๓๐๖. ภาววาจิมฺหิ จตุตฺถี.
๖๕๔ : ๖๔๙. กมฺมนิ โณ.
๖๕๕ : ๖๕๐. เสเส สฺสํ-นฺตุ-มานา'นา.
๖๕๖ : ๖๖๖. ฉทาทีหิ ต-ตฺรณฺ.
๖๕๗ : ๖๖๗. วทาทีหิ ณิตฺโต คเณ.

๖๕๘ : ๖๖๘. มิทาทีหิ ตฺติ-ติโย.

๖๕๙ : ๖๖๙. อุสุ-รนฺช-ทำสานำ ทำสสฺส ทฑฺโฒ ฒ-รา จ.

๖๖๐ : ๖๗๐. สูวุสาน'มูวุสาน'มโต โถ จ.

๖๖๑ : ๖๗๑. รนฺชุทาทีหิ ธ-ทิทฺท-กิ'รา กฺวจิ ช-ทโลโป จ.

๖๖๒ : ๖๗๒. ปฏิโต หิสฺส เหรณฺ-หีรณฺ.

๖๖๓ : ๖๗๓. กฑฺยาทีหิ โก.

๖๖๔ : ๖๗๔. ขาทา'ม-คมานำ ขนฺธ'นฺธ-คนฺธา.

๖๖๕ : ๖๗๕. ปฏาทีหฺ'ยลำ.

๖๖๖ : ๖๗๖. ปุถสฺส ปุถฺ-ปถา'โม วา.

๖๖๗ : ๖๗๗. สสฺวาทีหิ ตุ-ทโว.

๖๖๘ : ๖๗๘. จฺยาทีหิ อีวโร.

๖๖๙ : ๖๗๙. มุนาทีหิ จิ.

๖๗๐ : ๖๘๐. วิทาทีหฺ'ยูโร.

๖๗๑ : ๖๘๑. หนาทีหิ ณฺ-นฺ-ตโว.

๖๗๒ : ๖๘๒. กุฏาทีหิ โจ.

๖๗๓ : ๖๘๓. มนฺ-ปูร-สุณาทีหิ อุสฺส-นฺสิ'สา.

อิติ กิพฺพิธานกปฺเป อุณาทิกปฺโป ฉฏฺโฐ กณฺโฑ.

อุณาทิสุตฺตำ นิฏฺฐิตำ.

กจฺจายนสุตฺตำ นิฏฺฐิตำ.

สงฺคหคาถา

สนฺธิมฺหิ เอกปญฺญาสํ นามมฺหิ ทฺวิสตํ ภเว
อฏฺฐารสาธิกญฺเจว การเก ปญฺจตาลีสํ
สมาเส อฏฺฐวีสญฺจ ทฺวาสฏฺฐิ ตทฺธิเต มตํ
อฏฺฐารสสตาขฺยาเต กิเต สุตฺตสตํ ภเว
อุณาทิมฺหิ จ ปญฺญาสํ สุตฺตเภทํ ปกาสิตํ.

(การิกา)

กัจจายนสุตตปาฐะ

คำแปลสูตร พร้อมอุทาหรณ์

องค์คุณความเป็นบัณฑิต

สุจิปุธาวิลิมุตฺโต กถํ โส ปณฺฑิโต ภเว
ธรนฺโต ฉ อิเม ธมฺเม ปุณฺณจนฺโทว โสภติ.

(ธรรมนีติ)

กุลบุตรผู้ใดหมาย วิมลมิ่งอักษรสวรรค์
คือไตรปิฎกอัน อุดมเลิศวิชาชาย
เริ่มเรียนให้เร่งรู้ ทั้งสองค์ประมาณหมาย
(สุ) หนึ่งฟังอย่าฟังตาย ให้ตั้งจิตกำหนดจำ
(จิ) หนึ่งให้อุตสาหะ เอาจิตคิดพินิจคำ
(ปุ) หนึ่งห้ามอย่าเอื้อนอำ ฉงนใดให้เร่งถาม
(ลิ) หนึ่งใจให้หมั่นหมาย ลิขิตข้อสุขุมความ
พร้อมองค์จึงทรงนาม ว่าศิษย์แท้ที่ศึกษา

(โบราณาจารย์)

กัจจายนสุตตปาฐะ

คำแปลสูตร พร้อมอุทาหรณ์

---

๑ - สนธิกัณฑ์

๑.๑ - สนธิกัปป์ กัณฑ์ที่ ๑

๑ : ๑. **อตฺโถ อกฺขร-สญฺญาโต.**

บุคคลสามารถรู้เนื้อความได้ด้วยอักษร.

อตฺถ เนื้อความ มี ๓ ประการ คือ

(๑) โลกิยตฺถ ได้แก่ โลกิยจิต ๘๑, เจตสิก ๕๒, รูป ๒๘

(๒) โลกุตฺตรตฺถ ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑

(๓) ปญฺญตฺติอตฺถ บัญญัติ เช่นคำว่า มนุษย์ เทวดา เป็นต้น

๒ : ๒. **อกฺขรา'ปา'ทโย เอกจตฺตาลีสํ.**

วัณณะ มี อ เป็นต้น ๔๑ ตัว ชื่อว่าอักษร.

อักษรในภาษาบาลีมี ๔๑ ตัว คือ อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ, ก ข ค ฆ ง, จ ฉ ช ฌ ญ, ฏ ฐ ฑ ฒ ณ, ต ถ ท ธ น, ป ผ พ ภ ม, ย ร ล ว ส ห ฬ อำ.

๓ : ๓. **ตตฺโถ'ทนฺตา สรา อฏฺฐ.**

บรรดาอักษรเหล่านั้น อักษร ๘ ตัว มี โอ เป็นที่สุด ชื่อว่าสระ.

สระมี ๘ ตัว คือ อ อา อิ อี อุ อู เอ โอ.

๔ : ๔. ลหุ-มตฺตา ตโย รสฺสา.

สระ ๓ ตัว อันมีประมาณการออกเสียงเร็ว ชื่อว่ารัสสะ.

รัสสะสระมี ๓ ตัว คือ อ อิ อุ.

๕ : ๕. อญฺเญ ทีฆา.

สระที่อื่นจากรัสสะ ชื่อว่าทีฆะ.

ทีฆะสระมี ๕ ตัว คือ อา อี อู เอ โอ.

๖ : ๘. เสสา พฺยญฺชนา.

วัณณะที่เหลือจากสระ ๘ ตัว ชื่อว่าพยัญชนะ.

พยัญชนะมี ๓๓ ตัว คือ ก ข ค ฆ ง, จ ฉ ช ฌ ญ, ฏ ฐ ฑ ฒ ณ, ต ถ ท ธ น, ป ผ พ ภ ม, ย ร ล ว ส ห ฬ อำ.

๗. : ๙. วคฺคา ปญฺจ-ปญฺจโส มนฺตา.

พยัญชนะ พวกละ ๕ ตัว มี ม เป็นที่สุด ชื่อว่าวรรค.

พยัญชนะวรรค มี ๒๕ ตัว คือ

ก ข ค ฆ ง เรียกว่า กวรรค

จ ฉ ช ฌ ญ เรียกว่า จวรรค

ฏ ฐ ฑ ฒ ณ เรียกว่า ฏวรรค

ต ถ ท ธ น เรียกว่า ตวรรค

ป ผ พ ภ ม เรียกว่า ปวรรค

๘ : ๑๐. อำอิติ นิคฺคหีตำ.

จุด คือ อำ ชื่อว่านิคหิต.

๙ : ๑๑. ปร-สมญฺญา ปโยเค.

ชื่อในคัมภีร์สันสกฤตอื่น นำมาใช้ในคัมภีร์ไวยากรณ์บาลี. เช่น โฆสะ อโฆสะ โลปะ สวัณณะ สังโยค และลิงค์เป็นต้น.

๑๐ : ๑๒. ปุพฺพ'มโธจิต'มสฺสรํ สเรน วิโยชเย.

นักศึกษาพึงแยกพยัญชนะตัวหน้าออกจากสระ ให้วางไว้ข้างหน้า ไม่ให้มีสระ.

เช่น โลก อคฺคปุคฺคโล = โลกฺ อ อคฺคปุคฺคโล

๑๑ : ๑๔. นเย ปรํ ยุตฺเต.

เมื่อมีความเหมาะสม นักศึกษาพึงนำพยัญชนะไปประกอบกับสระตัวหลัง.

เช่น โลกฺ อคฺคปุคฺคโล = โลกคฺคปุคฺคโล บุคคลผู้เลิศในโลก

จบ สนธิกัปป์ กัณฑ์ที่ ๑

๑.๒ - สนธิกัปป์ กัณฑ์ที่ ๒

๑๒ : ๑๓. สรา สเร โลปํ.

เพราะสระหลัง ลบสระหน้า.

เช่น โลกคฺคปุคฺคโล = โลกฺ ฮ + อคฺคปุคฺคโล

๑๓ : ๑๕. วา ปโร อสรูปา.

หลังจากอสรูปสระ ลบสระหลัง บ้าง.

เช่น จกฺขุนฺทฺริยํ = จกฺขุ + ฮิ นฺทฺริยํ อินทรีย์คือจักษุ

๑๔ :๑๖. กฺวจา'สวณฺณ์ ลุตฺเต.

เมื่อสระหน้าถูกลบแล้ว สระหลังเป็นอสวัณณะ คือ เอ, โอ บ้าง.

เช่น อุเปกฺขติ = อุป + อิ ⇒ เอ กฺขติ ย่อมเพ่งพินิจ
ยโถทเก = ยถา + อุ ⇒ โอ ทเก เหมือนบัวในน้ำ

๑๕ :๑๗. ทีฆ์.

เมื่อลบสระหน้าแล้ว ทีฆะสระหลัง บ้าง.

เช่น พุทฺธานุสฺสติ = พุทฺธ + อนุสฺสติ ระลึกถึงพุทธคุณ
อิทานาหำ = อิทานิ + อหำ บัดนี้, ข้าพเจ้า

๑๖ :๑๘. ปุพฺโพ จ.

เมื่อลบสระหลังแล้ว ทีฆะสระหน้า บ้าง.

เช่น โลกสฺสาติ = โลกสฺส + อิติ แก่ชาวโลก ดังนี้แล

๑๗ :๑๙. ย'เมทนฺตสฺสา'เทโส.

เพราะสระหลัง แปลง เอ ที่สุดของ เม, เต และ เย เป็น ยฺ บ้าง.

เช่น มฺยายำ = เม + อยำ ของข้าพเจ้า, นี้
ตฺยาหำ = เต + อหำ ของท่าน, ข้าพเจ้า
ยฺยาสฺส = เย + อสฺส เหล่าใด, พึงเป็น

๑๘ :๒๐. ว'โมทุทนฺตานำ.

เพราะสระหลัง แปลง โอ และ อุ ที่สุดของ ก, ข, ย และตศัพท์ เป็น วฺ บ้าง.

เช่น ยาวตกฺวสฺส กาโย = ยาวตโก + อสฺส กาโย
อถ ขฺวสฺส = อถ โข + อสฺส ครั้งนั้นแล, ...นั้น
ยฺวายำ = โย + อยำ นี้ใด

๑๙ :๒๒. สพฺโพ จ ติ.

เพราะสระหลัง แปลง ติศัพท์ทั้งตัว ของ อติ, ปติ และอิติ เป็น จ บ้าง.

เช่น	อจฺจนฺตํ	= อติ + อนฺตํ	ล่วงเกิน, ล่วงส่วน
	ปจฺจตฺตํ	= ปติ + อตฺตํ	เฉพาะตน
	อิจฺจาทิ	= อิติ + อาทิ	ดังนี้เป็นต้น

๒๐ :๒๗. โท ธสฺส จ.

เพราะสระหลัง แปลง ธ เป็น ท บ้าง.

เช่น	เอกมิทาหํ	= เอกํ + อิธ + อหํ	หนึ่ง, ...นี้, ข้าพเจ้า

๒๑ :๒๑. อิวณฺโณ ยํ นวา.

เพราะสระหลัง แปลง อิวัณณะ เป็น ย บ้าง.

เช่น	วุตฺยสฺส	= วุตฺติ + อสฺส	ความประพฤติ,นั้น
	นทฺยาสนฺโน	= นที + อาสนฺโน	ใกล้แม่น้ำ

๒๒ :๒๘. เอวาทิสฺส ริ ปุพฺโพ จ รสฺโส.

แปลง เอ อันเป็นเบื้องแรกของ เอวศัพท์ เป็น ริ และรัสสะ.

เช่น	ยถริว	= ยถา + เอว	ฉันใดนั่นเทียว
	ตถริว	= ตถา + เอว	ฉันนั้นนั่นเทียว

จบ สนธิกัปป์ กัณฑ์ที่ ๒

๑.๓ - สนธิกัปป์ กัณฑ์ที่ ๓

๒๓ :๓๖. สรา ปกติ พฺยญฺชเน.

เพราะพยัญชนะหลัง สระทั้งหลายมีรูปเป็นปกติ.

เช่น ภาสติ วา กโรติ วา = ภาสติ วา กโรติ วา

๒๔ :๓๕. สเร กฺวจิ.

เพราะสระหลัง สระทั้งหลาย มีรูปเป็นปกติ.

เช่น กตมา จานนฺท อนิจฺจสญฺญา = กตมา จานนฺท อนิจฺจสญฺญา

๒๕ :๓๗. ทีฆ.

เพราะพยัญชนะหลัง สระทั้งหลายย่อมถึงความเป็นทีฆะบ้าง.

เช่น ตฺยาสฺส ปหีนา = ตฺยสฺส ปหีนา พึงละธรรมเหล่านั้น

ขนฺติ ปรมๆ ตโป... = ขนฺติ ปรมๆ ตโป ขันติเป็นบรมตบะ

มุนี จเร = มุนิ จเร พระมุนี พึงเที่ยวไป

๒๖ :๓๘. รสฺสๆ.

เพราะพยัญชนะหลัง สระทั้งหลายย่อมถึงความเป็นรัสสะบ้าง.

เช่น สมฺมทกฺขาโต = สมฺมา + อกฺขาโต กล่าวแล้วด้วยดี

๒๗ :๓๙. โลปญฺจ ตตฺรา'กาโร.

เพราะพยัญชนะหลัง ลบสระทั้งหลาย และลง อ อาคมในที่ลบนั้น บ้าง.

เช่น เอส ธมฺโม = เอโส ธมฺโม ธรรมนั่น

เอส อตฺโถ (จศัพท์) = เอโส อตฺโถ เนื้อความนั่น

๒๘ :๔๐. ปร เฑฺวภาโว ฐาเน.

หลังจากสระ ซ้อนพยัญชนะตัวที่เหมือนกัน ในฐานะอันสมควร.

เช่น อิธปฺปมาโท = อิธ + ปมาโท ความประมาท,..นี้

๒๙ :๔๒. วคฺเค โฆสาโฆสานำ ตติย-ปฐมา.

หลังจากสระ ซ้อนพยัญชนะตัวที่ ๓ และที่ ๑ แห่งพยัญชนะโฆสะ และอโฆสะ ในฐานะอันสมควร.

เช่น ปคฺฆรติ = ป + ฆรติ ย่อมไหลออก

นิกฺขมิตฺวา = นิ + ขมิตฺวา ออกไปแล้ว

จบ สนธิกัปป์ กัณฑ์ที่ ๓

๑.๔ - สนธิกัปป์ จตุตถกัณฑ์

๓๐ :๕๘. อำ พฺยญฺชเน นิคฺคหีตำ.

เพราะพยัญชนะหลัง แปลง นิคหิต เป็น อำ.

เช่น เอวำ วุตฺเต = เอวำ วุตฺเต

๓๑ :๔๙. วคฺคนฺตำ วา วคฺเค.

เพราะพยัญชนะวรรค แปลงนิคหิต เป็นพยัญชนะที่สุดวรรคบ้าง.

เช่น ตงฺกโรติ = ตำ + กโรติ

ธมฺมญฺจเร = ธมฺมำ + จเร

ตณฺฑุลานำ = ตำ + ฑุลานำ

ชุตินฺธโร = ชุตึ + ธโร

สมฺปยุตฺโต = สำ + ปยุตฺโต

๓๒ :๕๐. เอเห ญํ.

เพราะ เอ และ ห แปลงนิคหิต เป็น ญฺ บ้าง.

เช่น ปจฺจตฺตญฺเญว = ปจฺจตฺตํ + เอว
ตญฺหิ = ตํ + หิ

๓๓ :๕๑. ส เย จ.

เพราะ ย หลัง แปลงนิคหิตกับ ย เป็น ญฺ บ้าง.

เช่น สญฺโญโค = สํ + โยโค

๓๔ :๕๒. ม-ทา สเร.

เพราะสระหลัง แปลงนิคหิต เป็น มฺ และ ทฺ บ้าง.

เช่น ตมหํ พฺรูมิ = ตํ + อหํ พฺรูมิ
เอตทโวจ = เอตํ + อโวจ

๓๕ :๓๔. ย-ว-ม-ท-น-ต-ร-ลา จาคมา.

เพราะสระหลัง ลง ยฺ, วฺ, มฺ, ทฺ, นฺ, ตฺ, รฺ และ ลฺอาคม บ้าง.

เช่น ยถยิทํ = ยถา + อิทํ (ยฺอาคม)
ติวงฺคุลํ = ติ + องฺคุลํ (วฺอาคม)
ลหุเมสฺสติ = ลหุ + เอสฺสติ (มฺอาคม)
อุทปาทิ = อุ + อปาทิ (ทฺอาคม)
อิโต นายติ = อิโต + อายติ (นฺอาคม)
ตสฺมาติห = ตสฺมา + อิห (ตฺอาคม)
นิรนฺตรํ = นิ + อนฺตรํ (รฺอาคม)
ฉฬภิญฺญา = ฉ + อภิญฺญา (ลฺอาคม)

๓๖ :๔๗. กฺวจิ โอ พฺยญฺชเน.

เพราะพยัญชนะหลัง ลง โออาคม บ้าง.

เช่น ปโรสตๆ = ปร + สตๆ

๓๗ :๕๗. นิคฺคหีตญฺจ.

เพราะสระหรือพยัญชนะ ลงนิคหิตอาคม บ้าง.

เช่น จกฺขุๆ อุทปาทิ = จกฺขุ + อุทปาทิ

ตๆสภาโว = ต + สภาโว

๓๘ :๕๓. กฺวจิ โลปำ.

เพราะสระหลัง ลบนิคหิต บ้าง.

เช่น ตาสาหๆ = ตาสๆ + อหๆ

๓๙ :๕๔. พฺยญฺชเน จ.

เพราะพยัญชนะหลัง ลบนิคหิต บ้าง.

เช่น พุทฺธาน สาสนๆ = พุทฺธานๆ สาสนๆ

อริยสจฺจาน ทสฺสนๆ = อริยสจฺจานๆ ทสฺสนๆ

๔๐ :๕๕. ปโร วา สโร.

หลังจากนิคหิต ลบสระหลัง บ้าง.

เช่น กตนฺติ = กตๆ + อิติ

๔๑ :๕๖. พฺยญฺชโน จ วิสญฺโญโค.

หลังจากนิคหิต เมื่อลบสระหลังแล้ว ลบพยัญชนะสังโยคตัวหน้า.

เช่น ปุปฺผๆสา อุปฺปชฺชิ = ปุปฺผๆ + อสฺสา อุปฺปชฺชิ

จบ สนธิกัปป์ กัณฑ์ที่ ๔

๑.๕ - สนธิกัปป์ กัณฑ์ที่ ๕

๔๒ :๓๒. โค สเร ปฺุถสฺสา'คโม กฺวจิ.

เพราะสระหลัง ลง คฺอาคมในที่สุดของ ปฺุถนิบาต บ้าง.

เช่น ปฺุถเคว = ปฺุถ + เอว จะป่วยกล่าวไปใย

๔๓ :๓๓. ปาสฺส จ'นฺโต รสฺโส.

เพราะสระหลัง ลง คฺ อาคมในที่สุดของ ปา นิบาต บ้าง และรัสสะ ปา นิบาต.

เช่น ปเคว = ปา + เอว จะป่วยกล่าวไปใย

๔๔ :๒๔. อพฺโภ อภิ.

เพราะสระหลัง แปลง อภิอุปสัค เป็น อพฺภ.

เช่น อพฺภกฺขานำ = อภิ + อกฺขานำ การกล่าวตู่

๔๕ :๒๕. อชฺโฌ อธิ.

เพราะสระหลัง แปลง อธิอุปสัค เป็น อชฺฌ.

เช่น อชฺฌคมา = อธิ + อคมา บรรลุแล้ว

๔๖ :๒๖. เต น วา อิวณฺเณ.

เพราะอิวัณณะ ไม่ต้องแปลง อภิ เป็น อพฺภ และ อธิ เป็น อชฺฌ บ้าง.

เช่น อภิจฺฉิตำ = อภิ + อิจฺฉิตำ ปรารถนายิ่งแล้ว

อธีริตำ = อธิ + อีริตำ กล่าวตู่แล้ว

๔๗ : ๒๓. อติสฺส จ'นฺตสฺส.

เพราะอิวัณณะหลัง ไม่ต้องแปลง ติ ของ อติอุปสัค เป็น จ.

เช่น อตีสิคโณ = อติ + อิสิคโณ หมู่ฤาษีจำนวนมาก

อตีริตํ = อติ + อีริตํ กล่าวดู่แล้ว

๔๘ : ๔๓. กฺวจิ ปฏิ ปติสฺส.

เพราะสระหรือพยัญชนะหลัง แปลง ปติอุปสัค เป็น ปฏิ บ้าง.

เช่น ปฏคฺคิ = ปติ + อคฺคิ ไฟรับ

ปฏิหญฺญติ = ปติ + หญฺญติ ย่อมกระทบกระทั่ง

๔๙ : ๔๔. ปุถสฺสุ พฺยญฺชเน.

เพราะพยัญชนะหลัง แปลงสระ อ ที่สุดของ ปุถ เป็น อุ.

เช่น ปุถุชฺชโน = ปุถ + ชโน ปุถุชน

๕๐ : ๔๕. โอ อวสฺส.

เพราะพยัญชนะหลัง แปลง อวอุปสัค เป็น โอ บ้าง.

เช่น โอสานํ = อวสานํ การสิ้นสุด

๕๑ : ๕๙. อนุปทิฏฺฐานำ วุตฺต-โยคโต.

นักศึกษาพึงทราบรูปสำเร็จของบทมีอุปสัคและนิบาตเป็นต้นที่ยังไม่ได้แสดงไว้ ตามนัยที่กล่าวแล้ว.

เช่น ตทมินาปิ ชานาถ = ตํ + อิมินาปิ ชานาถ

จบ สนธิกัปป์ กัณฑ์ที่ ๕

จบ สนธิกัณฑ์

เย สนฺธินามาทิปเภทกฺขา

หุตฺวา วิสิฏฺเฐ ปิฏกตฺตยสฺมึ

กุพฺพนฺติ โยคํ ปรมานุภาวา

วินฺทนฺติ กามํ วิวิธตฺถสารํ ฯ

(นีติ.สุตฺต. หน้า ๑)

ชนเหล่าใด ฉลาดในประเภทแห่งสนธิและนามเป็นต้นแล้ว

ย่อมกระทำความเพียรในพระไตรปิฎกอันประเสริฐ

ด้วยกำลังความรู้อันยิ่งใหญ่

ชนเหล่านั้น ย่อมได้รับอรรถอันเป็นแก่นสารต่างๆ อย่างแน่นอน

๒ - นามกัณฑ์
๒.๑ - นามกัปป์ กัณฑ์ที่ ๑

๕๒ :๖๐. ชินวจน-ยุตฺตำ หิ.
สูตร วุตติ และอุทาหรณ์ ต้องสมควรต่อพระพุทธพจน์เท่านั้น.

๕๓ :๖๑. ลิงฺคญฺจ นิปฺปจฺจเต.
ลิงค์และธาตุที่สมควรต่อพระพุทธพจน์เท่านั้น ย่อมถูกให้สำเร็จ.

๕๔ :๖๒. ตโต จ วิภตฺติโย.
ลงวิภัตติ หลังจากลิงค์และธาตุนั้น
เช่น ปุริส + สิ (ลิงค์/นาม/ปาฏิปทิกบท + วิภัตตินาม)
ภู + ติ (ธาตุ + วิภัตติอาขยาต)

๕๕ :๖๓. สิ-โย-อำ-โย-นา-หิ-ส-นำ-สฺมา-หิ-ส-นำ-สฺมึ-สุ.
ตั้ง สิ โย, อำ โย, นา หิ, ส นำ, สฺมา หิ, ส นำ, สฺมึ สุ ชื่อว่าวิภัตติ.

๕๖ :๖๔. ต'ทนุปโรเธน.
ลิงค์และธาตุย่อมถูกให้สำเร็จโดยไม่ขัดแย้งต่อพระพุทธพจน์

๕๗ :๗๑. อาลปเน สิ คสญฺโญ.
ตั้ง สิ อาลปนะ ชื่อ ค.

เช่น	เห ปุริส	= ปุริส + สิ	แน่ะบุรุษ
	เห ปุริสา	= ปุริส + สิ	แน่ะบุรุษ

๕๘ :๒๙. อิวณฺณุวณฺณา ฌ-ลา.

ตั้งอิวัณณะ ชื่อ ฌ และตั้งอุวัณณะ ชื่อ ล.

เช่น	อิสิโน	= อิสิ + ส	(อิ ชื่อ ฌ)
	ทณฺฑิโน	= ทณฺฑี + ส	(อี ชื่อ ฌ)
	ภิกฺขุโน	= ภิกฺขุ + ส	(อุ ชื่อ ล)
	สยมฺภุโน	= สยมฺภู + ส	(อู ชื่อ ล)

๕๙ :๑๘๒. เต อิตฺถิยฺยา โป.

ตั้งอิวัณณะและอุวัณณะที่กล่าวอิตถีลิงค์ ชื่อ ป.

เช่น	รตฺติยา	= รตฺติ + นา	(อิ ชื่อ ป)
	อิตฺถิยา	= อิตฺถี + นา	(อี ชื่อ ป)
	เธนุยา	= เธนุ + นา	(อุ ชื่อ ป)
	วธุยา	= วธู + นา	(อู ชื่อ ป)

๖๐ :๑๗๗. อา โฆ.

ตั้ง อา ที่กล่าวอิตถีลิงค์ ชื่อ ฆ.

เช่น	กญฺญาย	= กญฺญา + นา	(อา ชื่อ ฆ)

๖๑ :๘๖. สาคโม เส.

เพราะ สวิภัตติ ลง สฺอาคม.

เช่น	ปุริสสฺส	= ปุริส + ส	(ปุงลิงค์)
	จิตฺตสฺส	= จิตฺต + ส	(นปุงสกลิงค์)

๖๒ :๒๐๖. สํสาเสฺว'กวจเนสุ จ.

เพราะ สํ และสาวิภัตยาเทศ ที่เป็นเอกวจนะ ลง สฺอาคม หลังจากลิงค์.

เช่น	สพฺพสฺสา	= สพฺพา + สา	(สวิภัตติ)
	สพฺพสฺสํ	= สพฺพา + สํ	(สฺมึวิภัตติ)

๖๓ :๒๑๗. เอติมาส'มิ.

เพราะ สํ และสาวิภัตยาเทศที่เป็นเอกวจนะ แปลงสระที่สุดของ เอตา และอิมาศัพท์ เป็น อิ.

เช่น เอติสฺสา = เอตา + สา
เอติสฺสํ = เอตา + สํ
อิมิสฺสา = อิมา + สา

๖๔ :๒๑๖. ตสฺสา วา.

เพราะ สํ และสาวิภัตยาเทศที่เป็นเอกวจนะ แปลงสระที่สุดของ ตาศัพท์ เป็น อิ บ้าง

เช่น ติสฺสาย = ตา + สฺสาย
ติสฺสา = ตา + สา
ติสฺสํ = ตา + สํ

๖๕ :๒๑๕. ตโต สสฺส สฺสาย.

หลังจาก ตา เอตา และอิมาศัพท์ แปลง สวิภัตติ เป็น สฺสาย บ้าง.

เช่น ติสฺสาย = ตา + ส
เอติสฺสาย = เอตา + ส
อิมิสฺสาย = อิมา + ส

๖๖ :๒๐๕. โฆ รสฺสํ.

เพราะ สํ และสาวิภัตยาเทศที่เป็นเอกวจนะ รัสสะ อา ที่ชื่อ ฆ เป็น อ.

เช่น สพฺพสฺสํ = สพฺพา + สํ
สพฺพสฺสา = สพฺพา + สา

๖๗ :๒๒๙.โน จ ทฺวาทิโต นมฺหิ.

เพราะนำวิภัตติ ลง นฺอาคมหลังจากสังขยามี ทฺวิ เป็นต้น.

เช่น ทฺวินฺนำ = ทฺวิ + นำ
จตุนฺนำ = จตุ + นำ
ปญฺจนฺนำ = ปญฺจ + นำ

๖๘ :๑๘๔. อ'มา ปโต สฺมึ-สฺมานำ วา.

หลังจาก ป แปลง สฺมึวิภัตติ เป็น อำ และแปลง สฺมาวิภัตติ เป็น อา บ้าง.

เช่น รตฺยา = รตฺติ + สฺมา จาก...ราตรี
รตฺยำ = รตฺติ + สฺมึ ใน...ราตรี

๖๙ :๑๘๖. อาทิโต โอ จ.

หลังจากอาทิศัพท์ แปลง สฺมึวิภัตติ เป็น อำ และ โอ บ้าง.

เช่น อาทึ = อาทิ + สฺมึ ใน...เบื้องต้น
อาโท = อาทิ + สฺมึ ใน...เบื้องต้น

๗๐ :๓๐. ฌ-ลาน'มิยุวา สเร วา.

เพราะสระหลัง แปลง อิวัณณะที่ชื่อ ฌ เป็น อิย และแปลง อุวัณณะที่ชื่อ ล เป็น อุว บ้าง.

เช่น สตฺตมิยตฺเถ = สตฺตมี + อตฺเถ ในอรรถแห่งสัตตมี
ทฺวงฺคุลำ = ทุ + องฺคุลำ ๒ นิ้ว, ๒ องคุลี

๗๑ : ๕๐๕. ย-วการา จ.

เพราะสระหลัง แปลง อิวัณณะที่ชื่อ ฌ เป็น ย และแปลง อุวัณณะที่ชื่อ ล เป็น ว.

เช่น อคฺยาคารํ = อคฺคิ + อคารํ เรือนไฟ
สฺวาคตํ = สุ + อาคตํ มาดี, สวัสดี

๗๒ :๑๘๕. ปสญฺญสฺส จ.

เพราะสระที่เป็นตัวอาเทศ แปลง อิวัณณะที่ชื่อ ป เป็น ยฺ บ้าง.

เช่น รตฺยา = รตฺติ + สฺมา จาก...ราตรี
รตฺยํ = รตฺติ + สฺมึ ใน...ราตรี

๗๓ :๑๗๔. คาว เส.

เพราะสวิภัตติ แปลง โอ ของโคศัพท์ เป็น อาว.

เช่น คาวสฺส = โค + ส

๗๔ :๑๖๙. โยสุ จ.

เพราะโยวิภัตติ แปลง โอ ของโคศัพท์ เป็น อาว.

เช่น คาโว = โค + โย

๗๕ :๑๗๐. อวํมฺหิ จ.

เพราะอำวิภัตติ แปลง โอ ของโคศัพท์เป็น อาว และ อว.

เช่น คาวํ = โค + อำ ซึ่ง...วัว
ควํ = โค + อำ ซึ่ง...วัว

๗๖ :๑๗๑. อาวสฺสุ วา.

เพราะอำวิภัตติ แปลง อ ของ อาว เป็น อุ บ้าง.

เช่น คาวุ๎ = โค + อำ ซึ่ง...วัว

๗๗ :๑๗๕.ตโต น'มำ ปติมฺหา'ลุตฺเต จ สมาเส.

เพราะปติศัพท์ในอลุตตสมาส หลังจากโคศัพท์ แปลง นำวิภัตติ เป็น อำ และแปลง โอ ของโคศัพท์ เป็น อว.

เช่น ควำปติ = โค + นำ + ปติ เจ้าของแห่งวัว

๗๘ :๓๑. โอ สเร จ.

เพราะสระหลัง แปลง โอ ของโคศัพท์ เป็น อว ในสมาส.

เช่น ควาชินำ = โค + อชินำ วัวและเสือดาว

๗๙ :๔๖. ตพฺพิปรีตูปปเท พฺยญฺชเน จ.

เพราะพยัญชนะหลัง วิปริต โอ (อว)อันเป็นอุปบท เป็น อุ บ้าง.

เช่น อุคฺคเต = อว + คเต ขึ้นไปแล้ว

๘๐ :๑๗๓. โคณ นำมฺหิ วา.

เพราะนำวิภัตติ แปลง โค เป็น โคณ บ้าง.

เช่น โคณานำ = โค + นำ แห่ง...วัวทั้งหลาย

๘๑ :๑๗๒. สุ-หิ-นาสุ จ.

เพราะ สุ หิ และนาวิภัตติ แปลง โค เป็น โคณ บ้าง.

เช่น โคเณสุ = โค + สุ ใน...วัวทั้งหลาย

โคเณหิ = โค + หิ ด้วย...วัวทั้งหลาย

โคเณน = โค + นา ด้วย...วัว

๘๒ :๑๔๙. อำ-โม นิคฺคหีตำ ฌ-ล-เปหิ.

หลังจาก ฌ ล และป แปลงอำและม เป็น นิคหิต.

เช่น	อคฺคึ	= อคฺคิ + อำ	ซึ่ง...ไฟ
	ปุงฺโกกิโล	= ปุม + โกกิโล	นกดุเหว่า

๘๓ :๖๗. สรโลโป'มาเทสปฺปจฺจยาทิมฺหิ สรโลเป ตุ ปกติ.

เพราะอำวิภัตติ ตัวแปลง และปัจจัยเป็นต้น ลบสระหน้า เมื่อสระหน้า ถูกลบแล้ว ปกติสระหลัง และห้ามลบสระหน้าบ้าง.

ปุริสำ	= ปุริสฺ / อ + อำ	ซึ่ง...บุรุษ
ปุริโส	= ปุริสฺ / อ + โอ (สิ)	บุรุษ
ภวติ	= ภู + อ + ติ	ย่อมมี, ย่อมเป็น

๘๔ :๑๔๔. อโฆ รสฺส'เมกวจนโยสฺว'ปิ จ.

เพราะเอกวจนะวิภัตติและโยวิภัตติ รัสสะสระที่สุดของลิงค์อันไม่ใช่อาอักษรที่ชื่อว่า ฆ ห้ามทำรัสสะบ้าง.

เช่น	สา	= สา + โย	สุนัขทั้งหลาย
	สำ	= สา + อำ	ซึ่ง...สุนัข
	เสน	= สา + นา	ด้วย...สุนัข

๘๕ :๑๕๐. น สิสฺมิ'มนปุ์สกานิ.

เพราะสิวิภัตติ ปุงลิงค์และอิตถีลิงค์ ห้ามทำรัสสะ.

เช่น	อิตฺถี	= อิตฺถี + สิ	(อิตถีลิงค์)
	ทณฺฑี	= ทณฺฑี + สิ	(ปุงลิงค์)

๘๖ :๒๒๗. อุภาทิโต น'มินฺนำ.

หลังจากสังขยาศัพท์มี อุภ เป็นต้น แปลง นำวิภัตติ เป็น อินฺนำ.

เช่น อุภินฺนำ = อุภ + นำ ทั้งสอง

๘๗ :๒๓๑. อิณฺณ'มิณฺณนฺนำ ตีหิ สงฺขฺยาหิ.

หลังจาก ติสังขยา แปลง นำวิภัตติ เป็น อิณฺณำ และ อิณฺณนฺนำ.

เช่น ติณฺณำ = ติ + นำ สาม

ติณฺณนฺนำ = ติ + นำ สาม

๘๘ :๑๔๗. โยสุ กต-นิการ-โลเปสุ ทีฆ.

เพราะโยวิภัตติที่ถูกแปลงเป็น นิ และที่ถูกลบแล้ว ให้ทีฆะสระ.

เช่น จิตฺตานิ = จิตฺต + โย (นิ) จิตทั้งหลาย

อคฺคี = อคฺคิ + โย ไฟทั้งหลาย

๘๙ :๘๗. สุ-นำ-หิสุ จ.

เพราะ สุ นำ และหิวิภัตติ ทีฆะสระ ห้ามทีฆะบ้าง.

เช่น อคฺคีหิ = อคฺคิ + หิ ด้วย...ไฟทั้งหลาย

ปุริสานำ = ปุริส + นำ แก่...บุรุษทั้งหลาย

ภิกฺขูสุ = ภิกฺขุ + สุ ใน...ภิกษุทั้งหลาย

๙๐ :๒๕๒. ปญฺจาทีน'มตฺตำ.

เพราะ สุ นำ และหิวิภัตติ แปลงสระที่สุดของสังขยาศัพท์มี ปญฺจ เป็นต้น เป็น อ.

เช่น ปญฺจหิ = ปญฺจ + หิ ด้วย...ห้า

ปญฺจนฺนำ = ปญฺจ + นำ แก่...ห้า

ปญฺจสุ = ปญฺจ + สุ ใน...ห้า

๙๑ :๑๙๔. ปติสฺสิ'นีมฺหิ.

เพราะอินีปัจจัย แปลงสระที่สุดของ ปติศัพท์ เป็น อ.

เช่น คหปตานี = คหปติ + อินี หญิงแม่เรือน

๙๒ :๑๐๐. นฺตุสฺส'นฺโต โยสุ จ.

เพราะ สุ นำ หิ และโยวิภัตติ แปลง อุ ที่สุดของ นฺตุปัจจัย เป็น อ.

เช่น คุณวนฺตา = คุณวนฺตุ + โย ผู้มีคุณทั้งหลาย
คุณวนฺเตหิ = คุณวนฺตุ + หิ ด้วย...ผู้มีคุณ ท.
คุณวนฺตานำ = คุณวนฺตุ + นำ แก่...ผู้มีคุณ ท.
คุณวนฺเตสุ = คุณวนฺตุ + สุ ใน...ผู้มีคุณ ท.

๙๓ :๑๐๖. สพฺพสฺส วา อำ-เสสุ.

เพราะ อำ และสวิภัตติ แปลง นฺตุปัจจัยทั้งตัว เป็น อ บ้าง.

เช่น สติมำ = สติมนฺตุ + อำ ซึ่ง...ผู้มีสติ
สติมสฺส = สติมนฺตุ + ส แก่...ผู้มีสติ

๙๔ : ๑๐๕. สิมฺหิ วา.

เพราะสิวิภัตติ แปลงสระ อุ ที่สุดของ นฺตุปัจจัย เป็น อ บ้าง.

เช่น หิมวนฺโต = หิมวนฺตุ + สิ ภูเขาหิมพานต์
สติมนฺโต = สติมนฺตุ + สิ ผู้มีสติ

๙๕ :๑๔๕. อคฺคิสฺสิ'นิ.

เพราะสิวิภัตติ แปลงสระที่สุดของ อคฺคิศัพท์ เป็น อินิ บ้าง.

เช่น อคฺคินิ = อคฺคิ + สิ ไฟ

๙๖ :๑๔๘. โยสฺว'กตรสฺโส โฌ.

เพราะโยวิภัตติ แปลงสระ อิ อันมีชื่อว่า ฌ ที่เป็นรัสสะโดยปกติ เป็น อ.

เช่น อคฺคโย = อคฺคิ + โย ไฟทั้งหลาย

๙๗ :๑๕๖. เว-โวสุ โล จ.

เพราะเวและโว แปลงสระ อุ ที่ชื่อว่า ล ที่เป็นรัสสะโดยปกติ เป็น อ.

เช่น ภิกฺขเว = ภิกฺขุ + โย (เว) ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกฺขโว = ภิกฺขุ + โย (โว) ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย

๙๘ :๑๘๙. มาตุลาทีน'มานตฺต'มีกาเร.

เพราะอีอักษร แปลง อ สระที่สุดของศัพท์มี มาตุล เป็นต้น เป็น อาน.

เช่น มาตุลานี = มาตุล + อี ป้า
อยฺยกานี = อยฺยก + อี ย่า, ยาย

๙๙ :๘๑. สฺมา-หิ-สฺมึนำ มฺหา-ภิ-มฺหิ วา.

หลังจากลิงค์ทั้งปวง แปลง สฺมา เป็น มฺหา, แปลง หิ เป็น ภิ และแปลง สฺมึ เป็น มฺหิ บ้าง.

เช่น ปุริสมฺหา = ปุริส + สฺมา จาก...บุรุษ
ปุริเสภิ = ปุริส + หิ ด้วย...บุรุษ
ปุริสมฺหิ = ปุริส + สฺมึ ใน...บุรุษ

๑๐๐ :๒๑๔. น ติเมหิ กตากาเรหิ.

หลังจาก ต และอิมศัพท์ที่แปลงเป็น อ แล้ว ห้ามแปลง สฺมา เป็น มฺหา และ สฺมึ เป็น มฺหิ.

เช่น	อสฺมา	= ต + สฺมา	จาก...นั้น
	อสฺมา	= อิม + สฺมา	จาก...นี้
	อสฺมึ	= ต + สฺมึ	ใน...นั้น
	อสฺมึ	= อิม + สฺมึ	ใน...นี้

๑๐๑ :๘๐. สุหิสฺว'กาโร เอ.

เพราะ สุ และหิวิภัตติ แปลง อ เป็น เอ.

เช่น	ปุริเสหิ	= ปุริส + หิ	ด้วย...บุรุษทั้งหลาย
	ปุริเสสุ	= ปุริส + สุ	ใน...บุรุษทั้งหลาย

๑๐๒ :๒๐๒. สพฺพนามานำ นำมฺหิ จ.

เพราะนำวิภัตติ แปลง อ อักษรของสัพพนาม เป็น เอ.

เช่น	สพฺเพสำ	= สพฺพ + นำ (สำ)	ทั้งปวง
	สพฺเพสานำ	= สพฺพ + นำ (สานำ)	ทั้งปวง

๑๐๓ :๗๙. อโต เนน.

หลังจากลิงค์ที่เป็นอการันต์ แปลง นา วิภัตติ เป็น เอน.

เช่น	ปุริเสน	= ปุริส + นา	(ปุงลิงค์)
	จิตฺเตน	= จิตฺต + นา	(นปุงสกลิงค์)

๑๐๔ :๖๖. โส.

หลังจากอการันต์ในปุงลิงค์ แปลง สิ วิภัตติ เป็น โอ.

เช่น	ปุริโส	= ปุริส + สิ	บุรุษ

๑๐๕ : ๐. โส วา.

หลังจากอการันต์ แปลง นาวิภัตติ เป็น โส บ้าง.

เช่น อตฺถโส = อตฺถ + นา โดยผล, โดยอรรถ

๑๐๖ : ๓๑๓.ทีโฆ'เรหิ.

หลังจาก ทีฆ และโอรศัพท์ แปลง สฺมา เป็น โส บ้าง.

เช่น ทีฆโส = ทีฆ + สฺมา จากส่วนยาว

โอรโส = โอร + สฺมา แต่ทางฝั่งนี้

๑๐๗ : ๖๙. สพฺพ-โย-นีน'มาเอ.

หลังจากอการันต์ แปลง โย และ นิ ปฐมาวิภัตติ เป็น อา และแปลง โย และ นิ ทุติยาวิภัตติ เป็น เอ บ้าง.

เช่น ปุริสา = ปุริส + โย (ปฐมา, ปุงลิงค์)

ปุริเส = ปุริส + โย (ทุติยา, ปุงลิงค์)

จิตฺตา = จิตฺต + นิ (โย) (ปฐมา, นปุงสกลิงค์)

จิตฺเต = จิตฺต + นิ (โย) (ทุติยา, นปุงสกลิงค์)

๑๐๘ : ๙๐. สฺมา-สฺมึนำ วา.

หลังจากอการันต์ แปลง สฺมาวิภัตติ เป็น อา และแปลง สฺมึ วิภัตติ เป็น เอ บ้าง.

เช่น ปุริสา = ปุริส + สฺมา จาก...บุรุษ

ปุริเส = ปุริส + สฺมึ ใน...บุรุษ

๑๐๙ : ๓๐๔.อาย จตุตฺเถ'กวจนสฺส ตุ.

หลังจากอการันต์ แปลง ส จตุตถีวิภัตติเอกวจนะ เป็น อาย บ้าง.

เช่น	อตฺถาย	= อตฺถ + ส	เพื่อประโยชน์
	สุขาย	= สุข + ส	เพื่อความสุข

๑๑๐ : ๒๐๑.ตโย เนว จ สพฺพนาเมหิ.

หลังจากสัพพนามที่เป็นอการันต์ ห้ามแปลง สฺมา เป็น อา, สฺมึ เป็น เอ และสจตุตถีวิภัตติ เป็น อาย, ให้แปลงได้บ้าง.

เช่น	ปุพฺพา	= ปุพฺพ + สฺมา	จาก...(กาล)ก่อน
	ปุพฺเพ	= ปุพฺพ + สฺมึ	ใน...(กาล)ก่อน

๑๑๑ : ๑๗๙.ฆโต นาทีนํ.

หลังจาก อา ที่ชื่อ ฆ แปลงหมู่วิภัตติฝ่ายเอกวจนะตั้งแต่ นา วิภัตติเป็นต้นไป เป็น อาย.

เช่น	กญฺญาย	= กญฺญา + นา	(ตติยา)
	กญฺญาย	= กญฺญา + ส	(จตุตถี)
	กญฺญาย	= กญฺญา + สฺมา	(ปัญจมี)
	กญฺญาย	= กญฺญา + ส	(ฉัฏฐี)
	กญฺญาย	= กญฺญา + สฺมึ	(สัตตมี)

๑๑๒ : ๑๘๓.ปโต ยา.

หลังจาก อิ, อี, อุ และ อู ที่กล่าวอิตถีลิงค์ที่ชื่อ ป แปลงหมู่วิภัตติ ฝ่ายเอกวจนะตั้งแต่ นาวิภัตติเป็นต้นไป เป็น ยา.

เช่น	รตฺติยา	= รตฺติ + นา	(ตติยา)
	รตฺติยา	= รตฺติ + ส	(จตุตถี)
	รตฺติยา	= รตฺติ + สฺมา	(ปัญจมี)

รตฺติยา	= รตฺติ + ส	(ฉัฏฐี)
รตฺติยา	= รตฺติ + สฺมึ	(สัตตมี)

๑๑๓ : ๑๓๒. สขโต คสฺเส วา.

หลังจากสขศัพท์ แปลง สิ อาลปนะที่ชื่อ ค เป็น อ, อา, อิ, อี และ เอ บ้าง.

เช่น	สข	= สข + สิ (ค)	แน่ะ...เพื่อน
	สขา	= สข + สิ (ค)	แน่ะ...เพื่อน
	สขิ	= สข + สิ (ค)	แน่ะ...เพื่อน
	สขี	= สข + สิ (ค)	แน่ะ...เพื่อน
	สเข	= สข + สิ (ค)	แน่ะ...เพื่อน

๑๑๔ : ๑๗๘. ฆเต จ.

หลังจาก อา ที่ชื่อ ฆ แปลง สิ อาลปนะที่ชื่อ ค เป็น เอ.

เช่น	กญฺเญ	= กญฺญา (ฆ) + สิ(ค)	แน่ะ...สาวน้อย

๑๑๕ : ๑๘๑. น อมฺมาทิโต.

หลังจากศัพท์มี อมฺมา เป็นต้น ไม่ต้องแปลง สิอาลปนะที่ชื่อ ค เป็น เอ.

เช่น	อมฺม, อมฺมา	= อมฺมา + สิ (ค)	แน่ะ...แม่

๑๑๖ : ๑๕๗. อ-กตรสฺสา ลโต ยฺวา'ลปนสฺส เว-โว.

หลังจากอุวัณณะที่ชื่อ ล ที่เป็นรัสสะโดยปกติ แปลง โย อาลปนะ เป็น เว และ โว.

เช่น	ภิกฺขเว	= ภิกฺขุ (ล) + โย	ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
	ภิกฺขโว	= ภิกฺขุ (ล) + โย	ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย

๑๑๗ : ๑๒๔. ฌ-ลโต สสฺส โน วา.

หลังจาก ฌ และ ล แปลง สวิภัตติ เป็น โน บ้าง.

เช่น	อคฺคิโน	= อคฺคิ + ส	(อิ ชื่อ ฌ)
	ทณฺฑีโน	= ทณฺฑี + ส	(อี ชื่อ ฌ)
	ภิกฺขุโน	= ภิกฺขุ + ส	(อุ ชื่อ ล)
	สยมฺภุโน	= สยมฺภู + ส	(อู ชื่อ ล)

๑๑๘ : ๑๔๖. ฆ-ปโต จ โยนํ โลโป.

หลังจาก ฆ ป ฌ และ ล ลบโยวิภัตติ บ้าง.

เช่น	กญฺญา	= กญฺญา + โย	(อา ชื่อ ฆ)
	รตฺตี	= รตฺติ + โย	(อิ ชื่อ ป)
	อิตฺถี	= อิตฺถี + โย	(อี ชื่อ ป)
	ยาคู	= ยาคุ + โย	(อุ ชื่อ ป)
	วธู	= วธู + โย	(อู ชื่อ ป)
	อคฺคี	= อคฺคิ + โย	(อิ ชื่อ ฌ)
	ภิกฺขู	= ภิกฺขุ + โย	(อุ ชื่อ ล)
	สยมฺภู	= สยมฺภู + โย	(อู ชื่อ ล)
	อฏฺจี	= อฏฺจิ + โย	(อิ ชื่อ ฌ)
	อายู	= อายุ + โย	(อุ ชื่อ ล)

๑๑๙ : ๑๕๕. ลโต โวกาโร จ.

หลังจาก ล แปลง โยวิภัตติ เป็น โว บ้าง.

เช่น	ภิกฺขโว	= ภิกฺขุ + โย	(อุ ชื่อ ล)
	สยมฺภุโว	= สยมฺภู + โย	(อู ชื่อ ล)

จบ นามกัปป์ กัณฑ์ที่ ๑

๒.๒ - นามกัปป์ กัณฑ์ที่ ๒

๑๒๐ : ๒๔๓. อมฺหสฺส มมํ สวิภตฺติสฺส เส.

เพราะสวิภัตติ แปลง อมฺหศัพท์กับวิภัตติ เป็น มมํ.

เช่น	มมํ (จตุตถี)	= อมฺห + ส	แก่...ข้าพเจ้า
	มมํ (ฉัฏฐี)	= อมฺห + ส	แห่ง...ข้าพเจ้า

๑๒๑ : ๒๓๓. มยํ โยมฺหิ ปฐเม.

เพราะโยปฐมาวิภัตติ แปลง อมฺหศัพท์กับวิภัตติ เป็น มยํ.

เช่น	มยํ	= อมฺห + โย	ข้าพเจ้าทั้งหลาย

๑๒๒ : ๙๙. นฺตุสฺส นฺโต.

เพราะโยปฐมาวิภัตติ แปลง นฺตุปัจจัยกับวิภัตติ เป็น นฺโต.

เช่น	คุณวนฺโต	= คุณวนฺตุ + โย	ผู้มีคุณทั้งหลาย
	สีลวนฺโต	= สีลวนฺตุ + โย	ผู้มีศีลทั้งหลาย

๑๒๓ : ๑๐๓. นฺตสฺส เส วา.

เพราะสวิภัตติ แปลง นฺตุปัจจัยกับวิภัตติ เป็น นฺตสฺส บ้าง.

เช่น	คุณวนฺตสฺส	= คุณวนฺตุ + ส	แก่...ผู้มีคุณ
	สีลวนฺตสฺส	= สีลวนฺตุ + ส	แก่...ผู้มีศีล

๑๒๔ : ๙๘. อา สิมฺหิ.

เพราะสิวิภัตติ แปลง นฺตุปัจจัยกับวิภัตติ เป็น อา.

เช่น	คุณวา	= คุณวนฺตุ + สิ	ผู้มีคุณ

๑๒๕ : ๑๙๘. อำ นปุ๎สเก.

เพราะสิวิภัตติ แปลง นฺตุปัจจัยอันเป็นไปในนปุงสกลิงค์ กับวิภัตติ เป็น อำ.

เช่น คุณวำ = คุณวนฺตุ + สิ ผู้มีคุณ

๑๒๖ : ๑๐๑. อวณฺณา จ เค.

เพราะสิอาลปนะที่ชื่อ ค แปลง นฺตุปัจจัยกับวิภัตติ เป็น อำ, อ และ อา.

เช่น คุณวำ = คุณวนฺตุ + สิ แน่ะ...ผู้มีคุณ
คุณว = คุณวนฺตุ + สิ แน่ะ...ผู้มีคุณ
คุณวา = คุณวนฺตุ + สิ แน่ะ...ผู้มีคุณ

๑๒๗ : ๑๐๒. โต-ติ-ตา ส-สฺมึ-นาสุ.

เพราะ ส สฺมึ และนาวิภัตติ แปลง นฺตุปัจจัยกับวิภัตติ เป็น โต, ติ และ ตา ตามลำดับ บ้าง.

เช่น คุณวโต = คุณวนฺตุ + ส แก่...ผู้มีคุณ
คุณวติ = คุณวนฺตุ + สฺมึ ใน...ผู้มีคุณ
คุณวตา = คุณวนฺตุ + นา ด้วย...ผู้มีคุณ

๑๒๘ : ๑๐๔. นำมฺหิ ตำ วา.

เพราะนำวิภัตติ แปลง นฺตุปัจจัยกับวิภัตติ เป็น ตำ บ้าง.

เช่น คุณวตำ = คุณวนฺตุ + นำ แก่..ผู้มีคุณทั้งหลาย

๑๒๙ : ๒๒๒. อิมสฺสิ'ท'มฺสิสุ นปุสเก.

เพราะ อำ และสิวิภัตติ แปลง อิมศัพท์อันเป็นไปในนปุงสกลิงค์กับวิภัตติ เป็น อิทำ บ้าง.

เช่น	อิทำ	= อิม + สิ	นี้
	อิทำ ปุปฺผำ ปสฺส	= อิม + อำ	ท่านจงดูซึ่งดอกไม้นี้

๑๓๐ : ๒๒๕. อมุสฺสา'ทุำ.

เพราะ อำ และสิวิภัตติ แปลง อมุศัพท์อันเป็นไปในนปุงสกลิงค์กับวิภัตติ เป็น อทุำ.

เช่น	อทุำ	= อมุ + สิ	โน้น
	อทุำ	= อมุ + อำ	ซึ่ง...โน้น

๑๓๑ : ๐. อิตฺถิ-ปุม-นปุสก-สงฺขฺยำ.

สูตรนี้เป็นสูตรสำหรับตามไป.

๑๓๒ : ๒๒๘. โยสุ ทฺวินฺนำ เทฺว จ.

เพราะโยวิภัตติ แปลง ทฺวิสังขยาอันเป็นไปในอิตถีลิงค์ ปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์ กับวิภัตติ เป็น เทฺว.

เช่น	เทฺว ชนา	= ทฺวิ + โย (ปุ.)	ชนทั้งหลาย สอง
	เทฺว อิตฺถิโย	= ทฺวิ + โย (อิต.)	หญิงทั้งหลาย สอง
	เทฺว กุลานิ	= ทฺวิ + โย (นปุ.)	ตระกูลทั้งหลาย สอง

๑๓๓ : ๒๓๐. ติ-จตุนฺนำ ติสฺโส-จตสฺโส-ตโย-จตฺตาโร-ตีณิ-จตฺตาริ.

เพราะโยวิภัตติ แปลง ติสังขยาอันเป็นไปในอิตถีลิงค์ ปุงลิงค์ และนปุงสกลิงค์กับวิภัตติ เป็น ติสฺโส, ตโย, ตีณิ และแปลง จตุสังขยาอันเป็นไป ในอิตถีลิงค์ ปุงลิงค์ และนปุงสกลิงค์ กับวิภัตติ เป็น จตสฺโส, จตฺตาโร และ จตฺตาริ.

เช่น	ตโย (ปุริสา)	= ติ + โย	สาม	(ปุงลิงค์)
	ติสฺโส (อิตฺถิโย)	= ติ + โย	สาม	(อิตถีลิงค์)
	ตีณิ (รูปานิ)	= ติ + โย	สาม	(นปุงสกลิงค์)
	จตฺตาโร (ปุริสา)	= จตุ + โย	สี่	(ปุงลิงค์)
	จตสฺโส (อิตฺถิโย)	= จตุ + โย	สี่	(อิตถีลิงค์)
	จตฺตาริ (รูปานิ)	= จตุ + โย	สี่	(นปุงสกลิงค์)

๑๓๔ : ๒๕๑. ปญฺจาทีน'มกาโร.

เพราะโยวิภัตติ แปลงสระที่สุดของสังขยามี ปญฺจ เป็นต้น กับวิภัตติ เป็น อ.

เช่น	ปญฺจ	= ปญฺจ + โย	ห้า

๑๓๕ : ๑๑๘. ราชสฺส รญฺโญ-ราชิโน เส.

เพราะสวิภัตติ แปลง ราชศัพท์กับวิภัตติ เป็น รญฺโญ และ ราชิโน.

เช่น	รญฺโญ	= ราช + ส	แก่...พระราชา
	ราชิโน	= ราช + ส	แก่...พระราชา

๑๓๖ : ๑๑๙. รญฺญำ นำมฺหิ วา.

เพราะนำวิภัตติ แปลง ราชศัพท์กับวิภัตติ เป็น รญฺญำ บ้าง.

เช่น	รญฺญำ	= ราช + นำ	แก่...พระราชา ท.

๑๓๗ : ๑๑๖. นามฺหิ รญฺญา วา.

เพราะนาวิภัตติ แปลง ราชศัพท์กับวิภัตติ เป็น รญฺญา บ้าง.

เช่น รญฺญา = ราช + นา ด้วย...พระราชา

๑๓๘ : ๑๒๑. สฺมึมฺหิ รญฺเญ-ราชินิ.

เพราะสฺมึวิภัตติ แปลง ราชศัพท์กับวิภัตติ เป็น รญฺเญ และ ราชินิ บ้าง.

เช่น รญฺเญ = ราช + สฺมึ ใน...พระราชา

ราชินิ = ราช + สฺมึ ใน...พระราชา

๑๓๙ : ๒๔๕. ตุมฺห'มฺหากำ ตยิ-มยิ.

เพราะสฺมึวิภัตติ แปลง ตุมฺหศัพท์กับวิภัตติ เป็น ตยิ และแปลง อมฺหศัพท์กับวิภัตติ เป็น มยิ.

เช่น ตยิ = ตุมฺห + สฺมึ ใน...ท่าน

มยิ = อมฺห + สฺมึ ใน...ข้าพเจ้า

๑๔๐ : ๒๓๒. ตฺว'มหำ สิมฺหิ จ.

เพราะสิวิภัตติ แปลง ตุมฺหศัพท์กับวิภัตติ เป็น ตฺวำ และแปลง อมฺหศัพท์กับวิภัตติ เป็น อหำ.

เช่น ตฺวำ = ตุมฺห + สิ ท่าน, เธอ, คุณ

อหำ = อมฺห + สิ ข้าพเจ้า, ผม, ดิฉัน

๑๔๑ : ๒๔๑. ตว-มม เส.

เพราะสวิภัตติ แปลง ตุมฺหศัพท์กับวิภัตติ เป็น ตว และแปลง อมฺหศัพท์กับวิภัตติ เป็น มม.

เช่น ตว = ตุมฺห + ส แก่...ท่าน

มม = อมฺห + ส แก่...ข้าพเจ้า

๑๔๒ : ๒๔๒. ตุยฺหํ-มยฺหญฺจ.

เพราะสวิภัตติ แปลง ตุมฺหศัพท์กับวิภัตติ เป็น ตุยฺหํ และแปลง อมฺหศัพท์กับวิภัตติ เป็น มยฺหํ.

เช่น ตุยฺหํ = ตุมฺห + ส แก่...ท่าน
มยฺหํ = อมฺห + ส แก่...ข้าพเจ้า

๑๔๓ : ๒๓๕. ตํ-ม'มํมฺหิ.

เพราะอํวิภัตติ แปลง ตุมฺหศัพท์กับวิภัตติ เป็น ตํ และแปลง อมฺหศัพท์กับวิภัตติ เป็น มํ.

เช่น ตํ = ตุมฺห + อํ ซึ่ง...ท่าน
มํ = อมฺห + อํ ซึ่ง...ข้าพเจ้า

๑๔๔ : ๒๓๔. ตวํ-มมญฺจ นวา.

เพราะอํวิภัตติ แปลง ตุมฺหศัพท์กับวิภัตติ เป็น ตวํ และแปลง อมฺหศัพท์กับวิภัตติ เป็น มมํ บ้าง.

เช่น ตวํ = ตุมฺห + อํ ซึ่ง...ท่าน
มมํ = อมฺห + อํ ซึ่ง...ข้าพเจ้า

๑๔๕ : ๒๓๘. นามฺหิ ตยา-มยา.

เพราะนาวิภัตติ แปลง ตุมฺหศัพท์กับวิภัตติ เป็น ตยา และแปลง อมฺหศัพท์กับวิภัตติ เป็น มยา.

เช่น ตยา = ตุมฺห + นา ด้วย...ท่าน
มยา = อมฺห + นา ด้วย...ข้าพเจ้า

๑๔๖ : ๒๓๖. ตุมฺหสฺส ตุวํ-ตฺว'มฺมฺหิ.

เพราะอำวิภัตติ แปลง ตุมฺหศัพท์กับวิภัตติ เป็น ตุวํ และ ตฺวํ.

เช่น ตุวํ, ตฺวํ = ตุมฺห + อำ ซึ่ง...ท่าน

๑๔๗ : ๒๔๖. ปทโต ทุติยา-จตุตฺถี-ฉฏฺฐีสุ โว-โน.

เพราะทุติยา จตุตถี และฉัฏฐีวิภัตติฝ่ายพหูพจน์ แปลง ตุมฺหศัพท์กับวิภัตติที่อยู่หลังจากบท เป็น โว และแปลง อมฺหศัพท์กับวิภัตติ ที่อยู่หลังจากบท เป็น โน.

เช่น ปหาย โว คมิสฺสามิ = ตุมฺห + โย (ทุติยา)
ข้าพเจ้า ละแล้ว ซึ่งท่านทั้งหลาย จักไป
ธมฺมํ โว ภิกฺขเว เทเสสฺสามิ = ตุมฺห + นำ (จตุตถี)
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรา จักแสดง ซึ่งธรรม แก่เธอทั้งหลาย
ตุฏฺโฐสฺมิ โว ปกติยา = ตุมฺห + นำ (ฉัฏฐี)
เรา เป็นผู้ชอบใจ ของท่าน โดยปกติ
มา โน อชฺช วิกนฺตึสุ = อมฺห + โย (ทุติยา)
ชนทั้งหลาย อย่าตัดแล้ว ซึ่งเราทั้งหลาย ในวันนี้
สำวิภเชถ โน รชฺเชน = อมฺห + นำ (จตุตถี)
ท่านทั้งหลาย พึงแบ่ง ซึ่งรัชสมบัติ แก่เราทั้งหลาย
สตฺถา โน ภควา อนุปฺปตฺโต = อมฺห + นำ (ฉัฏฐี)
พระผู้มีพระภาค ผู้เป็นศาสดา ของเราทั้งหลาย เสด็จมาถึงแล้ว

๑๔๘ : ๒๔๗. เต-เม'กวจเนสุ จ.

เพราะจตุตถีและฉัฏฐีวิภัตติฝ่ายเอกวจนะ แปลง ตุมฺหศัพท์กับวิภัตติที่อยู่หลังจากบท เป็น เต และแปลง อมฺหศัพท์กับวิภัตติที่อยู่หลังจากบท เป็น เม.

เช่น ททามิ เต คามวรานิ ปญฺจ = ตุมฺห + ส (จตุตถี)
เรา จะให้ ซึ่งบ้านส่วย ท. ห้า แก่ท่าน
อิทำ เต รฏฺฐำ = ตุมฺห + ส (ฉัฏฐี)
แว่นแคว้นนี้ ของท่าน
ททาหิ เม คามวรำ = อมฺห + ส (จตุตถี)
ท่าน จงให้ ซึ่งบ้านส่วย แก่เรา
อยำ เม ปุตฺโต = อมฺห + ส (ฉัฏฐี)
คนนี้ เป็นบุตร ของเรา

๑๔๙ : ๒๔๘. น อมฺหิ.

เพราะอ์วิภัตติ ไม่ต้องแปลง ตุมฺหศัพท์กับวิภัตติที่อยู่หลังจากบท เป็น เต และไม่ต้องแปลง อมฺหศัพท์กับวิภัตติที่อยู่หลังจากบท เป็น เม.

เช่น ปสฺเสยฺย ตำ วสฺสสตำ อโรคำ. = ตุมฺห + อำ
บุคคล พึงเห็น ซึ่งท่าน ผู้มีอายุร้อยปี ผู้ไม่มีโรค
โส มำ พฺรวีติ. = อมฺห + อำ
เขา ย่อมกล่าว กะข้าพเจ้า

๑๕๐ : ๒๔๙. วา ตติเย จ.

เพราะตติยาวิภัตติฝ่ายเอกพจน์ แปลง ตุมฺหศัพท์กับวิภัตติ ที่อยู่หลังจากบท เป็น เต และแปลง อมฺหศัพท์กับวิภัตติที่อยู่หลังจากบท เป็น เม บ้าง.

เช่น กตํ เต ปาปํ. = ตุมฺห + นา
บาป อันท่าน กระทำแล้ว
กตํ เม ปุญฺญํ. = อมฺห + นา
บุญ อันข้าพเจ้า กระทำแล้ว

๑๕๑ : ๒๕๐. พหุวจเนสุ โว-โน.

เพราะตติยาวิภัตติฝ่ายพหูพจน์ แปลง ตุมฺหศัพท์กับวิภัตติที่อยู่หลังจากบท เป็น โว และแปลง อมฺหศัพท์กับวิภัตติที่อยู่หลังจากบท เป็น โน.

เช่น กตํ โว กมฺมํ. = ตุมฺห + หิ
กรรม อันท่านทั้งหลาย กระทำแล้ว
กตํ โน กมฺมํ. = อมฺห + หิ
กรรม อันข้าพเจ้าทั้งหลาย กระทำแล้ว

๑๕๒ : ๑๓๖. ปุมนฺตสฺสา สิมฺหิ.

เพราะสิวิภัตติ แปลงสระ อ ที่สุดของ ปุมศัพท์ เป็น อา.

เช่น ปุมา = ปุม + สิ ผู้ชาย

๑๕๓ : ๑๓๘. อ'มาลปเน'กวจเน.

เพราะอาลปนะฝ่ายเอกพจน์ แปลงสระ อ ที่สุดของ ปุมศัพท์กับวิภัตติ เป็น อ.

เช่น ปุมํ = ปุม + สิ แน่ะ...ผู้ชาย

๑๕๔ : ๐. สมาเส จ วิภาสา.

เมื่อสมาสถูกกระทำแล้ว แปลงที่สุดของ ปุมศัพท์ในสมาส เป็น อ๋ บ้าง.

เช่น อิตฺถี จ ปุมา จ นปุ๋สกำ จ อิตฺถิปุมนฺนปุ๋สกานิ. (อิตฺถี+ปุม +นปุ๋สก)

อิตถีลิงค์ด้วย ปุงลิงค์ด้วย นปุงสกลิงค์ด้วย ชื่อว่าอิตฺถิปุมนฺ-นปุ๋สก. (อิตถีลิงค์ ปุงลิงค์ และนปุงสกลิงค์)

๑๕๕ : ๑๓๗. โยสฺ'วาโน.

เพราะโยวิภัตติ แปลงสระ อ ที่สุดของ ปุมศัพท์กับวิภัตติ เป็น อาโน.

เช่น ปุมาโน = ปุม + โย ผู้ชายทั้งหลาย

๑๕๖ : ๑๔๒. อาเน สฺมึมฺหิ วา.

เพราะสฺมึวิภัตติ แปลงสระ อ ที่สุดของ ปุมศัพท์กับวิภัตติ เป็น อาเน บ้าง.

เช่น ปุมาเน = ปุม + สฺมึ ใน...ผู้ชาย

๑๕๗ : ๑๔๐. หิวิภตฺติมฺหิ จ.

เพราะหิวิภัตติ แปลงสระ อ ที่สุดของ ปุมศัพท์ เป็น อาเน.

เช่น ปุมาเนหิ = ปุม + หิ ด้วย.. ผู้ชายทั้งหลาย

๑๕๘ : ๑๔๓. สุสฺมิ'มา วา.

เพราะสุวิภัตติ แปลงสระ อ ที่สุดของ ปุมศัพท์ เป็น อา บ้าง.

เช่น ปุมาสุ = ปุม + สุ ใน...ผู้ชายทั้งหลาย

๑๕๙ : ๑๓๙. อุ นามฺหิ จ.

เพราะนาวิภัตติ แปลงสระ อ ที่สุดของ ปุมศัพท์ เป็น อา และ อุ บ้าง.

เช่น	ปุมานา	= ปุม + นา	ด้วย...ผู้ชาย
	ปุมุนา	= ปุม + นา	ด้วย...ผู้ชาย

๑๖๐ : ๑๙๗. อ กมฺมนฺตสฺส จ.

เพราะนาวิภัตติ แปลงสระ อ ที่สุดของ กมฺมศัพท์ เป็น อุ และ อ บ้าง.

เช่น	กมฺมุนา	= กมฺม + นา	ด้วย...กรรม
	กมฺมนา	= กมฺม + นา	ด้วย...กรรม

จบ นามกัปป์ กัณฑ์ที่ ๒

๒.๓ - นามกัปป์ กัณฑ์ที่ ๓

๑๖๑ : ๒๔๔. ตุมฺห'มฺเหหิ น'มากำ.

หลังจาก ตุมฺห และ อมฺหศัพท์ แปลง นำวิภัตติ เป็น อากำ และ อำ.

เช่น	ตุมฺหากำ, ตุมฺหำ	= ตุมฺห + นำ	แก่...ท่านทั้งหลาย
	อมฺหากำ, อมฺหำ	= อมฺห + นำ	แก่...เราทั้งหลาย

๑๖๒ : ๒๓๗. วา ยุว'ปฺปจฺโม.

หลังจาก ตุมฺห และอมฺหศัพท์ แปลง โยทุติยา เป็น อากำ บ้าง.

เช่น	ตุมฺหากำ	= ตุมฺห + โย	ซึ่ง...ท่านทั้งหลาย
	อมฺหากำ	= อมฺห + โย	ซึ่ง...เราทั้งหลาย

๑๖๓ : ๒๔๐. สสฺสำ.

หลังจาก ตุมฺห และอมฺหศัพท์ แปลง สวิภัตติ เป็น อำ บ้าง.

เช่น	ตุมฺหำ	= ตุมฺห + ส	แก่...ท่าน
	อมฺหำ	= อมฺห + ส	แก่...ข้าพเจ้า

๑๖๔ : ๒๐๐. สพฺพนามการเต ปจฺโม.

หลังจากอการันต์ของสัพพนาม แปลง โยปฐมา เป็น เอ.

เช่น	สพฺเพ	= สพฺพ + โย	ทั้งปวง
	เย	= ย + โย	เหล่าใด
	เต	= ต + โย	เหล่านั้น

๑๖๕ : ๒๐๘. ทฺวนฺทฏฺฐา วา.

หลังจากอการันต์ของสัพพนามที่ตั้งอยู่ในทวันทสมาส แปลงโยปฐมาวิภัตติ เป็น เอ บ้าง.

เช่น กตรกตเม = กตรกตม + โย เหล่าไหนๆ

๑๖๖ : ๒๐๙. น'าญฺญ สพฺพนามิกํ.

ในสัพพนามที่เป็นทวันทสมาส ห้ามแปลง นํ เป็น สํ และ สานํ เป็นต้น.

เช่น ปุพฺพาปรานํ = ปุพฺพาปร + นํ แก่...ก่อนและหลัง

๑๖๗ : ๒๑๐. พหุพฺพีหิมฺหิ จ.

ในสัพพนามที่เป็นพหุพพีหิสมาส ห้ามแปลง นํ เป็น สํ และ สานํ เป็นต้น.

เช่น ปิยปุพฺพานํ = ปิยปุพฺพ + นํ แก่...ผู้เป็นที่รักก่อน

๑๖๘ : ๒๐๓. สพฺพโต นํ สํ-สานํ.

หลังจากสัพพนามทั้งปวง แปลง นวิภัตติ เป็น สํ และ สานํ.

เช่น สพฺเพสํ = สพฺพ + นํ แก่...ทั้งปวง

สพฺเพสานํ = สพฺพ + นํ แก่...ทั้งปวง

๑๖๙ : ๑๑๗. ราชสฺส ราชุ สุ-นํ-หิสุ จ.

เพราะ สุ, นํ และหิวิภัตติ แปลง ราชศัพท์ เป็น ราชุ.

เช่น ราชูสุ = ราช + สุ ใน...พระราชา ท.

ราชูนํ = ราช + นํ แก่...พระราชา ท.

ราชูหิ, ราชูภิ = ราช + หิ ด้วย...พระราชา ท.

๑๗๐ : ๒๒๐. สพฺพสฺมาสฺเส วา.

เพราะ สุ, นํ และหิวิภัตติ แปลง อิมศัพท์ทั้งตัวเป็น เอ บ้าง.

เช่น	เอสุ, อิเมสุ	= อิม + สุ	ใน...เหล่านี้
	เอสํ, เอสานํ, อิเมสํ, อิเมสานํ	= อิม + นํ	แก่...เหล่านี้
	เอหิ, เอภิ, อิเมหิ, อิเมภิ	= อิม + หิ	ด้วย...เหล่านี้

๑๗๑ : ๒๑๙. อนิมิ นามฺหิ จ.

เพราะนาวิภัตติ แปลง อิมศัพท์ทั้งตัว เป็น อน และ อิมิ.

เช่น	อเนน	= อิม + นา	ด้วย...นี้
	อิมินา	= อิม + นา	ด้วย...นี้

๑๗๒ : ๒๑๘. อ-นปุสกสฺส'ายํ สิมฺหิ.

เพราะสิวิภัตติ แปลง อิมศัพท์ที่ไม่ใช่นปุงสกลิงค์ เป็น อยํ.

เช่น	อยํ ปุริโส	= อิม + สิ	บุรุษนี้
	อยํ อิตฺถี	= อิม + สิ	หญิงนี้

๑๗๓ : ๒๒๓. อมุสฺส โม สฺ.

เพราะสิวิภัตติ แปลง ม ของ อมุศัพท์ที่ไม่ใช่นปุงสกลิงค์ เป็น ส.

เช่น	อสุ ราชา (อสุโก)	= อมุ + สิ	พระราชาโน้น
	อสุ อิตฺถี (อสุกา)	= อมุ + สิ	หญิงคนโน้น

๑๗๔ : ๒๑๑. เอต-เตสํ โต.

เพราะสิวิภัตติ แปลง ต ของ เอต และตศัพท์ที่ไม่ใช่นปุงสกลิงค์ เป็น ส.

เช่น	เอโส ปุริโส	= เอต + สิ	บุรุษนั่น
	เอสา อิตฺถี	= เอตา + สิ	หญิงนั่น
	โส ปุริโส	= ต + สิ	บุรุษนั้น
	สา อิตฺถี	= ตา + สิ	หญิงนั้น

๑๗๕ : ๒๑๒. ตสฺส วา นตฺตํ สพฺพตฺถ.

เพราะลิงค์ทั้งปวง แปลง ต ของสัพพนาม เป็น น บ้าง.

เช่น	นํ, ตํ	= ต + อํ	ซึ่ง...นั้น

๑๗๖ : ๒๑๓. ส-สฺมา-สฺมึ-สํ-สาสฺว'ตฺตํ.

เพราะ ส, สฺมา, สฺมึ และ สํ, สาวิภัตยาเทศ แปลง ต ของสัพพนามเป็น อ บ้าง.

เช่น	อสฺส, ตสฺส	= ต + ส	แก่...นั้น
	อสฺมา, ตสฺมา	= ต + สฺมา	จาก...นั้น
	อสฺมึ, ตสฺมึ	= ต + สฺมึ	ใน...นั้น
	อสฺสํ, ตสฺสํ	= ตา + สํ (สฺมึ)	ใน...นั้น
	อสฺสา, ตสฺสา	= ตา + สา (ส)	แห่ง...นั้น

๑๗๗ : ๒๒๑. อิมสทฺทสฺส จ.

เพราะ ส, สฺมา, สฺมึ และ สํ, สาวิภัตยาเทศ แปลง อิมศัพท์ทั้งตัว เป็น อ ในลิงค์ทั้งปวง บ้าง.

เช่น	อสฺส, อิมสฺส	= อิม + ส	แก่...นี้
	อสฺมา, อิมสฺมา	= อิม + สฺมา	จาก...นี้

อสฺมึ, อิมสฺมึ = อิม + สฺมึ ใน...นี้
อสฺสํ, อิมิสฺสํ = อิมา + สํ (สฺมึ) ใน...นี้
อสฺสา, อิมิสฺสา = อิมา + สา (ส) แห่ง...นี้

๑๗๘ : ๒๒๔. สพฺพโต โก.

(เพราะสิวิภัตติ) ลง กอาคมหลังจากสัพพนามทั้งปวง บ้าง.

เช่น สพฺพโก = สพฺพ + ก + สิ ทั้งปวง
อสุโก = อมุ + ก + สิ โน้น
มาถุรโก (สพฺพโต) = มาถุร + ก + สิ ชาวเมืองมถุรา
ทยาลุโก (สพฺพโต) = ทยาลุ + ก + สิ ผู้มีความกรุณามาก

๑๗๙ : ๒๐๔. ฆ-ปโต สฺมึ-สานํ สํ-สา.

หลังจากสัพพนามอันมีชื่อว่า ฆ (อา) และ ป (อิ,อี,อุ,อู) แปลง สฺมึ เป็น สํ และแปลง ส เป็น สา บ้าง.

เช่น สพฺพสฺสํ = สพฺพา + สฺมึ ใน...ทั้งปวง
สพฺพสฺสา = สพฺพา + ส แก่...ทั้งปวง
อิมิสฺสํ = อิมา + สฺมึ ใน...นี้
อิมิสฺสา = อิมา + ส แก่...นี้

๑๘๐ : ๒๐๗. เน'ตาหิ สฺมิ'มาย-ยา.

หลังจากสัพพนามอันมีชื่อว่า ฆ (อา) และ ป (อิ,อี,อุ,อู) เหล่านั้น ไม่ต้องแปลง สฺมึ เป็น อาย และ ยา.

เช่น เอติสฺสํ, เอตายํ = เอตา + สฺมึ ใน...นั่น
อิมิสฺสํ, อิมายํ = อิมา + สฺมึ ใน...นี้

๑๘๑ : ๙๕. มโนคณาทิโต สฺมึ-นาห'มิ-อา.

หลังจากศัพท์มี มโนคณะ เป็นต้น แปลง สฺมึ เป็น อิ และแปลง นา เป็น อา บ้าง.

เช่น มนสิ, มนสฺมึ = มน +(สฺ)+ สฺมึ ใน...ใจ
มนสา, มเนน = มน +(สฺ)+ นา ด้วย...ใจ

๑๘๒ : ๙๗. สสฺส โจ.

หลังจากศัพท์มี มโนคณะ เป็นต้น แปลง สวิภัตติ เป็น โอ.

เช่น มนโส = มน + (สฺ) + ส แห่ง...ใจ

๑๘๓ : ๔๘,๓๘๖. เอเตส'โม โลเป.

เมื่อวิภัตติถูกลบแล้ว แปลงที่สุดของศัพท์มี มโนคณะ เป็นต้น เป็น โอ ท่ามกลางสมาสและตัทธิต.

เช่น มโนเสฏฺฐา (สมาส) = มน + เสฏฺฐา มีใจประเสริฐที่สุด
มโนมยา (ตัทธิต) = มน + มยา สำเร็จแล้วเพราะใจ

๑๘๔ : ๙๖. ส สเร วา'คโม.

เพราะสระหลังที่เป็นวิภัตยาเทศ ลง สฺอาคมหลังจากศัพท์มี มโนคณะเป็นต้น บ้าง.

เช่น มนสา = มน + สฺ + อา(นา) ด้วย...ใจ
มนโส = มน + สฺ + โอ (สจตุตถี) แก่...ใจ,
มนโส = มน + สฺ + โอ (สฉัฏฐี) แห่ง...ใจ
มนสิ = มน + สฺ + อิ (สฺมึ) ใน...ใจ

๑๘๕ : ๑๑๒. สนฺตสทฺทสฺส โส เภ โพ จ'นฺเต.

เพราะภหลัง แปลง สนฺตศัพท์ทั้งตัว เป็น ส และลง พฺอาคมในที่สุด.

เช่น สพฺภิ กุพฺเพถ สนฺภวํ. = สนฺต + หิ
บุคคลพึงทำความสนิทสนมกับด้วยสัตบุรุษทั้งหลาย

๑๘๖ : ๑๐๗. สิมฺหิ คจฺฉนฺตาทีนํ นฺตสทฺโท อํ.

เพราะสิวิภัตติ แปลง นฺตศัพท์ของศัพท์มี คจฺฉนฺต เป็นต้น เป็น อำ บ้าง.

เช่น คจฺฉํ, คจฺฉนฺโต = คจฺฉนฺต + สิ ไปอยู่
จรำ, จรนฺโต = จรนฺต + สิ เที่ยวไปอยู่

๑๘๗ : ๑๐๘. เสเสสุ นฺตุ'ว.

เพราะวิภัตติและปัจจัยที่เหลือจากสิวิภัตติ ตั้ง นฺตศัพท์ ของศัพท์มี คจฺฉนฺต เป็นต้น เป็นเหมือน นฺตุปัจจัย.

เช่น คจฺฉตา = คจฺฉนฺต + นา ด้วย...ผู้ไปอยู่
คจฺฉโต = คจฺฉนฺต + ส แก่...ผู้ไปอยู

๑๘๘ : ๑๑๕. พฺรหฺม'ตฺต-สข-ราชาทิโต อ'มานำ.

หลังจากศัพท์มี พฺรหฺม, อตฺต, สข และ ราช เป็นต้น แปลง อำ วิภัตติ เป็น อานำ บ้าง.

เช่น พฺรหฺมานำ, พฺรหฺมำ = พฺรหฺม + อำ ซึ่ง...พรหม
อตฺตานำ, อตฺตำ = อตฺต + อำ ซึ่ง...ตน
สขานำ, สขำ = สข + อำ ซึ่ง...เพื่อน
ราชานำ, ราชำ = ราช + อำ ซึ่ง...พระราชา

๑๘๙ : ๑๑๓. สุ'ยา จ.

หลังจากศัพท์มี พฺรหฺม, อตฺต, สข และ ราช เป็นต้น แปลง สิ วิภัตติ เป็น อา.

เช่น	พฺรหฺมา	= พฺรหฺม + สิ	พรหม
	อตฺตา	= อตฺต + สิ	ตน
	สขา	= สข + สิ	เพื่อน
	ราชา	= ราช + สิ	พระราชา

๑๙๐ : ๑๑๔. โยน'มาโน.

หลังจากศัพท์มี พฺรหฺม, อตฺต, สข และ ราช เป็นต้น แปลง โย วิภัตติ เป็น อาโน.

เช่น	พฺรหฺมาโน	= พฺรหฺม + โย	พรหมทั้งหลาย
	อตฺตาโน	= อตฺต + โย	ตนทั้งหลาย
	สขาโน	= สข + โย	เพื่อนทั้งหลาย
	ราชาโน	= ราช + โย	พระราชาทั้งหลาย

๑๙๑ : ๑๓๐. สขโต จา'โย-โน.

หลังจากสขศัพท์ แปลง โยวิภัตติ เป็น อาโย และ โน.

เช่น	สขาโย, สขิโน	= สข + โย	เพื่อนทั้งหลาย

๑๙๒ : ๑๓๕. สฺมิ'เม.

หลังจากสขศัพท์นั้น แปลง สฺมึวิภัตติ เป็น เอ.

เช่น	สเข	= สข + สฺมึ	ใน...เพื่อน

๑๙๓ : ๑๒๒. พฺรหฺมโต คสฺส จ.

หลังจากพฺรหฺมศัพท์ แปลง สิอาลปนะที่ชื่อ ค เป็น เอ.

เช่น เห พฺรหฺเม = พฺรหฺม + สิ (ค) แน่ะ...พรหม

๑๙๔ : ๑๓๑. สขนฺตสฺสิ โน-นา-นำ-เสสุ.

เพราะ โน, นา, นำ และสวิภัตติ แปลงที่สุดของสขศัพท์ เป็น อิ.

เช่น	สขิโน	= สข + โน (โย)	อันว่าเพื่อนทั้งหลาย
	สขินา	= สข + นา	ด้วย...เพื่อน
	สขีนำ	= สข + นำ	แก่...เพื่อนทั้งหลาย
	สขิโน	= สข + ส	แก่...เพื่อน
	สขิสฺส	= สขิ + ส	แก่...เพื่อน

๑๙๕ : ๑๓๔. อาโร หิมฺหิ วา.

เพราะหิวิภัตติ แปลงสระที่สุดของสขศัพท์ เป็น อาร บ้าง.

เช่น	สขาเรหิ, สเขหิ	= สข + หิ	ด้วย..เพื่อนทั้งหลาย
	สขาเรภิ, สเขภิ	= สข + หิ	ด้วย..เพื่อนทั้งหลาย

๑๙๖ : ๑๓๓. สุ-น'มำสุ วา.

เพราะสุ,นำ และอำวิภัตติ แปลงสระที่สุดของสขศัพท์เป็น อาร บ้าง

เช่น	สขาเรสุ, สเขสุ	= สข + สุ	ใน...เพื่อนทั้งหลาย
	สขารานำ, สขีนำ	= สข + นำ	แก่...เพื่อนทั้งหลาย
	สขารำ, สขำ	= สข + อำ	ซึ่ง...เพื่อน

๑๙๗ : ๑๒๕. พฺรหฺมโต ตุ สฺมึ นิ.

หลังจากพฺรหฺมศัพท์ แปลง สฺมึวิภัตติ เป็น นิ

เช่น พฺรหฺมนิ = พฺรหฺม + สฺมึ ใน...พรหม

๑๙๘ : ๑๒๓. อุตฺตำ ส-นาสุ.

เพราะ ส และนาวิภัตติ แปลงสระที่สุดของพฺรหฺมศัพท์ เป็น อุ.

เช่น พฺรหฺมุโน = พฺรหฺม + ส แก่...พรหม

พฺรหฺมุนา = พฺรหฺม + นา ด้วย...พรหม

๑๙๙ : ๑๕๘. สตฺถุ-ปิตาทีน'มา สิสฺมึ สิโลโป จ.

เพราะสิวิภัตติ แปลงสระที่สุดของศัพท์มี สตฺถุ และ ปิตุ เป็นต้น เป็น อา และลบสิวิภัตติ.

เช่น สตฺถา = สตฺถุ + สิ พระศาสดา

ปิตา = ปิตุ + สิ บิดา

มาตา = มาตุ + สิ มารดา

๒๐๐ : ๑๕๙. อญฺเญสฺ'วารตฺตำ.

เพราะวิภัตติเหล่าอื่นจากสิวิภัตติ แปลงที่สุดของศัพท์มี สตฺถุ และ ปิตุ เป็นต้น เป็น อาร.

เช่น สตฺถารำ = สตฺถุ + อำ ซึ่งครู

สตฺถาเรหิ = สตฺถุ + หิ ด้วย...ครูทั้งหลาย

ปิตรำ = ปิตุ + อำ ซึ่งบิดา

ปิตเรหิ = ปิตุ + หิ ด้วย...บิดาทั้งหลาย

๒๐๑ : ๑๖๓. วา นำมฺหิ.

เพราะนำวิภัตติ แปลงสระที่สุดของศัพท์มี สตฺถุ และ ปิตุ เป็นต้น เป็น อาร บ้าง.

เช่น	สตฺถารานำ	= สตฺถุ + นำ	แก่...ครูทั้งหลาย
	ปิตรานำ	= ปิตุ + นำ	แก่...บิดาทั้งหลาย

๒๐๒ : ๑๖๔. สตฺถุน'ตฺตญฺจ.

เพราะนำวิภัตติ แปลงสระที่สุดของสตฺถาทิคณะศัพท์ เป็น อ บ้าง.

เช่น	สตฺถานำ	= สตฺถุ + นำ	แก่...ครูทั้งหลาย
	ปิตานำ	= ปิตุ + นำ	แก่...บิดาทั้งหลาย

๒๐๓ : ๑๖๒. อุ สสฺมึ สโลโป จ.

เพราะสวิภัตติ แปลงสระที่สุดของศัพท์มี สตฺถุ และ ปิตุ เป็นต้น เป็น อุ บ้าง และลบสวิภัตติ.

เช่น	สตฺถุ, สตฺถุสฺส, สตฺถุโน	= สตฺถุ + ส	แก่...ครู
	ปิตุ, ปิตุสฺส, ปิตุโน	= ปิตุ + ส	แก่...บิดา

๒๐๔ : ๑๖๗. สกมนฺธาตาทีนญฺจ.

เพราะสวิภัตติ แปลงสระที่สุดของศัพท์มี สกมนฺธาตุ เป็นต้น เป็น อุ และลบสวิภัตติ.

เช่น สกมนฺธาตุว อสฺส ราชิโน = สกมนฺธาตุ + ส
แก่พระราชา พระนามว่าสกมันธาตุพระองค์นั้นนั่นแหละ

๒๐๕ : ๑๖๐. ตโต โยน'โม ตุ.

หลังจากอารอาเทศนั้น แปลง โยวิภัตติ เป็น โอ.

เช่น	สตฺถาโร	= สตฺถุ + โย	ครูทั้งหลาย
	ปิตโร	= ปิตุ + โย	บิดาทั้งหลาย
	มาตโร	= มาตุ + โย	มารดาทั้งหลาย

๒๐๖ : ๑๖๕. ตโต สฺมิ'มิ.

หลังจากอารอาเทศนั้น แปลง สฺมึวิภัตติ เป็น อิ.

เช่น	สตฺถริ	= สตฺถุ + สฺมึ	ใน...ครู
	ปิตริ	= ปิตุ + สฺมึ	ใน...บิดา
	มาตริ	= มาตุ + สฺมึ	ใน...มารดา

๒๐๗ : ๑๖๑. นา อา.

หลังจากอารอาเทศนั้น แปลง นาวิภัตติ เป็น อา.

เช่น	สตฺถารา	= สตฺถุ + นา	ด้วย...ครู
	ปิตรา	= ปิตุ + นา	ด้วย...บิดา
	มาตรา	= มาตุ + นา	ด้วย...มารดา

๒๐๘ : ๑๖๖. อาโร รสฺส'มิกาเร.

เพราะอิอักษรหลัง รัสสะ อารอาเทศ เป็น อร.

เช่น	สตฺถริ	= สตฺถุ + สฺมึ	ใน...ครู
	ปิตริ	= ปิตุ + สฺมึ	ใน...บิดา
	มาตริ	= มาตุ + สฺมึ	ใน...มารดา

๒๐๙ : ๑๖๘. ปิตาทีน'มสิมฺหิ.

เพราะวิภัตติที่ไม่ใช่สิวิภัตติ รัสสะ อารอาเทศ ของศัพท์มี ปิตุ เป็นต้น เป็น อร.

เช่น	ปิตโร	= ปิตุ + โย	บิดาทั้งหลาย
	ปิตรา	= ปิตุ + นา	ด้วย...บิดา

๒๑๐ : ๒๓๙. ตยา-ตยีนำ ตกาโร ตฺวตฺตำ วา.

แปลง ตอักษร ของ ตยา และ ตยิ เป็น ตฺว บ้าง.

เช่น	ตฺวยา, ตยา	= ตุมฺห + นา	ด้วย...ท่าน
	ตฺวยิ, ตยิ	= ตุมฺห + สฺมึ	ใน...ท่าน

จบ นามกัปป์ กัณฑ์ที่ ๓

๒.๔ - นามกัปป์ กัณฑ์ที่ ๔

๒๑๑ : ๑๒๖. อตฺต'นฺโต หิสฺมิ'มนตฺตำ.

เพราะหิวิภัตติ แปลงที่สุดของอตฺตศัพท์ เป็น อน.

เช่น	อตฺตเนหิ, อตฺตเนภิ	= อตฺต + หิ	ด้วย...ตนทั้งหลาย

๒๑๒ : ๑๒๙. ตโต สฺมึ นิ.

หลังจากอตฺตศัพท์นั้น แปลง สฺมึวิภัตติ เป็น นิ.

เช่น	อตฺตนิ	= อตฺต + สฺมึ	ใน...ตน

๒๑๓ : ๑๒๗. สสฺส โน.

หลังจากอตฺตศัพท์ แปลง สวิภัตติ เป็น โน.

เช่น	อตฺตโน	= อตฺต + ส	แก่...ตน

๒๑๔ : ๑๒๘. สฺมา นา.

หลังจากอตฺตศัพท์นั้น แปลง สฺมาวิภัตติ เป็น นา.

เช่น อตฺตนา = อตฺต + สฺมา แต่...ตน

๒๑๕ : ๑๔๑. ฌ-ลโต จ.

หลังจาก ฌ และ ล แปลง สฺมาวิภัตติ เป็น นา.

เช่น อคฺคินา = อคฺคิ + สฺมา (อิ-ฌ)
ทณฺฑินา = ทณฺฑี + สฺมา (อี-ฌ)
ภิกฺขุนา = ภิกฺขุ + สฺมา (อุ-ล)
สยมฺภุนา = สยมฺภู + สฺมา (อู-ล)

๒๑๖ : ๑๘๐. ฆ-ปโต สฺมึ ยํ วา.

หลังจาก ฆ และ ป แปลง สฺมึวิภัตติ เป็น ยํ บ้าง.

เช่น กญฺญายํ, กญฺญาย = กญฺญา + สฺมึ (อา-ฆ)
รตฺติยํ, รตฺติยา = รตฺติ + สฺมึ (อิ-ป)
อิตฺถิยํ, อิตฺถิยา = อิตฺถี + สฺมึ (อี-ป)
ยาคุยํ, ยาคุยา = ยาคุ + สฺมึ (อุ-ป)
วตฺถุยํ, วตฺถุยา = วตฺถู + สฺมึ (อู-ป)

๒๑๗ : ๑๙๙. โยนํ นิ นปุ์สเกหิ.

หลังจากนปุงสกลิงค์ แปลง โยวิภัตติทั้งปวง เป็น นิ บ้าง.

เช่น อฏฺฐีนิ, อฏฺฐี = อฏฺฐิ + โย กระดูกทั้งหลาย
อายูนิ, อายู = อายุ + โย อายุทั้งหลาย

๒๑๘ : ๑๙๖. อโต นิจฺจ.

หลังจากนปุงสกลิงค์อันเป็นอการันต์ แปลง โยวิภัตติ เป็น นิ แน่นอน.

เช่น จิตฺตา, จิตฺตานิ = จิตฺต + โย จิตทั้งหลาย

๒๑๙ : ๑๙๕. สึ.

หลังจากนปุงสกลิงค์อันเป็นอการันต์ แปลง สิวิภัตติ เป็น อำ แน่นอน.

เช่น จิตฺตำ = จิตฺต + สิ จิต

๒๒๐ : ๗๔. เสสโต โลปำ คสิปิ.

หลังจากลิงค์ที่เหลือที่ถูกแสดงแล้วด้วยสูตรว่า “สึ, โส, สฺยา จ” เป็นต้นนั้น ลบ ค(สิอาลปนะ)และสิปฐมาวิภัตติ.

เช่น โภติ อิตฺถิ = อิตฺถี + ค (สิ) (อาลปนะ)
สา อิตฺถี = อิตฺถี + สิ (ปฐมา)
โภ ภิกฺขุ = ภิกฺขุ + ค (สิ) (อาลปนะ)
ภิกฺขุ = ภิกฺขุ + สิ (ปฐมา)

๒๒๑ : ๒๘๒. สพฺพาส’มาวุโส’ปสคฺค-นิปาตาทีหิ จ.

หลังจากอาวุโสศัพท์ อุปสัค และนิบาตเป็นต้น ลบวิภัตติทั้งปวง แน่นอน.

เช่น ตฺวำ ปนาวุโส. = อาวุโส + สิ
ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ก็ ท่านเล่า?
ตุมฺเห ปนาวุโส. = อาวุโส + โย
ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ก็ พวกท่านเล่า?

ปทโส ธมฺมํ วาเจยฺย. = ปทโส + นา
บุคคล พึงให้กล่าวธรรมโดยบท
วิหารํ เสฺว อุปคจฺเฉยฺย. = เสฺว + สฺมึ
บุคคลพึงเข้าไปสู่วิหารในวันพรุ่งนี้

๒๒๒ : ๓๔๒. ปุมสฺส ลิงฺคาทีสุ สมาเสสุ.

เพราะบทหลังมี ลิงฺคศัพท์เป็นต้น ลบสระที่สุดของปุมศัพท์ ในสมาสทั้งหลาย.

เช่น ปุลฺลิงฺคํ = ปุม + ลิงฺค (ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)
ปุมฺภาโว = ปุม + ภาว (ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส)
ปุงฺโกกิโล = ปุม + โกกิล (กัมมธารยสมาส)

๒๒๓ : ๑๘๘. อํ ย'มีโต ปสญฺญโต.

หลังจากอีอันมีชื่อว่า ป แปลง อังวิภัตติ เป็น ยํ บ้าง.

เช่น อิตฺถิยํ, อิตฺถึ = อิตฺถี + อํ ซึ่ง...ผู้หญิง

๒๒๔ : ๑๕๓. นํ ฌโต กตรสฺสา.

หลังจาก ฌ อันถูกกระทำเป็นรัสสะแล้ว แปลง อังวิภัตติ เป็น นํ.

เช่น ทณฺฑินํ = ทณฺฑี + อํ ซึ่ง...ผู้มีไม้เท้า
โภคินํ = โภคี + อํ ซึ่ง...ผู้มีทรัพย์

๒๒๕ : ๑๕๑. โยนํ โน.

หลังจาก ฌ อันถูกกระทำเป็นรัสสะแล้ว แปลง โยวิภัตติ เป็น โน.

เช่น ทณฺฑิโน = ทณฺฑี + โย (ปฐมา/ทุติยา)
เห ทณฺฑิโน = ทณฺฑี + โย (อาลปนะ)

๒๒๖ : ๑๕๔. สฺมึ นิ.

หลังจาก ฌ อันถูกกระทำเป็นรัสสะแล้ว แปลง สฺมึวิภัตติ เป็น นิ.

เช่น ทณฺฑินิ = ทณฺฑี + สฺมึ ใน...ผู้มีไม้เท้า

๒๒๗ : ๒๗๐. กิสฺส ก เว จ.

เพราะวปัจจัยหลัง แปลง กึ เป็น ก.

เช่น กฺว คโตสิ ตฺวํ. = กึ + ว ท่านจะไปไหนครับ?

๒๒๘ : ๒๗๒. กุ หึ-หํสุ จ.

เพราะ หึ และ หํปัจจัย แปลง กึ เป็น กุ.

เช่น กุหึ คจฺฉสิ = กึ + หึ ท่านจะไปไหน?

กุหํ คจฺฉสิ = กึ + หํ คุณจะไปไหน?

๒๒๙ : ๒๒๖. เสเสสุ จ.

เพราะวิภัตติและปัจจัยที่เหลือจากวปัจจัย แปลง กึ เป็น ก บ้าง.

เช่น โก ปกาโร กถํ = กึ + ถํ ประการไร, อย่างไร

๒๓๐ : ๒๖๒. ตฺร-โต-เถสุ จ.

เพราะ ตฺร, โต และ ถปัจจัย แปลง กึ เป็น กุ.

เช่น กุตฺร = กึ + ตฺร ใน...ไหน

กุโต อาคโตสิ ตฺวํ = กึ + โต ท่านมาจากไหนคะ

กุตฺถ = กึ + ถ ใน...ไหน

๒๓๑ : ๒๖๓. สพฺพสฺเส'ตสฺสา'กาโร วา.

เพราะ โต และถปัจจัย แปลง เอตศัพท์ทั้งตัว เป็น อ บ้าง.

เช่น	อโต, เอตฺโต	= เอต + โต	แต่...นั่น
	อตฺถ, เอตฺถ	= เอต + ถ	ใน...นั่น

๒๓๒ : ๒๖๗. เตฺร นิจฺจ.ำ

เพราะตฺรปัจจัย แปลง เอตศัพท์ทั้งตัว เป็น อ แน่นอน.

เช่น	อตฺร	= เอต + ตฺร	ใน...นั่น

๒๓๓ : ๒๖๔. เอ โต-เถสุ จ.

เพราะ โต และถปัจจัย แปลง เอตศัพท์ทั้งตัว เป็น เอ บ้าง.

เช่น	เอตฺโต, อโต	= เอต + โต	แต่...นั่น
	เอตฺถ, อตฺถ	= เอต + ถ	ใน...นั่น

๒๓๔ : ๒๖๕. อิมสฺสิ ถ-ทานิ-ห-โต-เธสุ จ.

เพราะ ถ, ทานิ, ห, โต และ ธปัจจัย แปลง อิมศัพท์ทั้งตัว เป็น อิ.

เช่น	อิตฺถ	= อิม + ถ	อย่างนี้
	อิทานิ	= อิม + ทานิ	ในกาลนี้, บัดนี้
	อิห	= อิม + ห	ใน...นี้
	อิโต	= อิม + โต	แต่...นี้
	อิธ	= อิม + ธ	ใน...นี้

๒๓๕ : ๒๘๑. อ ธุนามฺหิ จ.

เพราะธุนาปัจจัย แปลง อิมศัพท์ทั้งตัว เป็น อ.

เช่น	อธุนา	= อิม + ธุนา	ในกาลเดี๋ยวนี้

๒๓๖ : ๒๘๐. เอต รหิมฺหิ.

เพราะรหิปัจจัย แปลง อิมศัพท์ทั้งตัว เป็น เอต.

เช่น เอตรหิ = อิม + รหิ ในกาลบัดนี้

๒๓๗ : ๑๗๖. อิตฺถิย'มโต อาปจฺจโย.

หลังจากอการันต์อันเป็นไปอยู่ในอิตถีลิงค์ ลง อาปัจจัย.

เช่น กญฺญา = กญฺญ + อา สาวน้อย

สพฺพา = สพฺพ + อา ทั้งปวง

๒๓๘ : ๑๘๗. นทาทิโต วา อี.

หลังจากศัพท์อันเหมือนกับ นทศัพท์ และจาก อุ, โอการันต์ อันไม่เหมือนกับ นทศัพท์ อันเป็นไปอยู่ในอิตถีลิงค์ ลง อีปัจจัย บ้าง.

เช่น นที = นท + อี (นทาทิ)

กุมารี = กุมาร + อี (นทาทิ)

ปุถวี = ปุถุ + อี (อนทาทิ)

คาวี = โค + อี (อนทาทิ)

๒๓๙ : ๑๙๐. ณว-ณิก-เณยฺย-ณ-นฺตูหิ.

หลังจากศัพท์อันมี ณว, ณิก, เณยฺย, ณ และ นฺตุปัจจัยเป็นที่สุด อันเป็นไปอยู่ในอิตถีลิงค์ ลง อีปัจจัย.

เช่น มาณวี = มาณว + อี (ณว)

นาวิกี = นาวิก + อี (ณิก)

เวนเตยฺยี = เวนเตยฺย + อี (เณยฺย)

โคตมี = โคตม + อี (ณ)

คุณวตี = คุณวนฺตุ + อี (นฺตุ)

๒๔๐ : ๑๙๓. ปติ-ภิกฺขุ-ราชี'การ'นฺเตหิ อินี.

หลังจาก ปติ, ภิกฺขุ, ราชศัพท์ และศัพท์อันมีอีอักษรเป็นที่สุด อันเป็นไปอยู่ในอิตถีลิงค์ ลง อินีปัจจัย.

เช่น	คหปตานี	= คหปติ + อินี	หญิงแม่เรือน
	ภิกฺขุนี	= ภิกฺขุ + อินี	ภิกษุณี
	ราชินี	= ราช + อินี	พระราชินี
	หตฺถินี	= หตฺถี + อินี	ช้างพัง

๒๔๑ : ๑๙๑. นฺตุสฺส ต'มีกาเร.

เพราะอีอักษร แปลง นฺตุปัจจัยทั้งตัว เป็น ต บ้าง.

เช่น	คุณวตี, คุณวนฺตี	= คุณวนฺตุ + อี	หญิงผู้มีคุณ

๒๔๒ : ๑๙๒. ภวโต โภโต.

เพราะอีอักษรอันเป็นไปในอิตถีลิงค์ แปลง ภวนฺตศัพท์ทั้งตัว เป็น โภต.

เช่น	โภติ อยฺเย	= ภวนฺต + อี	แน่ะ...แม่เจ้าผู้เจริญ

๒๔๓ : ๑๑๐. โภ เค ตุ.

เพราะค(สิอาลปนะ) แปลง ภวนฺตศัพท์ทั้งตัว เป็น โภ.

เช่น	โภ ปุริส	= ภวนฺต + ค (สิ)	แน่ะ...บุรุษผู้เจริญ

๒๔๔ : ๗๒. อการ-ปิตาทฺ'ยนฺตาน'มา.

เพราะค(สิอาลปนะ) แปลงออักษรและที่สุดของศัพท์มี ปิตุ เป็นต้น เป็น อา.

เช่น	โภ ปุริสา	= ปุริส + ค (สิ)	แน่ะ...บุรุษผู้เจริญ
	โภ ปิตา	= ปิตุ + ค (สิ)	แน่ะ...บิดาผู้เจริญ

๒๔๕ : ๑๕๒. ฌ-ล-ปา รสฺสํ.

เพราะค(สิอาปลนะ) รัสสะ ฌ, ล และ ป.

เช่น โภ ทณฺฑิ = ทณฺฑี + ค (สิ) (อี-ฌ)
โภ สยมฺภุ = สยมฺภู + ค (สิ) (อู-ล)
โภติ อิตฺถิ = อิตฺถี + ค (สิ) (อี-ป)
โภติ วธุ = วธู + ค (สิ) (อู-ป)

๒๔๖ : ๗๓. อากาโร วา.

เพราะค(สิอาปลนะ) รัสสะ อา เป็น อ บ้าง.

เช่น โภ ราช, ราชา = ราช + ค (สิ) ข้าแต่...พระราชา

จบ นามกัปป์ กัณฑ์ที่ ๔

๒.๕ - นามกัปป์ กัณฑ์ที่ ๕

๒๔๗ : ๒๖๑. ตฺวาทโย วิภตฺติสญฺญาโย.

ตั้งปัจจัยมี โต เป็นต้น ชื่อว่าวิภัตติ.

เช่น สพฺพโต = สพฺพ + โต โดย...ทั้งปวง

๒๔๘ : ๒๖๐. กฺวจิ โต ปญฺจมฺยตฺเถ.

โตปัจจัย ลงในอรรถปัญจมีวิภัตติ บ้าง.

เช่น สพฺพโต = สพฺพ + โต แต่...ทั้งปวง

๒๔๙ : ๒๖๖. ตฺร-ถ สตฺตมิยา สพฺพนาเมหิ.

หลังจากสัพพนาม ลง ตฺร และ ถปัจจัย ในอรรถสัตตมีวิภัตติ.

เช่น สพฺพตฺร = สพฺพ + ตฺร ใน...ทั้งปวง

สพฺพตฺถ = สพฺพ + ถ ใน...ทั้งปวง

๒๕๐ : ๒๖๘. สพฺพโต ธิ.

หลังจากสพฺพศัพท์ ลง ธิปัจจัยในอรรถสัตตมีวิภัตติ.

เช่น สพฺพธิ, สพฺพสฺมึ = สพฺพ + ธิ ใน...ทั้งปวง

๒๕๑ : ๒๖๙. กิสฺมา โว.

หลังจากกึศัพท์ ลง วปัจจัยในอรรถสัตตมีวิภัตติ.

เช่น กฺว คโตสิ ตฺวํ = กึ + ว ท่านจะไปไหนคะ?

๒๕๒ : ๒๗๑. หึ-หํ-หิญฺจนํ.

หลังจากกึศัพท์ ลง หึ, หํ และ หิญฺจนํปัจจัยในอรรถสัตตมีวิภัตติ.

เช่น กุหึ = กึ + หึ ใน...ไหน

กุหํ = กึ + หํ ใน...ไหน

กุหิญฺจนํ = กึ + หิญฺจนํ ใน...ไหน

๒๕๓ : ๒๗๓. ตมฺหา จ.

หลังจากตศัพท์ ลง หึ และ หํปัจจัยในอรรถสัตตมีวิภัตติ.

เช่น ตหึ = ต + หึ ใน...นั้น

ตหํ = ต + หํ ใน...นั้น

๒๕๔ : ๒๗๔. อิมสฺมา ห-ธา จ.

หลังจากอิมศัพท์ ลง ห และ ธปัจจัยในอรรถสัตตมีวิภัตติ.

เช่น	อิห	= อิม + ห	ใน...นี้
	อิธ	= อิม + ธ	ใน...นี้

๒๕๕ : ๒๗๕. ยโต หึ.

หลังจากยศัพท์ ลง หึปัจจัยในอรรถสัตตมี.

เช่น	ยหึ	= ย + หึ	ใน...ใด

๒๕๖ : ๐. กาเล.

นักศึกษาพึงทราบว่าสูตรนี้เป็นสูตรสำหรับตามไป.

๒๕๗ : ๒๗๖. กึ-สพฺพ'ญฺเญ'ก-ย-กุหิ ทา-ทาจนำ.

หลัง กึ, สพฺพ, อญฺญ, เอก, ย และ กุศัพท์ ลง ทา และ ทาจนำ ปัจจัย ในอรรถกาลสัตตมี.

เช่น	กทา	= กึ + ทา	ในกาลไร
	สพฺพทา	= สพฺพ + ทา	ในกาลทั้งปวง
	อญฺญทา	= อญฺญ + ทา	ในกาลอื่น
	เอกทา	= เอก + ทา	ในกาลครั้งหนึ่ง
	ยทา	= ย + ทา	ในกาลใด
	กุทาจนำ	= กึ + ทาจนำ	ในกาลไหน

๒๕๘ : ๒๗๘. ตมฺหา ทานิ จ.

หลังจากตศัพท์ ลง ทานิ และ ทาปัจจัย ในอรรถกาลสัตตมี.

เช่น	ตทานิ	= ต + ทานิ	ในกาลนั้น
	ตทา	= ต + ทา	ในกาลนั้น

๒๕๙ : ๒๗๙. อิมสฺมา รหิ-ธุนา-ทานิ จ.

หลังจากอิมศัพท์ ลง รหิ, ธุนา และ ทานิปัจจัย ในอรรถกาลสัตตมี.

เช่น	เอตรหิ	= อิม + รหิ	ในกาลบัดนี้
	อธุนา	= อิม + ธุนา	ในกาลเดี๋ยวนี้
	อิทานิ	= อิม + ทานิ	ในกาลนี้

๒๖๐ : ๒๗๗. สพฺพสฺส โส ทามฺหิ วา.

เพราะทาปัจจัย แปลง สพฺพศัพท์ เป็น ส บ้าง.

เช่น	สทา, สพฺพทา	= สพฺพ + ทา	ในกาลทุกเมื่อ

๒๖๑ : ๓๖๙. อวณฺโณ เย โลปญฺจ.

เพราะยปัจจัย ลบอวัณณะ.

เช่น	พาหุสฺสจฺจํ	= พหุสุต + ณฺย	ความเป็นพหูสูตร
	โกสลฺลํ	= กุสล + ณฺย	ความเป็นผู้ฉลาด
	อาธิปจฺจํ (จศัพท์)	= อธิปติ + ณฺย	ความเป็นอธิบดี

๒๖๒ : ๓๙๑. วุฑฺฒสฺส โช อิยิฏฺเฐสุ.

เพราะ อิย และ อิฏฺฐปัจจัย แปลง วุฑฺฒศัพท์ เป็น ช.

เช่น	เชยฺโย	= วุฑฺฒ + อิย	เจริญกว่า
	เชฏฺโฐ	= วุฑฺฒ + อิฏฺฐ	เจริญที่สุด

๒๖๓ : ๓๙๒. ปสตฺถสฺส โส จ.

เพราะ อิย และ อิฏฺฐปัจจัย แปลง ปสตฺถศัพท์ เป็น ส.

เช่น	เสยฺโย	= ปสตฺถ + อิย	ประเสริฐกว่า
	เสฏฺโฐ	= ปสตฺถ + อิฏฺฐ	ประเสริฐที่สุด

๒๖๔ : ๓๙๓. อนฺติกสฺส เนโท.

เพราะ อิย และ อิฏฺฐปัจจัย แปลง อนฺติกศัพท์ เป็น เนท.

เช่น เนทิโย = อนฺติก + อิย ใกล้กว่า

เนทิฏฺโฐ = อนฺติก + อิฏฺฐ ใกล้ที่สุด

๒๖๕ : ๓๙๔. พาฬฺหสฺส สาโธ.

เพราะ อิย และ อิฏฺฐปัจจัย แปลง พาฬฺหศัพท์ เป็น สาธ.

เช่น สาธิโย = พาฬฺห + อิย มั่นคงกว่า

สาธิฏฺโฐ = พาฬฺห + อิฏฺฐ มั่นคงที่สุด

๒๖๖ : ๓๙๕. อปฺปสฺส กณฺ.

เพราะ อิย และ อิฏฺฐปัจจัย แปลง อปฺปศัพท์ เป็น กณฺ.

เช่น กณิโย = อปฺป + อิย น้อยกว่า

กณิฏฺโฐ = อปฺป + อิฏฺฐ น้อยที่สุด

๒๖๗ : ๓๙๖. ยุวานญฺจ.

เพราะ อิย และ อิฏฺฐปัจจัย แปลง ยุวศัพท์ เป็น กณฺ.

เช่น กนิโย = ยุว + อิย หนุ่มกว่า

กนิฏฺโฐ = ยุว + อิฏฺฐ หนุ่มที่สุด

๒๖๘ : ๓๙๗. วนฺตุ-มนฺตุ-วีนญฺจ โลโป.

เพราะ อิย และ อิฏฐปัจจัย ลบ วนฺตุ, มนฺตุ และ วีปัจจัย.

เช่น	คุณิโย	= คุณวนฺตุ + อิย	มีคุณกว่า
	คุณิฏฺโ	= คุณวนฺตุ + อิฏฐ	มีคุณที่สุด
	สติโย	= สติมนฺตุ + อิย	มีสติกว่า
	สติฏฺโ	= สติมนฺตุ + อิฏฐ	มีสติที่สุด
	เมธิโย	= เมธาวี + อิย	มีปัญญากว่า
	เมธิฏฺโ	= เมธาวี + อิฏฐ	มีปัญญาที่สุด

๒๖๙ : ๔๑. ยวตๆ ต-ล-น-ทการานๆ พฺยญฺชนานิ จ-ล-ญ-ชการตฺตๆ.

แปลง ตฺย เป็น จ, แปลง ลฺย เป็น ล, แปลง นฺย เป็น ญ, แปลง ทฺย เป็น ช.

เช่น	พาหุสฺสจฺจๆ	= พหุสุต + ณฺย	ความเป็นพหูสูตร
	เวปุลฺลๆ	= วิปุล + ณฺย	ความไพบูลย์
	อญฺญาโย	= อนิ + อาโย	ไม่ใช่วิธี
	โสหชฺชๆ	= สุหท + ณฺย	ความมีใจดี

๒๗๐ : ๑๒๐. อมฺห-ตุมฺห-นฺตุ-ราช-พฺรหฺม'ตฺต-สข-สตฺถุ-ปิตาทีหิ สฺมา นา'ว.

หลังจากศัพท์มี อมฺห, ตุมฺห, นฺตุ, ราช, พฺรหฺม, อตฺต, สข, สตฺถุ และ ปิตุ เป็นต้น ตั้ง สฺมาวิภัตติ เป็นเหมือน นาวิภัตติ. (แปลง สฺมา เป็น นา)

เช่น	มยา	= อมฺห + สฺมา	จากข้าพเจ้า
	ตยา	= ตุมฺห + สฺมา	จากท่าน
	คุณวตา	= คุณวนฺตุ + สฺมา	จากผู้มีคุณ
	รญฺญา	= ราช + สฺมา	จากพระราชา
	พฺรหฺมุนา	= พฺรหฺม + สฺมา	จากพรหม

อตฺตนา	= อตฺต + สฺมา	จากตน
สขินา	= สข + สฺมา	จากเพื่อน
สตฺถารา	= สตฺถุ + สฺมา	จากพระศาสดา
ปิตรา	= ปิตุ + สฺมา	จากบิดา

จบ นามกัปป์ กัณฑ์ที่ ๕

จบ นามสูตร

---

๓ - การกกัณฑ์

๒๗๑ : ๘๘ (๓๐๘) ยสฺมา'ทเปติ ภย'มาทตฺเต วา ต'ทปาทานํ.

ย่อมหลีกไป จากการกใด ก็ดี, ความกลัว ย่อมเกิด จากการกใด ก็ดี, ย่อมเรียนเอาจากการกใด ก็ดี การกนั้น ชื่อว่าอปาทาน.

เช่น คามา อเปนฺติ มุนโย. = คาม + สฺมา
พระมุนีทั้งหลาย ย่อมหลีกออก จากหมู่บ้าน
โจรา ภยํ ชายเต. = โจร + สฺมา
ภัย ย่อมเกิด จากโจร
อาจริยุปชฺฌาเยหิ สิกฺขํ คณฺหาติ สิสฺโส. = -อุปชฺฌาย + หิ
ศิษย์ ย่อมศึกษา สิกขา จากอาจารย์และอุปัชฌาย์

๒๗๒ : ๓๐๙. ธาตุ-นามาน'มุปสคฺค-โยคาทีสฺวปิ จ.

การกใดมีอยู่ในที่ประกอบแห่งธาตุและนาม และที่ประกอบมีอุปสัคบทเป็นต้น การกนั้น ชื่อว่าอปาทาน.

เช่น พุทฺธสฺมา ปราเชนฺติ อญฺญติตฺถิยา = พุทฺธ + สฺมา
อัญญเดียรถีย์ทั้งหลาย ย่อมพ่ายแพ้ จากพระพุทธเจ้า

หิมวตา ปภวนฺติ ปญฺจ มหานทิโย. = หิมวนฺตุ + สฺมา
แม่น้ำใหญ่ ๕ สาย ย่อมเกิดเบื้องแรก จากภูเขาหิมพานต์
อุรสฺมา ชาโต ปุตฺโต. = อุร + สฺมา
บุตร ผู้เกิด แต่อก

๒๗๓ : ๓๑๐. รกฺขณตฺถาน'มิจฺฉิตํ.

การกใดที่ถูกปรารถนาในที่ประกอบแห่งธาตุที่มีอรรถการรักษา การกนั้น ชื่อว่าอปาทาน.

เช่น กาเก รกฺขนฺติ ตณฺฑุลา. = ตณฺฑุล + สฺมา
ย่อมรักษา ซึ่งกา ท. จากข้าวสาร

๒๗๔ : ๓๑๑. เยน วา'ทสฺสนํ.

การกที่ประสงค์เอาการไม่เห็น ชื่อว่าอปาทาน บ้าง.

เช่น อุปชฺฌายา อนฺตรธายติ สิสฺโส. = อุปชฺฌาย + สฺมา
ศิษย์ ย่อมหายไป จากพระอุปัชฌาย์.

๒๗๕ : ๓๑๒. ทูร'นฺติก'ทฺธ-กาล-นิมฺมาน-ตฺวาโลป-ทิสาโยค-วิภตฺต'ารปฺปโยค-สุทฺธปฺ-ปโมจน-เหตุ-วิวิตฺตปฺ-ปมาณ-ปุพฺพโยค-พนฺธน-คุณวจน-ปณฺห-กถน-โถกา'กตฺตูสุ จ.

การกใด มีอยู่ ในที่ประกอบแห่งทูรศัพท์และศัพท์อันมีอรรถทูระ, ที่ประกอบแห่งอนฺติกศัพท์และศัพท์อันมีอรรถอันติกะ, ที่แสดงปริมาณแห่งระยะทาง และกาลเวลา, ที่ลบ ตฺวาปัจจยันตบท, ที่ประกอบแห่งทิสาศัพท์ และศัพท์อันมีอรรถทิสา, ที่ประกอบแห่งศัพท์อันมีอรรถจำแนก, ที่ประกอบแห่งศัพท์อันมีอรรถงดเว้น, ที่ประกอบแห่งศัพท์อันมีอรรถหมดจด, ที่ประกอบแห่งศัพท์อันมีอรรถการพ้น, ที่ประกอบแห่งศัพท์อันมีอรรถเหตุ, ที่ประกอบแห่งศัพท์อันมีอรรถความสงบ, ที่ประกอบแห่งศัพท์อันมีอรรถการ

ประมาณ, ที่ประกอบแห่งปุพฺพศัพท์เป็นต้น, ที่ประกอบแห่งศัพท์อันมีอรรถการผูก, การกล่าวซึ่งคุณ, การถาม, การตอบ, ศัพท์อันมีอรรถว่าเล็กน้อย, ศัพท์อันมี อรรถเหตุอันไม่ใช่เหตุกัตตา การกนั้น ชื่อว่าอปาทาน.

เช่น ทูรโตว นมสฺสนฺติ. ทูรตฺถ.
ย่อมนอบน้อม แต่ที่ไกลเทียว
อนฺติกำ คามา. อนฺติกตฺถ
ที่ใกล้ จากหมู่บ้าน.
อิโต มถุราย จตูสุ โยชเนสุ สงฺกสฺสำ นาม นครำ อตฺถิ. อทฺธ
เมืองชื่อว่าสังกัสสะ มีอยู่ ในโยชน์ ๔ จากเมืองมถุรานี้
อิโต ติณฺณำ มาสานำ อจฺจเยน ปรินิพฺพายิสฺสติ. กาลนิมฺมาน.
ในกาลล่วงไปสามเดือน แต่กาลนี้ พระพุทธเจ้า จักปรินิพพาน
ปาสาทา สงฺกเมยฺย ตฺวาโลป.
ขึ้นแล้ว สู่ปราสาท พึงก้าวลง
ทกฺขิณโต ทิสาโยค.
จากทิศใต้
ยโต ปณีตตโร วา วิสิฏฺจตโร วา นตฺถิ. วิภตฺต.
ธรรม อันประณีตกว่า ก็ดี อันประเสริฐกว่า ก็ดี กว่าพระนิพพานใด ย่อมไม่มี
ปาณาติปาตา เวรมณิ. อารติปฺปโยค
การงดเว้น จากปาณาติบาต
โลภนีเยหิ ธมฺเมหิ สุทฺโธ อสำสฏฺโจ. สุทฺธ.
บุคคล ผู้หมดจด ไม่เกลือกกลั้ว จากธรรม ท. ที่น่าต้องการ
มุตฺโตสฺมิ มารพนฺธนา ปโมจน.
เรา เป็นผู้พ้นแล้ว จากบ่วงแห่งมาร
กสฺมา อิเธว มรณำ ภวิสฺสติ. เหตฺวตฺถ.
ความตาย จักมีในที่นี้เพราะอะไร

วิวิตฺโต ปาปกา ธมฺมา. วิวิตฺตตฺถ.
สงัดแล้วจากบาปธรรม
ทีฆโส นว วิทตฺถิโย สุคตวิทตฺถิยา ปมาณิกา กาเรตพฺพา.
พึงทำ ๙ คืบ โดยคืบพระสุคต ให้เป็นประมาณตามความยาว
ปุพฺเพว เม ภิกฺขเว สมฺโพธา. ปุพฺพโยค.
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในกาลก่อนแต่กาลตรัสรู้ของเรานั่นเทียว
สตสฺมา พทฺโธ นโร รญฺญา. พนฺธนตฺถ.
คนอันพระราชาจองจำเพราะหนี้ ๑๐๐
ปุญฺญาย สุคตึ ยนฺติ. คุณวจน.
สัตว์ทั้งหลายย่อมไปสู่สุคติเพราะบุญ
กุโตสิ ตฺวํ. ปญฺห.
ท่านมาจากไหน?
ปาฏลิปุตฺตโต. กถน.
มาจากเมืองปาฏลีบุตร
โถกา มุจฺจนฺติ. โถกตฺถ
สัตว์ทั้งหลาย ย่อมพ้น โดยเล็กน้อย
กมฺมสฺส กตตฺตา อุปจิตตฺตา อุสฺสนฺนตฺตา วิปุลตฺตา จกฺขุ-วิญฺญาณํ อุปฺปนฺนํ โหติ. อกตฺตริ (ญาปกเหตุ)
จักขุวิญญาณเกิดขึ้น เพราะกรรมถูกกระทำสั่งสมแล้ว เพิ่มพูนไพบูลย์แล้ว

๒๗๖ : ๘๔ (๓๐๒) ยสฺส ทาตุกาโม โรจเต ธารยเต วา ตํ สมฺปทานํ.
ประสงค์จะให้แก่การกใด, ย่อมชอบใจแก่การกใด, ย่อมทรงไว้แก่การกใด, การกนั้น ชื่อว่าสัมปทาน.

เช่น สมณสฺส จีวรํ ททาติ. = สมณ + ส
ย่อมถวาย ซึ่งจีวร แก่พระสมณะ.

สมณสฺส โรจเต สจฺจ์. = สมณ + ส
ความสัตย์ ย่อมชอบใจ แก่พระสมณะ.
เทวทตฺตสฺส สุวณฺณจฺฉตฺตํ ธารยเต ยญฺญทตฺโต.=เทวทตฺต+ส
ยัญญทัต ย่อมทรงไว้ ซึ่งร่มทองคำ แก่เทวทัต

๒๗๗ : ๓๐๓. สิลาฆ-หนุ-จา-สป-ธาร-ปิห-กุธ-ทุหิ'สฺโส'สูย-ราธิกฺข-ปจฺจาสุณ-อนุปติคิณ-ปุพฺพกตฺตา'โรจนตฺถ-ตทตฺถ-ตุมตฺถา'ลมตฺถ-มญฺญา'นาทร'ปฺปาณินิ คตฺยตฺถกมฺมนิ อาสีสตฺถ-สมฺมุติ-ภิยฺย-สตฺตมฺยตฺเถสุ จ.

การกที่มีอยู่ในที่ประกอบแห่ง สิลาฆธาตุ หนุธาตุ จาธาตุ สปธาตุ ธรธาตุ ปิหธาตุ กุธธาตุ ทุหธาตุ อิสฺสธาตุ อุสูยธาตุ ราธธาตุ อิกฺขธาตุ กัตตาในประโยคหน้าของสุธาตุอันมีปติและอาอุปสัคเป็นบทหน้า คิธาตุ อันมีอนุและปติอุปสัคเป็นบทหน้า อรรถการกล่าวประโยชน์ของกิริยานั้น อรรถตุปัจจัย อรรถของอลำศัพท์ อรรถอันไม่ใช่สัตว์อันถูกไม่เคารพ ในที่ประกอบแห่งมนธาตุ ในกรรมของธาตุอันมีอรรถการไป ในที่ประกอบแห่งศัพท์อันมีอรรถการปรารถนา ที่ประกอบแห่งสมฺมุติศัพท์ ที่ประกอบแห่งภิยฺยศัพท์ และในอรรถสัตตมีวิภัตติ การกนั้น มีชื่อว่าสัมปทาน.

เช่น พุทฺธสฺส สิลาฆเต. สิลาฆธาตุ
ย่อมสรรเสริญ ต่อพระพุทธเจ้า
หนุเต ตุยฺหเมว. หนุธาตุ
ย่อมหลอกลวง ต่อท่านนั่นเทียว
อุปติฏฺเจยฺย สกฺยปุตฺตานำ วฑฺฒกี. จาธาตุ
นายช่างไม้ พึงอุปัฏฐาก แก่พระศากยบุตรทั้งหลาย
ตุยฺหำ สปเต. สปธาตุ
ย่อมสาบาน แก่ท่าน
สุวณฺณำ เต ธารยเต. ธรธาตุ

ย่อมทรงไว้ ซึ่งทอง แก่ท่าน
สมิทฺธานำ ปีหยนฺติ ทลิทฺทา. ปีหธาตุ
ผู้ขัดสนทั้งหลาย ย่อมปรารถนา ต่อผู้มั่งคั่ง
ตสฺส กุชฺฌ มหาวีร. กุธธาตุ
ข้าแต่ท่านผู้มีความเพียรใหญ่ อ.ท่าน จงโกรธ ต่อพระราชานั้น
ทุหยติ ทิสานำ เมโฆ.ทุหธาตุ
เมฆ ย่อมทำร้าย ต่อทิศ ท.
โย มิตฺตานำ น ทุพฺภติ. ทุภธาตุ
บุคคลใด ย่อมไม่ประทุษร้าย ต่อมิตร ท.
ติตฺถิยา อิสฺสนฺติ สมณานำ. อิสฺสธาตุ
เดียรถีย์ทั้งหลาย ย่อมริษยา ต่อพระสมณะทั้งหลาย
ทุชฺชนา คุณวนฺตานำ อุสูยนฺติ. อุสูยธาตุ
เหล่าคนชั่ว ย่อมกล่าวโทษ ต่อผู้มีคุณทั้งหลาย
อาราโธหำ รญฺโญ. ราธธาตุ
ข้าพเจ้า เป็นผู้ชอบใจ ต่อพระราชา
กฺยาหำ อยฺยานำ อปรชฺฌามิ. ราธธาตุ
ข้าพเจ้า ย่อมประพฤติผิด ซึ่งอะไร ต่อพระคุณเจ้าทั้งหลาย
อายสฺมโต อุปาลิตฺเถรสฺส อุปสมฺปทาเปกฺโข อุปติสฺโส. อิกฺข-
พระอุปติสสะ เป็นอุปสัมปทาเปกขะ ต่อพระอุบาลีเถระ ผู้มีอายุ
เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจสฺโสสุำ. ปจฺจาสุณ
ภิกษุเหล่านั้น ทูลรับแล้ว ต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า
ตสฺส ภิกฺขุโน ชโน อนุคิณาติ. อนุปติคิณ
ชน ย่อมกล่าวตอบ ต่อภิกษุนั้น
อาโรจยามิ โว ภิกฺขเว. อาโรจน
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรา จะบอก แก่เธอทั้งหลาย
พุทฺธสฺส อตฺถาย. ตทตฺถ

เพื่อประโยชน์ ต่อพระพุทธเจ้า
ภิกฺขูนํ ผาสุวิหาราย วินโย ปญฺญตฺโต. ตุมฺตฺถ
วินัย ถูกบัญญัติแล้ว เพื่อการอยู่สบาย ของภิกษุทั้งหลาย
อลํ เม รชฺชํ. อลมฺตฺถ
ความเป็นแห่งพระราชา พอละ แก่เรา
อลํ เม หิรญฺญสุวณฺเณน. ปฏิกฺขิตฺต
อย่าเลย ด้วยเงินและทอง แก่เรา
กฏฺจสฺส ตุวํ มญฺเญ มญฺญติ
ย่อมสำคัญ ซึ่งท่าน ว่าเป็นไม้
คามสฺส ปาเทน คโต. คตฺยตฺถกมฺมนิ
ไปแล้ว สู่หมู่บ้าน ด้วยเท้า
อปฺโป สคฺคาย คจฺฉติ.
สัตว์ จำนวนน้อย ย่อมไป สู่สวรรค์
โสตฺถิ เต โหตุ สพฺพทา. อาสีสตฺถ
ความสวัสดี ขอจงมี แก่ท่าน ในกาลทุกเมื่อ
สาธุ สมฺมุติ เม ตสฺส ภควโต ทสฺสนาย.สมฺมุติปฺปโยค
การสมมุติ แก่ข้าพเจ้า เพื่อการเฝ้า ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นการดี
ภิยฺโยโส มตฺตาย. ภิยฺยปฺปโยค
โดยยิ่ง กว่าประมาณ
ตุยฺหญฺจสฺส อาวิกโรมิ. สตฺตมฺยตฺถ
ข้าพเจ้า จะกระทำให้แจ้ง ในสำนักของท่านนั้นด้วย

๒๗๘ : ๙๓ (๓๒๐) โย'ธาโร ต'โมกาสํ.

การกใด เป็นที่ตั้งแห่งกิริยาการกระทำ การกนั้น ชื่อว่าโอกาส.

เช่น กเฏ นิสีทติ เทวทตฺโต. นายเทวทัต ย่อมนั่ง บนเสื่อ

๒๗๙ : ๘๒ (๒๙๒) เยน วา กยิรเต ตํ กรณํ.

บุคคลย่อมทำด้วยการกใด ก็ดี การกนั้น ชื่อว่ากรณะ.

เช่น หตฺเถน กมฺมํ กโรติ. (อชฺฌตฺติกกรณ)
ย่อมกระทำ ซึ่งการงาน ด้วยมือ.
ทาตฺเตน วีหโย ลุนาติ. (พาหิรกรณ)
ย่อมเกี่ยว ซึ่งข้าวทั้งหลาย ด้วยเคียว.

๒๘๐ : ๗๕ (๒๘๕) ยํ กโรติ ตํ กมฺมํ.

ย่อมกระทำ ซึ่งสิ่งใด, สิ่งนั้น ชื่อว่ากัมมะ.

เช่น ฉตฺตํ กโรติ. ย่อมกระทำ ซึ่งร่ม

๒๘๑ : ๗๗ (๒๙๔) โย กโรติ ส กตฺตา.

การกใด ย่อมกระทำ การกนั้น ชื่อว่ากัตตา.

เช่น อหินา ทฏฺโฐ นโร.
มนุษย์ อันงู กัดแล้ว

๒๘๒ : ๒๙๕. โย กาเรติ ส เหตุ.

การกใด ย่อมให้กระทำ, การกนั้น ชื่อว่าเหตุ.

เช่น โส ปุริโส ตํ ปุริสํ กมฺมํ กาเรติ.
บุรุษนั้น ยังบุรุษนั้น ย่อมให้ทำ ซึ่งการงาน

๒๘๓ : ๙๑ (๓๑๖) ยสฺส วา ปริคฺคโห ตำ สามี.

ทรัพย์อันถูกครอบครอง ของการกใด มีอยู่, การกนั้น ชื่อว่า สามี.

เช่น ตสฺส ภิกฺขุโน ปตฺโต. บาตร ของภิกษุนั้น

๒๘๔ : ๖๕ (๒๘๓) ลิงฺคตฺเถ ปฐมา.

ลงปฐมาวิภัตติ ในอรรถแห่งลิงค์.

เช่น ปุริโส = ปุริส + สิ บุรุษ
ปุริสา = ปุริส + โย บุรุษทั้งหลาย

๒๘๕ : ๗๐. อาลปเน จ.

ลงปฐมาวิภัตติในอรรถอาลปนะ.

เช่น โภ ปุริส = ปุริส + สิ แน่ะ...บุรุษ
ภวนฺโต ปุริสา = ปุริส + โย แน่ะ...บุรุษทั้งหลาย

๒๘๖ : ๘๓ (๒๙๑) กรเณ ตติยา.

ลงตติยาวิภัตติ ในกรณการก.

เช่น กาเยน กมฺมำ กโรติ = กาย + นา ทำงานด้วยกาย

๒๘๗ : ๒๙๖. สหาทิโยเค จ.

ลงตติยาวิภัตติ ในอรรถประกอบด้วยสหศัพท์เป็นต้น.

เช่น สหาปิ คคฺเคน สำโฆ อุโปสถำ กเรยฺย = คคฺค + นา
พระสงฆ์ พึงทำ อุโบสถ แม้กับ ด้วยพระคัคคะ
นิสีทิ ภควา สทฺธึ ภิกฺขุสำเฆน. = ภิกฺขุสำฆ + นา
พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับนั่ง พร้อมกับภิกษุสงฆ์

๒๘๘ : ๗๘ (๒๙๓) กตฺตริ จ.

ลงตติยาวิภัตติ ในอรรถอวุตตกัตตุการก หรืออนภิหิตกัตตา)

เช่น ชิเนน เทสิโต ธมฺโม. = ชิน + นา

พระธรรม อันพระชินเจ้า ทรงแสดงแล้ว.

๒๘๙ : ๒๙๗. เหตฺวตฺเถ จ.

ลงตติยาวิภัตติ ในอรรถเหตุ.

เช่น อนฺเนน วสติ. = อนฺน + นา ย่อมอยู่ เพราะข้าว

๒๙๐ : ๒๙๘. สตฺตมฺยตฺเถ จ.

ลงตติยาวิภัตติ ในอรรถสัตตมีวิภัตติ.

เช่น เตน โข ปน สมเยน = สมย + นา ก็ ในสมัยนั้นแล

๒๙๑ : ๒๙๙. เยน'งฺควิกาโร.

ลงตติยาวิภัตติ ในความพิการแห่งอวัยวะ.

เช่น อกฺขินา กาโณ. = อกฺขิ + นา ผู้บอด ด้วยนัยน์ตา

๒๙๒ : ๓๐๐. วิเสสเน จ.

ลงตติยาวิภัตติ ในอรรถวิเสสนะ.

เช่น โคตฺเตน โคตโม นาโถ. = โคตฺต + นา

พระพุทธเจ้า พระนามว่าโคดม โดยโคตร

๒๙๓ : ๘๕ (๓๐๑) สมฺปทาเน จตุตฺถี.

ลงจตุตถีวิภัตติ ในอรรถสัมปทาน.

เช่น พุทฺธสฺส ทานํ เทติ. = พุทฺธ + ส

ย่อมถวาย ซึ่งทาน แด่พระพุทธเจ้า

๒๙๔ : ๓๐๕. นโมโยคาทีสุวปิ จ.

ลงจตุตถีวิภัตติ ในที่ประกอบด้วยศัพท์มี นโม เป็นต้น.

เช่น นโม กโรหิ นาคสฺส. = นาค + ส

ท่าน จงกระทำ ซึ่งการนอบน้อม แก่พระอรหันต์

๒๙๕ : ๘๙ (๓๐๗) อปาทาเน ปญฺจมี.

ลงปัญจมีวิภัตติ ในอรรถอปาทาน.

เช่น ปาปา จิตฺตํ นิวารเย. = ปาป + สฺมา

พึงห้าม ซึ่งจิต จากความชั่ว

๒๙๖ : ๓๑๔. การณตฺเถ จ.

ลงปัญจมีวิภัตติ ในอรรถเหตุ.

เช่น อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา จตุนฺนํ อริยสจฺจานํ ยถาภูตํ อทสฺสนา.

เพราะการไม่รู้ เพราะไม่แทงตลอด เพราะการไม่เห็น ซึ่งอริยสัจทั้ง ๔ ตามความเป็นจริง

๒๙๗ : ๗๖ (๒๘๔) กมฺมตฺเถ ทุติยา.

ลงทุติยาวิภัตติ ในอรรถกรรม.

เช่น ธมฺมํ สุณาติ = ธมฺม + อํ ย่อมฟัง ซึ่งธรรม

๒๙๘ : ๒๘๗.กาลทฺธาน'มจฺจนฺต-สโยเค.

ลงทุติยาวิภัตติ ในที่ประกอบตลอดแห่งกาลเวลาและระยะทาง.

เช่น สรทํ รมณียา นที. = สรท + อํ (กาลอจฺจนฺต-)

แม่น้ำ น่ารื่นรมย์ ตลอดฤดูสรทะ(ฤดูอับลม)

โยชนํ ทีโฆ ปพฺพโต. = โยชน + อํ (อทฺธานอจฺจนฺต-)

ภูเขา ยาว ตลอดโยชน์

๒๙๙ : ๒๘๘. กมฺมปฺ-ปวจนีย-ยุตฺเต.

ลงทุติยาวิภัตติ ในที่ประกอบด้วยอุปสัคและนิบาตที่ควรกล่าวกรรม.

เช่น ปพฺพชิต'มนุปพฺพชึสุ. = ปพฺพชิต + อำ
ชนทั้งหลาย พากันบวชตามแล้วซึ่งพระโพธิสัตว์ผู้บวชแล้ว
ธิ พฺราหฺมณสฺส หนฺตารำ. = หนฺตุ + อำ
น่าติเตียน ซึ่งบุคคลผู้เบียดเบียน ต่อพราหณ์(พระอรหันต์)

๓๐๐ : ๒๘๖. คติ-พุทฺธิ-ภุช-ปจ-หร-กร-สยาทีนำ การิเต วา.

ลงทุติยาวิภัตติในการิตกัมมะที่ประกอบด้วย คมุ, พุธ, ภุช, ปจ, หร, กร และ สิธาตุเป็นต้น บ้าง.

เช่น ปุริโส ปุริสำ คามำ คามยติ. = ปุริส + อำ
บุรุษ ยังบุรุษ ย่อมให้ไป สู่หมู่บ้าน
อาจริโย สิสฺสำ สิปฺปำ โพเธติ. = สิสฺส + อำ
อาจารย์ ยังศิษย์ ย่อมให้รู้ ซึ่งศิลปะ
มาตา ปุตฺตำ อาหารำ โภเชติ. = ปุตฺต + อำ
มารดา ยังบุตร ย่อมให้รับประทาน ซึ่งอาหาร
อาจริโย สิสฺสำ วินยำ ปาเจติ. = สิสฺส + อำ
อาจารย์ ยังศิษย์ ย่อมให้สวด ซึ่งพระวินัย
สามิโก โคปาลำ คาโว โคจรำ หราเปติ. = โคปาล + อำ
เจ้านาย ยังนายโคบาล ย่อมให้นำไป ซึ่งโคทั้งหลาย สู่ที่หากิน
ปุริโส อิตฺถึ กมฺมำ กาเรติ. = อิตฺถี + อำ
บุรุษ ยังหญิง ย่อมให้กระทำ ซึ่งการงาน
มาตา ปุตฺตำ สยาเปติ. = ปุตฺต + อำ
มารดา ยังบุตร ย่อมให้นอน

๓๐๑ : ๙๒ (๓๑๕) สามิสฺมึ ฉฏฺฐี.

ลงฉัฏฐีวิภัตติ ในอรรถสามี(เจ้าของทรัพย์).

เช่น ตสฺส ภิกฺขุโน จีวรํ = ภิกฺขุ + ส จีวร ของภิกษุ รูปนั้น

๓๐๒ : ๙๔ (๓๑๙) โอกาเส สตฺตมี.

ลงสัตตมีวิภัตติ ในอรรถโอกาสการก.

เช่น ปาปสฺมึ รมตี มโน. = ปาป + สฺมึ ใจ ย่อมยินดี ในบาป

๓๐๓ : ๓๒๑. สามิสฺสราธิปติ-ทายาท-สกฺขี-ปติภู-ปสูต-กุสเลหิ จ.

ลงฉัฏฐีวิภัตติและสัตตมีวิภัตติ ในที่ประกอบด้วย สามี, อิสฺสร, อธิปติ, ทายาท, สกฺขิ, ปติภู, ปสูต และ กุสล.

เช่น โคณานํ สามี, โคเณสุ สามี. = โคณ + นํ / สุ
เป็นเจ้าของ แห่งวัวทั้งหลาย / ในวัวทั้งหลาย
ควํ อิสฺสโร, โคสุ อิสฺสโร. = โค + นํ / สุ
ผู้เป็นใหญ่ แห่งวัวทั้งหลาย / ในวัวทั้งหลาย
ควํ อธิปติ, โคสุ อธิปติ. = โค + นํ / สุ
ผู้เป็นอธิบดี แห่งวัวทั้งหลาย / ในวัวทั้งหลาย
ควํ ทายาโท, โคสุ ทายาโท. = โค + นํ / สุ
เป็นทายาท แห่งวัวทั้งหลาย / ในวัวทั้งหลาย
ควํ สกฺขิ, โคสุ สกฺขิ. = โค + นํ / สุ
เป็นผู้ดูแล แห่งวัวทั้งหลาย / ในวัวทั้งหลาย
ควํ ปติภู, โคสุ ปติภู. = โค + นํ / สุ
เป็นผู้รับหน้าที่ แห่งวัวทั้งหลาย / ในวัวทั้งหลาย
ควํ ปสูโต, โคสุ ปสูโต. = โค + นํ / สุ
เป็นผู้เกิด แห่งวัวทั้งหลาย / ในวัวทั้งหลาย

ควํ กุสโล, โคสุ กุสโล. = โค + นํ / สุ
เป็นผู้ฉลาด แห่งวัวทั้งหลาย / ในวัวทั้งหลาย

๓๐๔ : ๓๒๒. นิทฺธารเณ จ.

ลงฉัฏฐีวิภัตติและสัตตมีวิภัตติ ในอรรถนิทธารณะ.

เช่น กณฺหา คาวีนํ สมฺปนฺนขีรตมา. = คาวี + นํ
อ.-แห่งวัว ท.หนา -วัวดำ มีน้ำนมถึงพร้อมที่สุด ย่อมเป็น
กณฺหา คาวีสุ สมฺปนฺนขีรตมา. = คาวี + สุ
อ.-ในวัว ท.หนา -วัวดำ มีน้ำนมถึงพร้อมที่สุด ย่อมเป็น

๓๐๕ : ๓๒๓. อนาทเร จ.

ลงฉัฏฐีวิภัตติและสัตตมีวิภัตติ ในอรรถอนาทร.

เช่น รุทโต ทารกสฺส ปพฺพชิ. = ทารก + ส
เมื่อเด็กชาย ร้องไห้อยู่, บิดา บวชแล้ว
รุทนฺตสฺมึ ทารเก ปพฺพชิ. = ทารก + สฺมึ
เมื่อเด็กชาย ร้องไห้อยู่, บิดา บวชแล้ว

๓๐๖ : ๒๘๙. กฺวจิ ทุติยา ฉฏฺฐีน'มตฺเถ.

ลงทุติยาวิภัตติ ในอรรถฉัฏฐีวิภัตติ บ้าง.

เช่น อนฺตรา จ ราชคหํ อนฺตรา จ นาลนฺทํ อทฺธานมคฺคปฏิปนฺโน.
พระศาสดาทรงเสด็จดำเนินไปสู่หนทางไกลระหว่างแห่งเมืองราชคฤห์และเมืองนาลันทา

๓๐๗ : ๒๙๐. ตติยา-สตฺตมีนญฺจ.

ลงทุติยาวิภัตติ ในอรรถตติยาวิภัตติและสัตตมีวิภัตติ.

เช่น ตฺวญฺจ มํ นาภิภาสสิ. = อมฺห + อํ
ก็ ท่าน จะไม่กล่าว กับด้วยข้าพเจ้าหรือ?
เอกํ สมยํ ภควา. = สมย + อํ
ในสมัยหนึ่ง อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า.

๓๐๘ : ๓๑๗. ฉฏฺฐี จ.

ลงฉัฏฐีวิภัตติ ในอรรถแห่งตติยาวิภัตติและสัตตมีวิภัตติ.

เช่น กตํ เม ปาปํ. = อมฺห + ส
บาป อันข้าพเจ้า กระทำแล้ว. (ตติยา)
กุสโล ตฺวํ รถสฺส องฺคปจฺจงฺคานํ. = องฺคปจฺจงฺค+นํ
ท่าน เป็นผู้ฉลาด ในส่วนน้อยใหญ่ ของรถ. (สัตตมี)

๓๐๙ : ๓๑๘. ทุติยา-ปญฺจมีนญฺจ.

ลงฉัฏฐีวิภัตติ ในอรรถทุติยาวิภัตติและปัญจมีวิภัตติ.

เช่น สหสา กมฺมสฺส กตฺตาโร. (ทุติยา)
ผู้กระทำ ซึ่งกรรม โดยผลุนผลัน
สพฺเพ ตสนฺติ ทณฺฑสฺส. (ปัญจมี)
สัตว์ทั้งปวง ย่อมสะดุ้งกลัว แต่อาชญา

๓๑๐ : ๓๒๔. กมฺม-กรณ-นิมิตฺตตฺเถสุ สตฺตมี.

ลงสัตตมีวิภัตติ ในอรรถกรรม, กรณะ และ นิมิต.

เช่น สุนฺทราวุโส อิเม อาชีวกา ภิกฺขูสุ อภิวาเทนฺติ. (กัมมะ)
ผู้มีอายุ อาชีวกเหล่านี้ ย่อมไหว้ ซึ่งภิกษุทั้งหลาย เป็นการดี

หตฺเถสุ ปิณฺฑาย จรนฺติ. (กรณะ)
ย่อมเที่ยวไป เพื่อบิณฑบาต ด้วยมือทั้งหลาย
กุญฺชโร ทนฺเตสุ หญฺญเต. (นิมิต)
ช้าง ย่อมถูกฆ่า ในเพราะงาทั้งหลาย

๓๑๑ : ๓๒๕. สมฺปทาเน จ.

ลงสัตตมีวิภัตติ ในอรรถสัมปทาน.(จตุตถีวิภัตติ)

เช่น สเมฺ ทินฺนำ มหปฺผลำ. = สมฺ + สุมึ
ทาน อันบุคคลถวายแล้ว แก่พระสงฆ์ เป็นทานมีผลมาก.

๓๑๒ : ๓๒๖. ปญฺจมฺยตฺเถ จ.

ลงสัตตมีวิภัตติ ในอรรถปัญจมีวิภัตติ.

เช่น กทลีสุ คเช รกฺขนฺติ. = กทลี + สุ
ย่อมรักษา ซึ่งช้างทั้งหลาย จากกล้วยทั้งหลาย

๓๑๓ : ๓๒๗. กาล-ภาเวสุ จ.

เมื่อกัตตาถูกประกอบอยู่ในอรรถกาลและภาวะ ลงสัตตมีวิภัตติ.

เช่น ปุพฺพณฺหสมเย คโต (กาล)
เขาไปแล้ว ในเวลาเย็น
ภิกฺขูสุ โภชียมาเนสุ คโต. (ภาว/ลักขณะ)
เมื่อภิกษุทั้งหลาย อันมนุษย์ให้ฉันอยู่ บุรุษนั้น ไปแล้ว

๓๑๔ : ๓๒๘. อุปฐ’ยาธิกิสฺสร-วจเน.

ลงสัตตมีวิภัตติ ในที่กล่าวอรรถว่ายิ่งและเป็นใหญ่ แห่งอุป อุปสัค และอธิอุปสัค.

เช่น อุป ขาริยํ โทโณ. (อุป-อธิกะ)
ทะนาน ยิ่งกว่าในฟายมือ
อธิ เทเวสุ พุทฺโธ. (อธิ-อิสฺสร)
พระพุทธเจ้า เป็นใหญ่ ในเทวดาทั้งหลาย

๓๑๕ : ๓๒๙. มณฺฑิตุ’สฺสุกฺเกสุ ตติยา จ.

ลงตติยาวิภัตติและสัตตมีวิภัตติ ในอรรถมัณฑิตะและอุสสุกกะ.

เช่น ญาเณน ญาณสฺมึ วา ปสีทิโต. (มณฺฑิต-ผ่องใส)
ผ่องใสแล้ว ด้วยญาณ หรือในญาณ
ญาเณน ญาณสฺมึ วา อุสฺสุกฺโก. (อุสฺสุกฺก-ขวนขวาย)
ขวนขวายแล้ว ด้วยญาณ หรือในญาณ

จบ การกกัปป์ ในนามกัปป์ กัณฑ์ที่ ๖

จบ การกสูตร

---

๔ - สมาสกัณฑ์

๓๑๖ : ๓๓๑. นามานำ สมาโส ยุตฺตตฺโถ.

ตั้งหมู่บทที่มีอรรถรวมกันสัมพันธ์กัน ชื่อว่าสมาส.

เช่น กถินทุสฺสํ = กถิน + ทุสฺส ผ้าเพื่อกฐิน
ชีวิตินฺทฺริยํ = ชีวิต + อินฺทฺริย อินทรีย์คือชีวิต

๓๑๗ : ๓๓๒. เตสํ วิภตฺติโย โลปา จ.

ลบวิภัตติแห่งสมาสบท ตัทธิตบท และบทที่มี อายปัจจัย เป็นต้น เป็นที่สุด ที่มีอรรถประกอบกัน บ้าง.

เช่น มหนฺโต ปุริโส = มหนฺต + สิ, ปุริส + สิ
วสิฏฺฐสฺส อปจฺจํ = วสิฏฺฐ + ส, อปจฺจ + สิ
ปพฺพตํ อิว อาจรติ = ปพฺพต + อํ, อิว อาจรติ

๓๑๘ : ๓๓๓. ปกติ จ'สฺส สรนฺตสฺส.

เมื่อลบวิภัตติแล้ว ทำศัพท์ที่มีอรรถประกอบกันที่มีสระเป็นที่สุด ให้เป็นปกติ.

เช่น มหนฺต + สิ, ปุริส + สิ = มหนฺต, ปุริส
วสิฏฺฐ + ส, อปจฺจ + สิ = วสิฏฺฐ, อปจฺจ
ปพฺพต + อํ, อิว อาจรติ = ปพฺพต อิว อาจรติ

๓๑๙ : ๓๓๐. อุปสคฺค-นิปาต-ปุพฺพโก อพฺยยีภาโว.

สมาสที่มีอุปสัคและนิบาตอยู่หน้าและแปลเป็นประธาน ชื่อว่าอัพยยีภาวะ.

เช่น นครสฺส สมีปํ อุปนครํ. (อุป + นคร) (อุปสัค-)
ใกล้ แห่งเมือง ชื่อว่าอุปนคร. (ใกล้เมือง)
ปาสาทสฺส อนฺโต อนฺโตปาสาทํ. (อนฺโต + ปาสาท) (นิบาต-)
ในภายใน แห่งปราสาท ชื่อว่าอนฺโตปาสาท.(ในภายในปราสาท)

๓๒๐ : ๓๓๕. โส นปุํสก-ลิงฺโค.

ตั้งอัพยยีภาวสมาส เป็นนปุงสกลิงค์.

เช่น อุปนครํ = อุป + นคร ใกล้เมือง
อนฺโตปาสาทํ = อนฺโต + ปาสาท ในภายในปราสาท

๓๒๑ : ๓๔๙. ทิคุสฺเส'กตฺตํ.

สมาหารทิคุสมาส เป็นเอกวจนะ นปุงสกลิงค์.

เช่น ตโย โลกา ติโลกํ. (ติ + โลก)
โลกทั้งหลาย สาม ชื่อว่าติโลก. (โลกสาม)

๓๒๒ : ๓๕๙. ตถา ทฺวนฺเท ปาณิ-ตูริย-โยคฺค-เสน'งฺค-ขุทฺทชนฺตุก-วิวิธ วิรุทฺธ-วิสภาคตฺถาทีนญฺจ.

ความเป็นเอกวจนะและนปุงสกลิงค์ แห่งศัพท์ที่มีอรรถอวัยวะของสัตว์ องค์ประกอบของดนตรี องค์ประกอบของเครื่องไถนา องค์ประกอบของกองทัพ สัตว์เล็ก ความเป็นปฏิปักษ์กันโดยประการต่างๆ และธรรม อันต่างกันโดยลักษณะ เหมือนกันโดยกิจ ในสมาหารทวันทสมาส เป็นเหมือนในสมาหารทิคุสมาส.

เช่น จกฺขุ จ โสตญฺจ จกฺขุโสตํ. (จกฺขุ + โสต)
ตาด้วย หูด้วย ชื่อว่าจกฺขุโสต. (ตาและหู)
คีตญฺจ วาทิตญฺจ คีตวาทิตํ. (คีต + วาทิต)
การขับร้องด้วย การบรรเลงด้วย ชื่อว่าคีตวาทิต.
(การขับร้องและการบรรเลง)
ผาโล จ ปาจนญฺจ ผาลปาจนํ. (ผาล + ปาจน)
ผาลด้วย ปฏักด้วย ชื่อว่าผาลปาจน. (ผาลและปฏัก)
อสิ จ จมฺมญฺจ อสิจมฺมํ. (อสิ + จมฺม)
ดาบด้วย โล่ด้วย ชื่อว่าอสิจมฺม. (ดาบและโล่)
ฑํสา จ มกสา จ ฑํสมกสํ. (ฑํส + มกส)
เหลือบ ท.ด้วย ยุง ท.ด้วย ชื่อว่าฑํสมกส. (เหลือบและยุง)
อหิ จ นกุโล จ อหินกุลํ. (อหิ + นกุล)
งูด้วย พังพอนด้วย ชื่อว่าอหินกุล. (งูและพังพอน)

นามญฺจ รูปญฺจ นามรูปำ. (นาม + รูป)
นามด้วย รูปด้วย ชื่อว่านามรูป. (นามและรูป)

๓๒๓ : ๓๖๐. วิภาสา รุกฺข-ติณ-ปสุ-ธน-ธญฺญ-ชนปทาทีนญฺจ.

ในทวันทสมาส ศัพท์ที่กล่าวอรรถต้นไม้ หญ้า สัตว์สี่เท้า ทรัพย์ ธัญญชาติ และชนบทเป็นต้น เป็นเอกวจนะ นปุงสกลิงค์ บ้าง.

เช่น อมฺพา จ ปนสา จ อมฺพปนสำ, อมฺพปนสา. (อมฺพ + ปนส)
มะม่วง ท.ด้วย ขนุน ท.ด้วย ชื่อว่าอมฺพปนส.
มุญฺชา จ ปพฺพชา จ มุญฺชปพฺพชำ,มุญฺชปพฺพชา.(มุญฺช+ปพฺพช)
หญ้าปล้อง ท.ด้วย หญ้ามุ่งกระต่าย ท.ด้วย ชื่อว่ามุญฺชปพฺพช.
คาโว จ มหิโส จ โคมหิสำ, โคมหิสา. (โค + มหิส)
วัวด้วย ควายด้วย ชื่อว่าโคมหิส.
ชาตรูปญฺจ รชตญฺจ ชาตรูปรชตำ,ชาตรูปรชตา.(ชาตรูป+รชต)
ทองด้วย เงินด้วย ชื่อว่าชาตรูปรชต.
สาลี จ ยวา จ สาลิยวำ, สาลิยวา. (สาลิ + ยว)
ข้าวสาลีด้วย ข้าวบาเล่ย์ด้วย ชื่อว่าสาลิยว.
กาสี จ โกสลา จ กาสิโกสลำ, กาสิโกสลา. (กาสี + โกสล)
แคว้นกาสีด้วย แคว้นโกศลด้วย ชื่อว่ากาสิโกสล.
สุขญฺจ ทุกฺขญฺจ สุขทุกฺขำ, สุขทุกฺขานิ. (สุข + ทุกฺข)
ความสุขด้วย ความทุกข์ด้วย ชื่อว่าสุขทุกฺข.

๓๒๔ : ๓๓๙. ทฺวิปเท ตุลฺยาธิกรเณ กมฺมธารโย.

เมื่อมีบททั้งสองอันมีอรรถที่ตั้งเหมือนกัน หมู่บทนั้น ชื่อว่ากัมมธารยสมาส.

เช่น มหนฺโต ปุริโส มหาปุริโส. (มหนฺต + ปุริส)
บุรุษ ผู้ประเสริฐ ชื่อว่ามหาปุริส. (บุรุษผู้ประเสริฐ,มหาบุรุษ)

๓๒๕ : ๓๔๘. สงฺขฺยา-ปุพฺโพ ทิคุ.

ตั้งกัมมธารยสมาสที่มีสังขยาอยู่หน้า ชื่อว่าทิคุสมาส.

เช่น ตโย โลกา ติโลกำ. (ติ + โลก)

โลกทั้งหลาย สาม ชื่อว่าติโลก. (โลกสาม)

๓๒๖ : ๓๔๑. อุเภ ตปฺปุริสา.

ตั้งกัมมธารยสมาสและทิคุสมาสทั้งสอง ชื่อว่าตัปปุริสสมาส.

ตัปปุรสสมาส ๒

- สุทธตัปปุริสะ ได้แก่ ทุติยา - อโลปตัปปุริสะ
- มิสสกตัปปุริสะ ได้แก่ กัมมธารยสมาสและทิคุสมาส

๓๒๗ : ๓๕๑. อ'มาทโย ปร-ปเทภิ.

หมู่บทที่มี อำวิภัตติเป็นต้นเป็นที่สุด ย่อมถูกย่อกับบทหลัง และหมู่บทที่ย่อแล้วนั้น ชื่อว่าตัปปุริสสมาส.

สุขำ ปตฺโต สุขปฺปตฺโต. (สุข + ปตฺต)

ถึงแล้ว ซึ่งความสุข ชื่อว่าสุขปฺปตฺต. (ผู้ถึงความสุข)

๓๒๘ : ๓๕๒. อญฺญ-ปทตฺเถสุ พหุพฺพีหิ.

ย่อนามบทในอรรถของบทอื่น และตั้งชื่อว่าพหุพพีหิสมาส.

เช่น สุนฺทรำ คนฺธำ อสฺสาติ สุคนฺธำ, จนฺทนำ. (สุ + คนฺธ)

กลิ่น อันหอม ของจันทน์นั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชื่อว่าสุคนฺธ.

๓๒๙ : ๓๕๗. นามานำ สมุจฺจโย ทฺวนฺโท.

ตั้งนามบทที่มีอรรถรวบรวมมีวิภัตติเดียวกัน ชื่อว่าทวันทสมาส.

เช่น เทโว จ มนุสฺโส จ เทวมนุสฺสา. (เทว + มนุสฺส)
เทวดาด้วย มนุษย์ด้วย ชื่อว่าเทวมนุสฺส. (เทวดาและมนุษย์)

๓๓๐ : ๓๔๐. มหตำ มหา ตุลฺยาธิกรเณ ปเท.

เพราะบทหลังที่มีอรรถเหมือนกัน แปลง มหนฺตศัพท์ เป็น มหา.

เช่น มหนฺโต ปุริโส มหาปุริโส. (มหนฺต + ปุริส)
บุรุษ ผู้ประเสริฐ ชื่อว่ามหาปุริส. (บุรุษผู้ประเสริฐ, มหาบุรุษ)

๓๓๑ : ๓๕๓. อิตฺถิยำ ภาสิต-ปุมิตฺถี ปุมา'ว เจ.

เพราะบทหลังที่เป็นตุลยาธิกรณะเป็นอิตถีลิงค์ หากว่า เคยกล่าวปุงลิงค์ ศัพท์อิตถีลิงค์นั้น พึงทราบว่าเป็นเหมือนปุงลิงค์.

เช่น ทีฆา ชงฺฆา อสฺสาติ ทีฆชงฺโฆ, ปุคฺคโล. (ทีฆา + ชงฺฆา)
แข้ง อันยาว ของบุคคลนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชื่อว่าทีฆชงฺฆ.

๓๓๒ : ๓๔๓. กมฺมธารย-สญฺเญ จ.

ในกัมมธารยสมาส เพราะบทหลังที่เป็นตุลยาธิกรณะ ที่เป็นอิตถีลิงค์ ถ้าศัพท์นั้นเคยเป็นปุงลิงค์ ก็ให้ทราบว่าเป็นเหมือนปุงลิงค์

เช่น ขตฺติยา กญฺญา ขตฺติยกญฺญา. (ขตฺติยา + กญฺญา)
สาวน้อย ผู้เป็นกษัตริย์ ชื่อว่าขตฺติยกญฺญา. (สาวน้อยกษัตริย์)

๓๓๓ : ๓๔๔. อตฺตํ นสฺส ตปฺปุริเส.

ในตัปปุริสสมาส เพราะพยัญชนะหลัง แปลง นนิบาต เป็น อ.

เช่น น พฺราหฺมโณ อพฺราหฺมโณ. (น + พฺราหฺมณ)
พราหมณ์ ไม่ใช่ ชื่อว่าอพฺราหฺมณ. (ผู้ไม่ใช่พราหมณ์)

๓๓๔ : ๓๔๕. สเร อนฺ.

ในตัปปุริสสมาส เพราะสระหลัง แปลง นนิบาต เป็น อนฺ.

เช่น น อริโย อนริโย. (น + อริย)
พระอริยะ ไม่ใช่ ชื่อว่าอนริย. (ไม่ใช่พระอริยะ)

๓๓๕ : ๓๔๖. กทฺ กุสฺส.

ในตัปปุริสสมาส เพราะสระหลัง แปลง กุนิบาต เป็น กทฺ.

เช่น กุจฺฉิตํ อนฺนํ กทนฺนํ. (กุ + อนฺน)
ข้าว อันน่าเกลียด ชื่อว่ากทนฺน. (ข้าวอันน่าเกลียด)

๓๓๖ : ๓๔๗. กา'ปฺปตฺเถสุ จ.

ในตัปปุริสสมาส แปลง กุนิบาตที่มีอรรถว่าน้อย เป็น กา.

เช่น อปฺปกํ ลวณํ กาลวณํ. (กุ + ลวณ)
เกลือ จำนวนน้อย ชื่อว่ากาลวณ. (เกลือน้อย)

๓๓๗ : ๓๕๐. กฺวจิ สมาสนฺต-คตาน'มการนฺโต.

แปลงสระที่สุดของนามที่ตั้งอยู่ในที่สุดของสมาส เป็น อ ในบางอุทาหรณ์. (และสามารถลง กปัจจัยได้ด้วย)

เช่น ติสฺโส รตฺติโย ติรตฺตํ. (ติ + รตฺติ)
ราตรีทั้งหลาย สาม ชื่อว่าติรตฺต. (สามราตรี)

นตฺถิ เหตุ อสฺสาติ อเหตุโก. (น + เหตุ)

เหตุ ของธรรมนั้น ไม่มี เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอเหตุก. (ไม่มีเหตุ)

๓๓๘ : ๓๕๖. นทิมฺหา จ.

หลังจาก อี และ อู ที่กล่าวอิตถีลิงค์อันชื่อนที อันตั้งอยู่ที่สุดสมาส ลง กปัจจัย.

เช่น พหู นทิโย อสฺมินฺติ พหุนทิโก. (พหุ + นที) มีแม่น้ำมาก

แม่น้ำทั้งหลาย มาก ในที่นี้ มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าพหุนทิก.

๓๓๙ : ๓๕๘. ชายาย ตุทำ-ชานิ ปติมฺหิ.

เพราะปติศัพท์ แปลง ชายาศัพท์ เป็น ตุทำ และ ชานิ ในบางอุทาหรณ์.

เช่น ชายา จ ปติ จ ตุทำปตี. (ชายา + ปติ)

ภรรยาด้วย สามีด้วย ชื่อว่าตุทำปติ. (ภรรยาและสามี)

ชายา จ ปติ จ ชานิปตี. (ชายา + ปติ)

ภรรยาด้วย สามีด้วย ชื่อว่าชานิปติ. (ภรรยาและสามี)

๓๔๐ : ๓๕๕. ธนุมฺหา จ.

ลง อาปัจจัยหลังจากธนุศัพท์ที่ตั้งอยู่ในที่สุดสมาส.

เช่น คาณฺฑีโว ธนุ อสฺสาติ คาณฺฑีวธนฺวา, ราชา. (คาณฺฑีว + ธนุ)

ธนู อันมีข้อมาก ของพระราชาพระองค์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคาณฺฑีวธนฺว. (ผู้มีธนูมีข้อมาก)

๓๔๑ : ๓๓๖. อำ วิภตฺตีน'มการนฺตา อพฺยยีภาวา.

แปลงวิภัตติทั้งหลายที่เป็นเบื้องหลังจากอัพยยีภาวสมาส ที่เป็นอการันต์ เป็น อำ บ้าง.

เช่น นครสฺส สมีปำ อุปนครำ. (อุป + นคร)
ใกล้ แห่งเมือง ชื่อว่าอุปนคร. (ใกล้เมือง)

๓๔๒ : ๓๓๗. สโร รสฺโส นปุ๎สเก.

รัสสะสระที่สุดของสมาสที่เป็นไปในนปุงสกลิงค์.

เช่น ภิกฺขาย สมิทฺธีติ สุภิกฺขำ. (สุ + ภิกฺขา)
สมบูรณ์ ด้วยอาหาร ชื่อว่าสุภิกฺข. (สมบูรณ์ด้วยอาหาร)

๓๔๓ : ๓๓๘. อญฺญสฺมา โลโป จ.

ลบวิภัตติหลังจากอัพยยีภาวสมาสอันอื่นจากอการันต์.

เช่น อิตฺถีสุ อธิกิจฺจ อธิตฺถิ. (อธิ + อตฺถี)
อาศัยแล้ว ในหญิงทั้งหลาย ชื่อว่าอธิตฺถิ. (อาศัยในหญิง)

จบ สมาสกัปป์ ในนามกัปป์ กัณฑ์ที่ ๗

จบ สมาสสูตร

วิธีท่องจำ

อันดับแรก อ่านช้าๆ ชัดๆ

ขั้นที่สอง เพิ่มความเร็วขึ้นตามลำดับ

ขั้นที่สาม หลับตา ไม่ต้องดูหนังสือ

ขั้นที่สี่ เมื่อท่องคล่องปาก ให้เปลี่ยนบทใหม่

ขั้นที่ห้า ท่องบทแรกกับบทที่สองมาคล้องกัน เหมือนโซ่

บทต่อๆ ไป ก็ทำวิธีนี้

เช้าวันใหม่ ให้ทบทวนของเดิมที่ท่องไปแล้วเมื่อวานนี้

สุดท้าย... ต้องท่องทบทวนอยู่บ่อยๆ

๕ - ตัทธิตกัณฑ์

๓๔๔ : ๓๖๑. วา ณ'ปจฺเจ.

ลง ณปัจจัย ในอรรถอปัจจะ บ้าง.

เช่น วสิฏฺฐสฺส อปจฺจํ วาสิฏฺโฐ. (วสิฏฺฐ + ณ)

เหล่ากอ ของนายวสิฏฐะ ชื่อว่าวาสิฏฺฐ. (เหล่ากอนายวสิฏฐะ)

๓๔๕ : ๓๖๖. ณายน-ณาน วจฺฉาทิโต.

ลง ณายน และ ณานปัจจัย หลังจากศัพท์มี วจฺฉ เป็นต้น ในอรรถอปัจจะ บ้าง.

เช่น กจฺจสฺส อปจฺจํ กจฺจายโน. (กจฺจ + ณายน)

เหล่ากอ ของนายกัจจะ ชื่อว่ากจฺจายน. (เหล่ากอนายกัจจะ)

กจฺจสฺส อปจฺจํ กจฺจาโน. (กจฺจ + ณาน)

เหล่ากอ ของนายกัจจะ ชื่อว่ากจฺจาน. (เหล่ากอนายกัจจะ)

๓๔๖ : ๓๖๗. เณยฺโย กตฺติกาทีหิ.

ลง เณยฺยปัจจัย หลังจากศัพท์มี กตฺติกา เป็นต้น ในอรรถอปัจจะ บ้าง.

เช่น กตฺติกาย อปจฺจํ กตฺติเกยฺโย. (กตฺติกา + เณยฺย)

เหล่ากอ ของนางกัตติกา ชื่อว่ากตฺติเกยฺย. (เหล่ากอของกัตติกา)

๓๔๗ : ๓๖๘. อโต ณิ วา.

ลง ณิปัจจัย หลังจากอการันต์ ในอรรถอปัจจะ บ้าง.

เช่น ทกฺขสฺส อปจฺจํ ทกฺขิ. (ทกฺข + ณิ)

เหล่ากอ ของผู้ขยัน ชื่อว่าทกฺขิ. (เหล่ากอของผู้ขยัน)

๓๔๘ : ๓๗๑. ณโว'ปคฺวาทีหิ.

ลง ณวปัจจัย หลังจากศัพท์มีอุปคุเป็นต้น ในอรรถอปัจจะ บ้าง.

เช่น อุปคุสฺส อปจฺจํ โอปคโว. (อุปคุ + ณว)
เหล่ากอ ของอุปคุ ชื่อว่าโอปคว. (เหล่ากอของอุปคุ)

๓๔๙ : ๓๗๒.เณร วิธวาทิโต.

ลง เณรปัจจัย หลังจากศัพท์มี วิธวา เป็นต้น ในอรรถอปัจจะ บ้าง.

เช่น วิธวาย อปจฺจํ เวธเวโร. (วิธวา + เณร)
เหล่ากอ ของนางวิธวา ชื่อว่าเวธเวร. (เหล่ากอของวิธวา)
สมณสฺส อปจฺจํ สามเณโร. (สมณ + เณร)
เหล่ากอ ของพระสมณะ ชื่อว่าสามเณร. (เหล่ากอพระสมณะ)

๓๕๐ : ๓๗๓. เยน วา สํสฏฺจํ ตรติ จรติ วหติ ณิโก.

ผสมแล้ว ด้วยสิ่งใดก็ดี ย่อมข้าม ย่อมเที่ยวไป ย่อมนำไป ด้วยสิ่งใด ก็ดี ลง ณิกปัจจัย.

เช่น ติเลน สํสฏฺจํ โภชนํ เตลิกํ. (ติล + ณิก)
โภชนะ อันผสมแล้ว ด้วยงา ชื่อว่าเตลิก. (ผสมด้วยงา)
นาวาย ตรตีติ นาวิโก. (นาวา + ณิก)
ย่อมข้าม ด้วยเรือ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่านาวิก. (ผู้ข้ามด้วยเรือ)
สกเฏน จรตีติ สากฏิโก. (สกฏ + ณิก)
ย่อมเที่ยวไป ด้วยเกวียน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสากฏิก. (ผู้เที่ยวไปด้วยเกวียน)
สีเสน วหตีติ สีสิโก. (สีส + ณิก)
ย่อมนำไป ด้วยศีรษะ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสีสิก. (ผู้นำไปด้วยศีรษะ)

๓๕๑ : ๓๗๔. ต’มธีเต เตนกตาทิ-สนฺนิธาน-นิโยค-สิปฺป-ภณฺฑ-ชีวิกตฺเถสุ จ.

ลง ณิกปัจจัย ในอรรถย่อมสวดคัมภีร์นั้น, ถูกกระทำด้วยสิ่งนั้น, นับเนื่องในสิ่งนั้น, ประกอบในสิ่งนั้น, ศิลปะของบุคคลนั้น, และเครื่องเลี้ยงชีพ ของบุคคลนั้น.

เช่น วินยมธีเต เวนยิโก. (วินย + ณิก)

ย่อมสวด ซึ่งพระวินัย ชื่อว่าเวนยิก. (ผู้สวดพระวินัย)

กาเยน กตํ กมฺมํ กายิกํ. (กาย + ณิก)

กรรม อันถูกกระทำแล้ว ด้วยกาย ชื่อว่ากายิก. (อันถูกกระทำด้วยกาย)

สรีเร สนฺนิธานา เวทนา สารีริกา. (สรีร + ณิก)

เวทนา อันสั่งสม ในสรีระ ชื่อว่าสารีริก. (อันสั่งสมในสรีระ)

ทฺวาเร นิยุตฺโต โทวาริโก. (ทฺวาร + ณิก)

ประกอบแล้ว ที่ประตู ชื่อว่าโทวาริก. (ผู้ประกอบที่ประตู)

วีณา อสฺส สิปฺปํ เวณิโก. (วีณา + ณิก)

พิณ เป็นศิลปะ ของบุคคลนั้น ชื่อว่าเวณิก. (ผู้มีพิณเป็นศิลปะ)

สกุเณ หนฺตฺวา ชีวตีติ สากุณิโก. (สกุณ + ณิก)

ฆ่าแล้ว ซึ่งนกทั้งหลาย ย่อมเป็นอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสากุณิก. (ผู้ฆ่านกเลี้ยงชีพ, นายพรานนก)

๓๕๒ : ๓๗๖. ณ ราคา ตสฺเส’ท’มญฺญตฺเถสุ จ.

ลง ณปัจจัย หลังจากศัพท์อันกล่าวอรรถน้ำย้อม, อรรถว่าทรัพย์นี้ของบุคคลนั้น และในอรรถเหล่าอื่น.

เช่น กสาเวน รตฺตํ วตฺถํ กาสาวํ. (กสาว + ณ)

ผ้า อันถูกย้อมแล้ว ด้วยน้ำฝาด ชื่อว่ากาสาว. (ผ้าอันถูกย้อมด้วยน้ำฝาด, ผ้ากาสาวพัสตร์)

สูกรสฺส อิทำ มำสำ โสกรำ. (สูกร + ณ)
เนื้อนี้ ของสุกร ชื่อว่าโสกร. (เนื้อของสุกร)

๓๕๓ : ๓๗๘. ชาตาทีห'มิมิยา จ.

ลง อิม และ อิยปัจจัย ในอรรถมี ชาตะ เป็นต้น.

เช่น ปจฺฉา ชาโต ปจฺฉิโม. (ปจฺฉา + อิม)
เกิดแล้ว ในภายหลัง ชื่อว่าปจฺฉิม. (ผู้เกิดในภายหลัง)
มนุสฺสชาติยา ชาโต มนุสฺสชาติโย. (มนุสฺสชาติ + อิย)
เกิดแล้ว โดยชาติของมนุษย์ ชื่อว่ามนุสฺสชาติย. (ผู้เกิดโดยชาติมนุษย์)

๓๕๔ : ๓๗๙. สมูหตฺเถ กณฺ-ณา.

ลง กณฺ และ ณปัจจัย ในอรรถสมูหะ (หมู่).

เช่น มนุสฺสานำ สมูโห มานุสฺสโก. (มนุสฺส + กณฺ)
หมู่ แห่งมนุษย์ทั้งหลาย ชื่อว่ามานุสฺสก. (หมู่แห่งมนุษย์)
มนุสฺสานำ สมูโห มานุสฺโส. (มนุสฺส + ณ)
หมู่ แห่งมนุษย์ทั้งหลาย ชื่อว่ามานุสฺส. (หมู่แห่งมนุษย์)

๓๕๕ : ๓๘๐. คาม-ชน-พนฺธุ-สหายาทีหิ ตา.

ลง ตาปัจจัย หลังจากศัพท์มี คาม, ชน, พนฺธุ และ สหาย เป็นต้น ในอรรถสมูหะ (หมู่).

เช่น คามานำ สมูโห คามตา. (คาม + ตา)
หมู่ แห่งหมู่บ้านทั้งหลาย ชื่อว่าคามตา. (หมู่แห่งหมู่บ้าน)
ชนานำ สมูโห ชนตา. (ชน + ตา)
หมู่ แห่งชนทั้งหลาย ชื่อว่าชนตา. (หมู่แห่งชน)

พนฺฐูนํ สมูโห พนฺฐุตา. (พนฺฐุ + ตา)
หมู่ แห่งพวกพ้องทั้งหลาย ชื่อว่าพนฺฐุตา. (หมู่แห่งพวกพ้อง)
สหายานํ สมูโห สหายตา. (สหาย + ตา)
หมู่ แห่งสหายทั้งหลาย ชื่อว่าสหายตา. (หมู่แห่งสหาย)

๓๕๖ : ๓๘๑. ต’ทสฺส ฐาน’มิโย จ.

ลง อิยปัจจัย ในอรรถว่า “ตทสฺส ฐานํ”.

เช่น มทนสฺส ฐานํ มทนิยํ. (มทน + อิย)
ที่ แห่งการย่ำยี ชื่อว่ามทนิย. (ที่แห่งการย่ำยี)

๓๕๗ : ๓๘๒. อุปมตฺถา’ยิตตฺตํ.

ลง อายิตตฺตปัจจัย ในอรรถอุปมา (การเปรียบเทียบ).

เช่น ธูโม วิย ทิสฺสติ อทฺทุ วนํ ตทิทํ ธูมายิตตฺตํ. (ธูม + อายิตตฺต)
ป่าโน้น ย่อมปรากฏ เหมือนควันไฟ ป่านี้นั้น ชื่อว่าธูมายิตตฺต. (เหมือนควันไฟ)

๓๕๘ : ๓๘๓. ตนฺนิสฺสิตตฺเถ โล.

ลง ลปัจจัย ในอรรถตันนิสสิตะและ “ตทสฺส ฐานํ”.

เช่น ทุฏฺจุ นิสฺสิตํ ทุฏฺจุลฺลํ. (ทุฏฺจุ + ล)
อาศัยแล้ว สิ่งที่ไม่ดี ชื่อว่าทุฏฺจุลฺล. (อาศัยสิ่งไม่ดี)
ทุฏฺจุ ฐานํ ทุฏฺจุลฺลํ. (ทุฏฺจุ + ล)
ที่ อันไม่ดี ชื่อว่าทุฏฺจุลฺล. (ที่อันไม่ดี)

๓๕๙ : ๓๘๔. อาลุ ตพฺพหุเล.

ลง อาลุปัจจัย ในอรรถตัพพหุละ (มีมากแห่งสิ่งนั้น).

เช่น อภิชฺฌา อสฺส ปกติ อภิชฺฌาลุ. (อภิชฺฌา + อาลุ)

การเพ่งโทษ ของบุคคลนั้น เป็นปกติ ชื่อว่าอภิชฺฌาลุ. (ผู้มีการเพ่งโทษเป็นปกติ)

๓๖๐ : ๓๘๗. ณฺย-ตฺต-ตา ภาเว ตุ.

ลง ณฺย, ตฺต และ ตาปัจจัย ในอรรถภาวะ.

เช่น อโรคสฺส ภาโว อาโรคฺยํ. (อโรค + ณฺย)

ความเป็น แห่งผู้ไม่มีโรค ชื่อว่าอาโรคฺย. (ความเป็นแห่งผู้ไม่มีโรค)

ปํสุกูลิกสฺส ภาโว ปํสุกูลิกตฺตํ. (ปํสุกูลิก + ตฺต)

ความเป็น แห่งผู้ทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ชื่อว่าปํสุกูลิกตฺต. (ความเป็นแห่งผู้ทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุลเป็นวัตร)

นิทฺทารามสฺส ภาโว นิทฺทารามตา. (นิทฺทาราม + ตา)

ความเป็น แห่งผู้ยินดีในการนอน ชื่อว่านิทฺทารามตา. (ความเป็น แห่งผู้ยินดีในการนอน)

๓๖๑ : ๓๘๘. ณ วิสมาทีหิ.

ลง ณปัจจัย หลังจากศัพท์มี วิสม เป็นต้น ในอรรถภาวะ.

เช่น วิสมสฺส ภาโว เวสมํ. (วิสม + ณ)

ความเป็น แห่งที่อันไม่เสมอ ชื่อว่าเวสม. (ความเป็นแห่งที่อันไม่เสมอ)

๓๖๒ : ๓๘๙. รมณียาทิโต กณฺ.

ลง กณฺปัจจัย หลังจากศัพท์มี รมณีย เป็นต้น ในอรรถภาวะ.

เช่น รมณียสฺส ภาโว รามณียกำ. (รมณีย + กณฺ)

ความเป็น แห่งที่อันน่ารื่นรมย์ ชื่อว่ารามณียก. (ความเป็นแห่งที่ อันน่ารื่นรมย์.

๓๖๓ : ๓๙๐. วิเสเส ตร-ตมิ'สิกิ'ยิฏฺฐา.

ลง ตร, ตม, อิสิก, อิย และ อิฏฺฐปัจจัย ในอรรถวิเสสะ.

เช่น สพฺเพ อิเม ปาปา, อยมิเมสำ วิเสเสน ปาโปติ ปาปตโร.

ชนเหล่านี้ทั้งหมด เป็นคนชั่ว, คนนี้ เป็นคนชั่ว โดยวิเสส กว่าชนเหล่านี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปาปตร. (ผู้ชั่วกว่า) (ปาป+ตร)

สพฺเพ อิเม ปาปา, อยมิเมสำ วิเสเสน ปาโปติ ปาปตโม.

ชนเหล่านี้ทั้งหมด เป็นคนชั่ว, คนนี้ เป็นคนชั่ว โดยวิเสส กว่าชนเหล่านี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปาปตม. (ผู้ชั่วที่สุด) (ปาป+ตม)

สพฺเพ อิเม ปาปา, อยมิเมสำ วิเสเสน ปาโปติ ปาปิสิโก.

ชนเหล่านี้ทั้งหมด เป็นคนชั่ว, คนนี้ เป็นคนชั่ว โดยวิเสส กว่าชนเหล่านี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปาปิสิก. (ผู้ชั่วกว่า) (ปาป+อิสิก)

สพฺเพ อิเม ปาปา, อยมิเมสำ วิเสเสน ปาโปติ ปาปิโย. (ปาป+อิย)

ชนเหล่านี้ทั้งหมด เป็นคนชั่ว, คนนี้ เป็นคนชั่ว โดยวิเสส กว่าชนเหล่านี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปาปิย. (ผู้ชั่วกว่า)

สพฺเพ อิเม ปาปา, อยมิเมสำ วิเสเสน ปาโปติ ปาปิฏฺโฐ.

ชนเหล่านี้ทั้งหมด เป็นคนชั่ว, คนนี้ เป็นคนชั่ว โดยวิเสส กว่าชนเหล่านี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปาปิฏฺฐ. (ผู้ชั่วที่สุด) (ปาป+อิฏฺฐ)

๓๖๔ : ๓๙๘. ตทสฺสตฺถีติ วี จ.

ลง วีปัจจัย ในอรรถตทัสสัตถิ.

เช่น เมธา อสฺส อตฺถีติ เมธาวี. (เมธา + วี)

ปัญญา ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเมธาวี. (ผู้มีปัญญา)

๓๖๕ : ๓๙๙. ตปาทิโต สี.

ลง สีปัจจัย หลังจากศัพท์มี ตป เป็นต้น ในอรรถตทัสสัตถิ.

เช่น ตโป อสฺส อตฺถีติ ตปสฺสี. (ตป + สี)

ความเพียร ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าตปสฺสี. (ผู้มีความเพียร)

๓๖๖ : ๔๐๐. ทณฺฑาทิโต อิก-อี.

ลง อิก และ อีปัจจัย หลังจากศัพท์มี ทณฺฑ เป็นต้น ในอรรถตทัสสัตถิ.

เช่น ทณฺโฑ อสฺส อตฺถีติ ทณฺฑิโก. (ทณฺฑ + อิก)

ไม้เท้า ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทณฺฑิก. (ผู้มีไม้เท้า)

ทณฺโฑ อสฺส อตฺถีติ ทณฺฑี. (ทณฺฑ + อี)

ไม้เท้า ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทณฺฑี. (ผู้มีไม้เท้า)

๓๖๗ : ๔๐๑. มธฺวาทิโต โร.

ลง รปัจจัย หลังจากศัพท์มี มธุ เป็นต้น ในอรรถตทัสสัตถิ.

เช่น มธุ อสฺส อตฺถีติ มธุโร. (มธุ + ร)

น้ำหวาน ของสิ่งนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามธุร. (มีน้ำ

หวาน)

๓๖๘ : ๔๐๒. คุณาทิโต วนฺตุ.

ลง วนฺตุปัจจัย หลังจากศัพท์มี คุณ เป็นต้น ในอรรถตทัสสัตถิ.

เช่น คุโณ อสฺส อตฺถีติ คุณวา. (คุณ + วนฺตุ)

คุณ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคุณวนฺตุ. (ผู้มีคุณ)

๓๖๙ : ๔๐๓. สตฺยาทีหิ มนฺตุ.

ลง มนฺตุปัจจัย หลังจากศัพท์มี สติ เป็นต้น ในอรรถตทัสสัตถิ.

เช่น สติ อสฺส อตฺถีติ สติมา. (สติ + มนฺตุ)

สติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสติมนฺตุ. (ผู้มีสติ)

๓๗๐ : ๔๐๕. สทฺธาทิโต ณ.

ลง ณปัจจัย หลังจากศัพท์มี สทฺธา เป็นต้น ในอรรถตทัสสัตถิ.

เช่น สทฺธา อสฺส อตฺถีติ สทฺโธ, ปุริโส. (สทฺธา + ณ)

ศรัทธา ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสทฺธ. (ผู้มีศรัทธา)

๓๗๑ : ๔๐๔. อายุสฺสุ'การา'ส มนฺตุมฺหิ.

เพราะมนฺตุปัจจัย แปลง อุอักษรที่สุดของอายุศัพท์ เป็น อสฺ.

เช่น อายุ อสฺส อตฺถีติ อายสฺมา. (อายุ + มนฺตุ)

อายุ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอายสฺมนฺตุ. (ผู้มีอายุ)

๓๗๒ : ๓๘๕. ตปฺปกติ-วจเน มโย.

ลง มยปัจจัย ในอรรถตัปปกติ (การทำด้วยสิ่งนั้น).

เช่น สุวณฺเณน ปกตํ กมฺมํ โสวณฺณมยํ. (สุวณฺณ + มย)

กรรม อันถูกกระทำแล้ว ด้วยทอง ชื่อว่าโสวณฺณมย. (อันถูกกระทำแล้วด้วยทอง)

๓๗๓ : ๔๐๖. สงฺขฺยาปูรเณ โม.

ลง มปัจจัย ในอรรถสังขยาปูรณะ (เต็มแห่งสังขยา).

เช่น ปญฺจนฺนํ ปูรโณ ปญฺโจม. (ปญฺจ + ม)

เต็ม แห่งห้าทั้งหลาย ชื่อว่าปญฺจม. (ที่ ๕)

๓๗๔ : ๔๐๘. ส ฉสฺส วา.

แปลง ฉ เป็น ส บ้าง ในสังขยาปูรณะ.

เช่น ฉนฺนํ ปูรโณ สฏฺโจ, ฉฏฺโจ วา. (ฉ + จ)

เต็ม แห่งหกทั้งหลาย ชื่อว่าสฏฺจ, ชื่อว่าฉฏฺจ บ้าง. (ที่ ๖)

๓๗๕ : ๔๑๒. เอกาทิโต ทสสฺสี.

ลง อีปัจจัยในที่สุดทสศัพท์หลังจากสังขยาศัพท์มี เอก เป็นต้น ในอรรถสังขยาปูรณะ บ้าง.

เช่น เอกาทสนฺนํ ปูรณี เอกาทสี. (เอกาทส + อี)

เต็ม แห่งสิบเอ็ดทั้งหลาย ชื่อว่าเอกาทสี. (ที่ ๑๑)

๓๗๖ : ๒๕๗. ทเส โส นิจฺจญฺจ.

เพราะทสศัพท์ แปลง ฉสังขยา เป็น โส แน่นอน.

เช่น โสพสฺส = ฉ + ทส สิบหก

๓๗๗ : ๐. อนฺเต นิคฺคหีตญฺจ.

ลงนิคหิตอาคมในที่สุดแห่งสังขยาเหล่านั้น.

เช่น ปญฺจทสี = ปญฺจทสี + อำ สิบห้า

๓๗๘ : ๔๑๔. ติ จ.

ลงติอาคมในที่สุดแห่งสังขยาเหล่านั้น.

เช่น วีสติ = วีส + ติ ยี่สิบ

๓๗๙ : ๒๕๘. ล ท-รานำ.

แปลง ท และ ร สังขยา เป็น ล.

เช่น โสฬส = ฉ + ทส สิบหก

จตฺตาลีสำ = จตฺตาร + อีสำ สี่สิบ

๓๘๐ : ๒๕๕. วีสติ-ทเสสุ พา ทฺวิสฺส ตุ.

เพราะ วีสติ และ ทสศัพท์ แปลง ทฺวิ เป็น พา.

เช่น พาวีสติ อินฺทฺริยานิ = ทฺวิ + วีสติ อินทรีย์ ๒๒

พารส มนุสฺสา = ทฺวิ + ทส มนุษย์ ๑๒ คน

๓๘๑ : ๒๕๔. เอกาทิโต ทส ร สงฺขฺยาเน.

แปลง ท ของ ทสศัพท์ หลังจากสังขยามี เอก เป็นต้น เป็น ร ในสังขยา บ้าง.

เช่น เอการส, เอกาทส = เอก + ทส สิบเอ็ด

พารส, ทฺวาทส = ทฺวิ + ทส สิบสอง

๓๘๒ : ๒๕๙. อฏฺฐาทิโต จ.

แปลง ท ของ ทสศัพท์ หลังจากสังขยามี อฏฺฐ เป็นต้น เป็น ร ในสังขยา บ้าง.

เช่น อฏฺฐารส, อฏฺฐาทส = อฏฺฐ + ทส สิบแปด

๓๘๓ : ๒๕๓. เทฺวกฏฺฐาห'มากาโร วา.

แปลงสระที่สุดของสังขยาศัพท์คือ ทฺวิ, เอก และ อฏฺฐ เป็น อา ในสังขยา บ้าง.

เช่น	ทฺวาทส	= ทฺวิ + ทส	สิบสอง
	เอกาทส	= เอก + ทส	สิบเอ็ด
	อฏฺฐารส	= อฏฺฐ + ทส	สิบแปด

๓๘๔ : ๔๐๗. จตุจฺ-เฉหิ ถ-ฐา.

ลง ถปัจจัย หลังจากจตุสังขยา และลง ฐปัจจัย หลังจากฉ สังขยา ในอรรถสังขยาปูรณะ.

เช่น	จตุตฺถ	= จตุ + ถ	ที่สี่
	ฉฏฺฐ	= ฉ + ฐ	ที่หก

๓๘๕ : ๔๐๙. ทฺวิ-ตีหิ ติโย.

ลง ติยปัจจัย หลังจากทฺวิและติสังขยา ในอรรถสังขยาปูรณะ.

เช่น	ทุติย	= ทฺวิ + ติย	ที่สอง
	ตติย	= ติ + ติย	ที่สาม

๓๘๖ : ๔๑๐. ติเย ทุ-ตาปิ จ.

เพราะติยปัจจัย แปลง ทฺวิ เป็น ทุ และแปลง ติ เป็น ต.

เช่น ทุติโย = ทฺวิ + ติย ที่สอง
ตติโย = ติ + ติย ที่สาม

๓๘๗ : ๔๑๑. เตส'มฑฺฒ'ปปเทน อฑฺฒุฑฺฒ-ทิวฑฺฒ-ทิยฑฺฒ'ฑฺฒติยา.

แปลง อฑฺฒศัพท์กับ จตุตฺถสังขยา เป็น อฑฺฒุฑฺฒ, แปลง อฑฺฒศัพท์ กับ ทุติยสังขยา เป็น ทิวฑฺฒ, ทิยฑฺฒ และแปลง อฑฺฒศัพท์กับ ตติยสังขยา เป็น อฑฺฒติย.

เช่น อฑฺเฒน จตุตฺโถ อฑฺฒุฑฺโฒ. (อฑฺฒ + จตุตฺถ)
ที่สี่ ด้วยทั้งกึ่ง ชื่อว่าอฑฺฒุฑฺฒ. (ที่สี่ด้วยทั้งกึ่ง, สามครึ่ง)
อฑฺเฒน ทุติโย ทิวฑฺโฒ, ทิยฑฺโฒ. (อฑฺฒ + ทุติย)
ที่สอง ด้วยทั้งกึ่ง ชื่อว่าทิวฑฺฒ, ทิยฑฺฒ. (ที่สองด้วยทั้งกึ่ง, หนึ่งครึ่ง)
อฑฺเฒน ตติโย อฑฺฒติโย. (อฑฺฒ + ตติย)
ที่สาม ด้วยทั้งกึ่ง ชื่อว่าอฑฺฒติย. (ที่สามด้วยทั้งกึ่ง, สองครึ่ง)

๓๘๘ : ๖๘. สรูปาน'เมกเสสฺว'สกึ.

บทและพยัญชนะที่เป็นสรูปะกัน เหลือเพียงศัพท์เดียว ในที่ไม่ใช่กล่าวครั้งเดียว.

เช่น ปุริโส จ ปุริโส จ ปุริสา. (ปุริส + ปุริส)
บุรุษด้วย บุรุษด้วย ชื่อว่าปุริส. (บุรุษทั้งหลาย)
อุปาสโก จ อุปาสิกา จ อุปาสกา. (อุปาสก + อุปาสิกา)
อุบาสกด้วย อุบาสิกาด้วย ชื่อว่าอุปาสก. (อุบาสกและอุบาสิกา)

๓๘๙ : ๔๑๓. คณเน ทสสฺส ทฺวิ-ติ-จตุ-ปญฺจ-ฉ-สตฺต-อฏฺฐ-นวกานำ วี-ติ-จตฺตาร-ปญฺญา-ฉ-สตฺตา'ส-นวา โยสุ โยนญฺจีส'มาสำ-จิ-ริ-ตีตุติ.

เพราะโยวิภัตติ แปลง ทสศัพท์อันทำเอกเสสที่กล่าวอรรถ ๒๐ เป็น วี, กล่าวอรรถ ๓๐ เป็น ติ, กล่าวอรรถ ๔๐ เป็น จตฺตาร, กล่าวอรรถ ๕๐ เป็น ปญฺญา, กล่าวอรรถ ๖๐ เป็น ฉ, กล่าวอรรถ ๗๐ เป็น สตฺต, กล่าวเป็น สตำ และแปลงหมวดสิบแห่ง สต อันนับเนื่องในสังขยา เป็น สหสฺสำ.

เช่น สตำ = ทส x ๑๐ หนึ่งร้อย
สหสฺสำ = สต x ๑๐ หนึ่งพัน

๓๙๔ : ๔๑๖. ยาว ต'ทฺตฺตริ ทส-คุณิตญฺจ.

นักศึกษาพึงทำการคูณด้วยสิบให้ยิ่ง เพียงใด แห่งสังขยาเหล่านั้น.

เช่น ทสสฺส คณนสฺส ทสคุณิตำ สตำ โหติ. ทส x ทส = ๑๐๐
สังขยาอันถูกคูณด้วยสิบ แห่งสังขยา คือ สิบ เป็นหนึ่งร้อย

๓๙๕ : ๔๑๗. สกนาเมหิ.

ชื่อของสังขยาที่ไม่ได้ถูกแสดงไว้ ย่อมสำเร็จด้วยชื่อของตน ๆ.

เช่น สตสหสฺสานำ สตำ โกฏิ. = โกฏิ
ร้อย แห่งหนึ่งแสนทั้งหลาย ชื่อว่าโกฏิ.
โกฏิสตสหสฺสานำ สตำ ปโกฏิ. = ปโกฏิ
ร้อย แห่งแสนโกฏิทั้งหลาย ชื่อว่าปโกฏิ.
ปโกฏิสตสหสฺสานำ สตำ โกฏิปโกฏิ. = โกฏิปโกฏิ
ร้อย แห่งแสนปโกฏิทั้งหลาย ชื่อว่าโกฏิปโกฏิ.
โกฏิปโกฏิสตสหสฺสานำ สตำ นหุตำ. = นหุต
ร้อย แห่งแสนโกฏิปโกฏิทั้งหลาย ชื่อว่านหุต.

นหุตสตสหสฺสานำ สตำ นินฺนหุตำ. = นินนหุต
ร้อย แห่งแสนนหุตทั้งหลาย ชื่อว่านินฺนหุต.
นินฺนหุตสตสหสฺสานำ สตำ อกฺโขภิณี. = อักโขภิณี
ร้อย แห่งแสนนินนหุตทั้งหลาย ชื่อว่าอกฺโขภิณี.
อกฺโขภินีสตสหสฺสานำ สตำ พินฺทุ. = พินทุ
ร้อย แห่งแสนอักโขภินีทั้งหลาย ชื่อว่าพินฺทุ.
พินฺทุสตสหสฺสานำ สตำ อพฺพุทำ. = อัพพุทะ
ร้อย แห่งแสนพินทุทั้งหลาย ชื่อว่าอพฺพุท.
อพฺพุทสตสหสฺสานำ สตำ นิรพฺพุทำ. = นิรัพพุทะ
ร้อย แห่งแสนอัพพุทะทั้งหลาย ชื่อว่านิรพฺพุท.
นิรพฺพุทสตสหสฺสานำ สตำ อหหำ. = อหหะ
ร้อย แห่งแสนนิรัพพุทะทั้งหลาย ชื่อว่าอหห.
อหหสตสหสฺสานำ สตำ อพพำ. = อพพะ
ร้อย แห่งแสนอหหะทั้งหลาย ชื่อว่าอพพ.
อพพสตสหสฺสานำ สตำ อฏฏำ. = อฏฏะ
ร้อย แห่งแสนอพพะทั้งหลาย ชื่อว่าอฏฏ.
อฏฏสตสหสฺสานำ สตำ โสคนฺธิกำ. = โสคันธิกะ
ร้อย แห่งแสนอฏฏะทั้งหลาย ชื่อว่าโสคนฺธิก.
โสคนฺธิกสตสหสฺสานำ สตำ อุปฺปลำ. = อุปปละ
ร้อย แห่งแสนโสคันธิกะทั้งหลาย ชื่อว่าอุปฺปล.
อุปฺปลสตสหสฺสานำ สตำ กุมุทำ. = กุมุทะ
ร้อย แห่งแสนอุปปละทั้งหลาย ชื่อว่ากุมุทำ.
กุมุทสตสหสฺสานำ สตำ ปุณฺฑรีกำ. = บุณฑริก
ร้อย แห่งแสนกุมุททั้งหลาย ชื่อว่าปุณฺฑรีก.
ปุณฺฑรีกสตสหสฺสานำ สตำ ปทุมำ. = ปทุมะ
ร้อย แห่งแสนปุณฑรีกะทั้งหลาย ชื่อว่าปทุม.

ปทุมสตสหสฺสานำ สตำ กถานำ. = กถานะ
ร้อย แห่งแสนปทุมทั้งหลาย ชื่อว่ากถาน.
กถานสตสหสฺสานำ สตำ มหากถานำ. = มหากถานะ
ร้อย แห่งแสนกถานะทั้งหลาย ชื่อว่ามหากถาน.
มหากถานสตสหสฺสานำ สตำ อสงฺเขฺยยฺยำ.= อสงไขย
ร้อย แห่งแสนมหากถานะทั้งหลาย ชื่อว่าอสงฺเขฺยยฺย.

๓๙๖ : ๓๖๓. เตสำ โณ โลปำ.

ลบ ณอนุพันธ์ ของปัจจัยเหล่านั้น.

เช่น วสิฏฺฐสฺส อปจฺจำ วาสิฏฺโฐ. (วสิฏฺฐ + ณ)
เหล่ากอ ของนายวสิฏฐะ ชื่อว่าวาสิฏฺฐ.
สมณสฺส อปจฺจำ สามเณโร. (สมณ + เณร)
เหล่ากอ ของพระสมณะ ชื่อว่าสามเณร.

๓๙๗ : ๔๒๐. วิภาเค ธา จ.

ลง ธาปัจจัย ในอรรถวิภาคะ(การแบ่ง/ส่วน).

เช่น เอเกน วิภาเคน เอกธา. (เอก + ธา)
โดยส่วนหนึ่ง ชื่อว่าเอกธา. (โดยส่วนหนึ่ง)
ทฺวีหิ วิภาเคหิ ทฺวิธา, ทุธา, เทฺวธา. (ทฺวิ + ธา)
โดยส่วนทั้งหลาย สอง ชื่อว่าทฺวิธา, ทุธา, เทฺวธา. (โดยสองส่วน)

๓๙๘ : ๔๒๑. สพฺพนาเมหิ ปการ-วจเน ตุ ถา.

ลง ถาปัจจัย ในอรรถการกล่าวประการ หลังจากสัพพนาม.

เช่น เตน ปกาเรน ตถา. (ต + ถา)
โดยประการนั้น ชื่อว่าตถา. (โดยประการนั้น)

เยน ปกาเรน ยถา. (ย + ถา)
โดยประการใด ชื่อว่ายถา. (โดยประการใด)

๓๙๙ : ๔๒๒. กิ'มิเมหิ ถํ.

ลง ถํปัจจัย หลังจาก กึ และ อิมศัพท์ ในอรรถการกล่าวประการ.

เช่น โก ปกาโร กถํ. (กึ + ถํ)
ประการไร ชื่อว่ากถํ. (ประการไร, อย่างไร)
อยํ ปกาโร อิตฺถํ. (อิม + ถํ)
ประการนี้ ชื่อว่าอิตฺถํ. (ประการนี้)

๔๐๐ : ๓๖๔. วุทฺธา'ทิสรสฺส วา'สโยคนฺตสฺส สเณ จ.

เพราะปัจจัยอันมี ณอนุพันธ์ วุทธิ(พฤทธิ์)สระหน้า หรือสระของพยัญชนะหน้าอันไม่มีสังโยคเป็นที่สุด.

เช่น อาภิธมฺมิโก = อภิธมฺม + ณิก ผู้สวดพระอภิธรรม
วาสิฏฺโจ = วสิฏฺจ + ณ เหล่ากอของวสิฏฐะ

๔๐๑ : ๓๗๕. มา ยูน'มาคโม ฐาเน.

เพราะปัจจัยอันมีณอนุพันธ์ ไม่ต้องวุทธิสระอันเป็นเบื้องต้น คือ อิ และ อุ อันไม่มีสังโยคเป็นที่สุด และให้ลง เอ และ โออาคมในที่นั้นในฐานะอันสมควร.

เช่น พฺยากรณมธีเต เวยฺยากรณิโก. (พฺยากรณ + ณิก)
ย่อมสวด ซึ่งไวยากรณ์ ชื่อว่าเวยฺยากรณิก. (ผู้สวดไวยากรณ์)
ทฺวาเร นิยุตฺโต โทวาริโก. (ทฺวาร + ณิก)
ผู้ประกอบแล้ว ที่ประตู ชื่อว่าโทวาริก. (ผู้ประกอบที่ประตู)

๔๐๒ : ๓๗๗. อาตฺตญฺจ.

แปลง อิ และ อุ เป็น อา และลงริอาคม ในฐานะอันสมควร.

เช่น อิสิสฺส ภาโว อาริสฺยํ. (อิสิ + ณฺย)
ความเป็น แห่งฤาษี ชื่อว่าอาริสฺย. (ความเป็นฤาษี)
อุสภสฺส ภาโว อาสภํ. (อุสภ + ณ)
ความเป็น แห่งผู้กล้า ชื่อว่าอาสภ. (ความเป็นผู้กล้า)

๔๐๓ : ๓๕๔. กฺวจา'ทิมชฺฌตฺตรานำ ทีฆ-รสฺสา ปจฺจเยสุ จ.

เพราะปัจจัยและมิใช่ปัจจัย ทีฆะ และรัสสะ แห่งสระเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด บ้าง.

เช่น	ปาติโมกฺโข	= ปติโมกฺข	(อาทิทีฆะ)
	องฺคมาคธิโก	= องฺคมคธิก	(มัชเฌทีฆะ)
	ขนฺตี ปรมำ	= ขนฺติ ปรมำ	(อุตตรทีฆะ)
	ปเคว	= ปา เอว	(อาทิรัสสะ)
	สุเมธโส	= สุเมธาโส	(มัชเฌรัสสะ)
	โภวาทิ นาม	= โภวาที นาม	(อุตตรรัสสะ)

๔๐๔ : ๓๗๐. เตสุ วุทฺธิ-โลปา'คม-วิการ-วิปรีตา'เทสา จ.

การวุทธิ การลบ การลงอาคม การวิการ การวิปริต และการแปลง ในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดของบท มีในบางอุทาหรณ์

เช่น กุณฺฑนิยา ปุตฺโต โกณฺฑญฺโญ. (กุณฺฑนี + ณฺย) (วุทธิ)
อ.บุตร ของนางกุณฑนี ชื่อว่าโกณฺฑญฺญ.
ปฏิสงฺขา โยนิโส = ปฏิสงฺขาย โยนิโส (โลปะ)
พิจารณาแล้ว โดยอุบายอันแยบคาย
มานุโส = มนุ+ณ (ลง สฺอาคม) (อาคม)
อนิณ = อณณ (น เป็น ณ, อิ เป็น อ)(วิการ)

อยิโร	= อริโย	(วิปริต)
สกฺยปุตฺติโย	= สกฺยปุตฺติโก	(อาเทศ/แปลง)

๔๐๕ : ๓๖๕. อ-ยุวณฺณานญฺจา'โย วุทฺธี.

วุทธิ อ เป็น อา, วุทธิ อิ, อี เป็น เอ และวุทธิ อุ, อู เป็น โอ.

เช่น	อาภิธมฺมิโก	= อภิธมฺม + ณิก	(วุทธิ อ เป็น อา)
	เวนเตยฺโย	= วินตา + เณยฺย	(วุทธิ อิ เป็น เอ)
	โอพฺยุมฺปิโก	= อุพฺยุมฺป + ณิก	(วุทธิ อุ เป็น โอ)

จบ ตัทธิตกัปป์ ในนามกัปป์ กัณฑ์ที่ ๘

จบ ตัทธิตสูตร

---

๖ - อาขยาตกัณฑ์

๖.๑ - อาขยาตกัปป์ กัณฑ์ที่ ๑

๔๐๖ : ๔๒๙. อถ ปุพฺพานิ วิภตฺตีนำ ฉ ปรสฺสปทานิ.

ต่อจากตัทธิตกัณฑ์นั้น วิภัตติ ๖ ตัวข้างหน้า มีชื่อว่าปรัสสบท.

เช่น ติ อนฺติ, สิ ถ, มิ ม.

๔๐๗ : ๔๓๙. ปราณฺ'ยตฺตโนปทานิ.

วิภัตติ ๖ ตัวหลัง มีชื่อว่าอัตตโนบท.

เช่น เต อนฺเต, เส วฺเห, เอ มฺเห.

๔๐๘ : ๔๓๑. เทฺว เทฺว ปฐม-มชฺฌิมุตฺตม-ปุริสา.

วิภัตติ ๒ ตัวแรก ชื่อปฐมบุรุษ, วิภัตติ ๒ ตัวกลาง ชื่อมัชฌิมบุรุษ, วิภัตติ ๒ ตัวสุดท้าย ชื่ออุตตมบุรุษ

เช่น	ติ, อนฺติ	= ปฐมบุรุษ	(ปรัสสบท)
	สิ, ถ	= มัชฌิมบุรุษ	”
	มิ, ม	= อุตตมบุรุษ	”
	เต, อนฺเต	= ปฐมบุรุษ	(อัตตโนบท)
	เส, วฺเห	= มัชฌิมบุรุษ	”
	เอ, มฺเห	= อุตตมบุรุษ	”

”

๔๐๙ : ๔๔๑. สพฺเพส’เมกาภิธาเน ปโร ปุริโส.

ให้ประกอบบุรุษหลัง(ปโรปุริสะ) ในที่กล่าวแห่งเดียวกัน แห่งวิภัตติทั้งปวง

เช่น โส จ ปจติ, ตฺวญฺจ ปจสิ, ตุมฺเห ปจถ.

เขาด้วย ย่อมสวด, ท่านด้วย ย่อมสวด, ท่านทั้งหลาย ย่อมสวด

โส จ ตฺวญฺจ ปจถ.

เขาด้วย ท่านด้วย ย่อมสวด

โส จ ตฺวญฺจ อหญฺจ ปจาม

เขาด้วย ท่านด้วย เราด้วย ย่อมสวด

๔๑๐ : ๔๓๒. นามมฺหิ ปยุชฺชมาเนปิ ตุลฺยาธิกรเณ ปจโม.

เมื่อนามประกอบอยู่ก็ดี ไม่ประกอบอยู่ก็ดี ลงปฐมบุรุษ ในที่มีอรรถที่ตั้งเหมือนกัน

เช่น โส คจฺฉติ, เต คจฺฉนฺติ.

เขา ย่อมไป, เขาทั้งหลาย ย่อมไป

๔๑๑ : ๔๓๖. ตุมฺเห มชฺฌิโม.

เมื่อตุมฺหศัพท์ ประกอบอยู่ก็ดี ไม่ประกอบอยู่ก็ดี ลงมัชฌิมบุรุษ ในที่มีอรรถที่ตั้งเหมือนกัน

เช่น ตฺวํ ยาสิ, ตุมฺเห ยาถ.
ท่าน ย่อมไป, ท่านทั้งหลาย ย่อมไป

๔๑๒ : ๔๓๗. อมฺเห อุตฺตโม.

เมื่ออมฺหศัพท์ ประกอบอยู่ก็ดี ไม่ประกอบอยู่ก็ดี ลงอุตตมบุรุษ ในที่มีอรรถที่ตั้งเหมือนกัน

เช่น อหํ ยชามิ, มยํ ยชาม.
ข้าพเจ้า ย่อมบูชา, ข้าพเจ้าทั้งหลาย ย่อมบูชา

๔๑๓ : ๔๒๗. กาเล.

สูตรว่า กาเล นี้ พึงทราบว่าเพื่อการตามไป.

๔๑๔ : ๔๒๘. วตฺตมานา ปจฺจุปฺปนฺเน.

ลงวัตตมานาวิภัตติ ในปัจจุบันกาล.

เช่น สาวตฺถึ ปวิสติ. (ป+วิส+อ+ติ)
ย่อมเข้าไป สู่เมืองสาวัตถี

๔๑๕ : ๔๕๑. อาณตฺยา'สิฏฺเจ'นุตฺตกาเล ปญฺจมี.

ลงปัญจมีวิภัตติ ในอรรถการบังคับ ความหวัง ในอนุตตกาล (กาลอันถูกกล่าวใกล้ๆ).

เช่น กโรตุ กุสลํ. (อาณตฺติ = การสั่ง, บังคับ)
บุคคล จงกระทำ ซึ่งกุศล

สุขํ เต โหตุ. (อาสีส = ความหวัง, ปรารถนา)
ความสุข ขอจงมี แก่ท่าน

๔๑๖ : ๔๕๔. อนุมติ-ปริกปฺปตฺเถสุ สตฺตมี.

ลงสัตตมีวิภัตติ ในอรรถการคล้อยตามและความสงสัย ในอนุตตกาล

เช่น ตฺวํ คจฺเฉยฺยาสิ. (อนุมติ = คล้อยตาม, เห็นสมควร)
ท่าน พึงไป
กิมหํ กเรยฺยามิ. (ปริกปฺป = คาดคะเน, สงสัย)
ข้าพเจ้า พึงกระทำ ซึ่งอะไร

๔๑๗ : ๔๖๐. อปจฺจกฺเข ปโรกฺขา'ตีเต.

ลงปโรกขาวิภัตติ ในอดีตกาล อันไม่ประจักษ์ต่ออินทรีย์.

เช่น เอวํ กิร โปราณาหุ. (พฺรู +อ)
ได้ยินว่า โบราณาจารย์ทั้งหลาย กล่าวแล้ว อย่างนี้.

๔๑๘ : ๔๕๖. หิยฺโย-ปภุติ ปจฺจกฺเข หิยฺยตฺตนี.

ลงหิยยัตตนีวิภัตติ ในอดีตกาลตั้งแต่เมื่อวาน อันประจักษ์ ต่ออินทรีย์ หรือไม่ประจักษ์ต่ออินทรีย์ก็ตาม.

เช่น โส มคฺคํ อคมา. (อ+คมุ+อ+อา)
เขา ได้ไปแล้ว สู่หนทาง

๔๑๙ : ๔๖๙. สมีเป'ชฺชตนี.

ลงอัชชตนีวิภัตติ ในอดีตกาลอันใกล้ตั้งแต่วันนี้ อันประจักษ์หรือไม่ประจักษ์ต่ออินทรีย์ก็ตาม.

เช่น โส มคฺคํ อคมี. (อ+คมุ+อี)
เขา ได้ไปแล้ว สู่หนทาง

๔๒๐ : ๔๗๑. มา-โยเค สพฺพกาเล จ.

ลงหิยยัตตนี อัชชตนี และปัญจมีวิภัตติ ในที่ประกอบด้วย มา ศัพท์ ในกาลทั้งปวง

เช่น มา คจฺฉาหิ (คมุ+อ+หิ) ปัญจมี
ท่าน ขอจงอย่าไป
มา คมา (คมุ+อ+อา) หิยยัตตนี
เขา อย่าไปแล้ว
มา เอวํ กริ. (คมุ+โอ) อัชชตนี
ท่าน อย่ากระทำแล้ว อย่างนี้

๔๒๑ : ๔๗๓. อนาคเต ภวิสฺสนฺตี.

ลงภวิสสันตีวิภัตติ ในอนาคตกาล.

เช่น โส คจฺฉิสฺสติ. (คมุ+อิ+สฺสติ)
เขา จักไป

๔๒๒ : ๔๗๕. กฺริยาติปนฺเน'ตีเต กาลาติปตฺติ.

ลงกาลาติปัตติวิภัตติ ในอดีตกาลอันล่วงเลยซึ่งกิริยา.

เช่น โส เจ ตํ ยานํ อลภิสฺสา, อคจฺฉิสฺสา.
หากว่า เขา จักได้ได้แล้ว ซึ่งยานนั้นไซร้, เขา จักได้ไปแล้ว

๔๒๓ : ๔๒๖. วตฺตมานา ติ-อนฺติ-สิ-ถ-มิ-ม,-เต-อนฺเต-เส-วฺเห-เอ-มฺเห.

ตั้งวิภัตติ ๑๒ ตัว คือ ติ อนฺติ, สิ ถ, มิ ม, เต อนฺเต, เส วฺเห, เอ มฺเห ชื่อว่าวัตตมานาวิภัตติ.

๔๒๔ : ๔๕๐. ปญฺจมี ตุ-อนฺตุ-หิ-ถ-มิ-ม,-ตำ-อนฺตำ-สฺสุ-วฺโห-เอ-อามเส.

ตั้งวิภัตติ ๑๒ ตัว คือ ตุ อนฺตุ, หิ ถ, มิ ม, ตำ อนฺตำ, สฺสุ วฺโห, เอ อามเส ชื่อว่าปัญจมีวิภัตติ.

๔๒๕ : ๔๕๓. สตฺตมี เอยฺย-เอยฺยุำ-เอยฺยาสิ-เอยฺยาถ-เอยฺยามิ-เอยฺยาม,-เอถ-เอรำ-เอโถ-เอยฺยาวฺโห-เอยฺยำ-เอยฺยามฺเห.

ตั้งวิภัตติ ๑๒ ตัว คือ เอยฺย เอยฺยุำ, เอยฺยาสิ เอยฺยาถ, เอยฺยามิ เอยฺยาม, เอถ เอรำ, เอโถ เอยฺยาวฺโห, เอยฺยำ เอยฺยามฺเห ชื่อว่าสัตตมีวิภัตติ.

๔๒๖ : ๔๕๙. ปโรกฺขา อ-อุ-เอ-ตฺถ-อำ-มฺห,-ตฺถ-เร-ตฺโถ-วฺโห-อึ-มฺเห.

ตั้งวิภัตติ ๑๒ ตัว คือ อ อุ, เอ ตฺถ, อำ มฺห, ตฺถ เร, ตฺโถ วฺโห, อึ มฺเห ชื่อว่าปโรกขาวิภัตติ.

๔๒๗ : ๔๕๕. หิยฺยตฺตนี อา-อู-โอ-ตฺถ-อำ-มฺหา,-ตฺถ-ตฺถุำ-เส-วฺหำ-อึ-มฺหเส.

ตั้งวิภัตติ ๑๒ ตัว คือ อา อู, โอ ตฺถ, อำ มฺหา, ตฺถ ตฺถุำ, เส วฺหำ, อึ มฺหเส ชื่อว่าหิยยัตตนีวิภัตติ.

๔๒๘ : ๔๖๘. อชฺชตนี อึ-อุำ-โอ-ตฺถ-อึ-มฺหา,-อา-อู-เส-วฺหำ-อำ-มฺเห.

ตั้งวิภัตติ ๑๒ ตัว คือ อึ อุำ, โอ ตฺถ, อึ มฺหา, อา อู, เส วฺหำ, อำ มฺเห ชื่อว่าอัชชตนีวิภัตติ.

๔๒๙ : ๔๗๒. ภวิสฺสนฺตี สฺสติ-สฺสนฺติ-สฺสสิ-สฺสถ-สฺสามิ-สฺสาม,-สฺสเต -สฺสนฺเต-สฺสเส-สฺสวฺเห-สฺสำ-สฺสามฺเห.

ตั้งวิภัตติ ๑๒ ตัว คือ สฺสติ สฺสนฺติ, สฺสสิ สฺสถ, สฺสามิ สฺสาม, สฺสเต สฺสนฺเต, สฺสเส สฺสวฺเห, สฺสำ สฺสามฺเห ชื่อว่าภวิสสันตีวิภัตติ.

๔๓๐ : ๔๗๔. กาลาติปตฺติ สฺสา-สฺสํสุ-สฺเส-สฺสถ-สฺสํ-สฺสามฺหา,-สฺสถ -สฺสิสุ-สฺสเส-สฺสวฺเห-สฺสึ-สฺสามฺหเส.

ตั้งวิภัตติ ๑๒ ตัว คือ สฺสา สฺสํสุ, สฺเส สฺสถ, สฺสํ สฺสามฺหา, สฺสถ สฺสิสุ, สฺสเส สฺสวฺเห, สฺสึ สฺสามฺหเส ชื่อว่ากาลาติปัตติวิภัตติ.

๔๓๑ : ๔๕๘. หิยฺยตฺตนี-สตฺตมี-ปญฺจมี-วตฺตมานา สพฺพธาตุกํ.

ตั้งหิยยัตตนี สัตตมี ปัญจมี และวัตตมานา ชื่อว่าสัพพธาตุก-วิภัตติ.

เช่น	อคมา	= อ+คมุ+อ+อา	หิยยัตตนี
	คจฺเฉยฺย	= คมุ+อ+เอยฺย	สัตตมี
	คจฺฉตุ	= คมุ+อ+ตุ	ปัญจมี
	คจฺฉติ	= คมุ+อ+ติ	วัตตมานา

จบ อาขยาตกัปป์ กัณฑ์ที่ ๑

๖.๒ - อาขยาตกัปป์ กัณฑ์ที่ ๒

๔๓๒ : ๓๖๒. ธาตุ-ลิงฺเคหิ ปรา ปจฺจยา.

ลงปัจจัยหลังจากธาตุและลิงค์.

เช่น	กโรติ	= กร+อ+ติ (ธาตุ) ย่อมกระทำ
	วาสิฏฺโ	= วสิฏฺจ+ณ (ลิงค์)ลูกของนายวสิฏฐะ

๔๓๓ : ๕๒๘. ติช-คุป-กิต-มาเนหิ ข-ฉ-สา วา.

ลง ข, ฉ และสปัจจัย หลังจาก ติช, คุป, กิต และมานธาตุ บ้าง.

เช่น ติติกฺขติ = ติช+ข+ติ ย่อมอดกลั้น
ชิคุจฺฉติ = คุป+ฉ+ติ ย่อมรังเกียจ
ติกิจฺฉติ = กิต+ฉ+ติ ย่อมเยียวยา
วีมสติ = มาน+ส+ติ ย่อมพิจารณา

๔๓๔ : ๕๓๔. ภุช-ฆส-หร-สุ-ปาทีหิ ตุ'มิจฺฉตฺเถสุ.

ลง ข, ฉ และสปัจจัย หลังจากธาตุมี ภุช, ฆส, หร, สุ และ ปา เป็นต้น ในอรรถปรารถนาเพื่อ (ตุมิจฺฉตฺถ=อรรถตุ๋ปัจจัยและอิจฺฉาศัพท์)

เช่น พุภุกฺขติ = ภุช+ข+ติ ย่อมปรารถนาเพื่อจะกิน
ชิฆจฺฉติ = ฆส+ฉ+ติ ย่อมปรารถนาเพื่อจะกิน
ชิคีสติ = หร+ส+ติ ย่อมปรารถนาเพื่อจะนำไป
สุสฺสูสติ = สุ+ส+ติ ย่อมปรารถนาเพื่อจะฟัง
ปิวาสติ = ปา+ส+ติ ย่อมปรารถนาเพื่อจะดื่ม

๔๓๕ : ๕๓๖. อาย นามโต กตฺตูปมานา'ทาจาเร.

ลง อายปัจจัย หลังจากนามอันเป็นอุปมาของกัตตา ในอรรถความประพฤติ

เช่น ปพฺพตมิว อตฺตานำ อาจรติ ปพฺพตายติ. = ปพฺพต+อาย+ติ
ย่อมประพฤติ ซึ่งตน เพียงดังภูเขา ชื่อว่าปพฺพตายติ.

๔๓๖ : ๕๓๗. อียู'ปมานา จ.

ลง อียปัจจัย หลังจากนามอันเป็นอุปมา ในอรรถความประพฤติ.

เช่น อฉตฺตำ ฉตฺตมิว อาจรติ ฉตฺตียติ. (ฉตฺต+อีย+ติ)
ย่อมประพฤติ ซึ่งสิ่งที่ไม่ใช่ร่ม เพียงดังร่ม ชื่อว่าฉตฺตียติ.

๔๓๗ : ๕๓๘. นามมฺหา'ตฺติจฺฉตฺเถ.

ลง อียปัจจัย หลังจากนาม ในอรรถความปรารถนาเพื่อตน.

เช่น อตฺตโน ปตฺตมิจฺฉติ ปตฺตียติ. (ปตฺต+อีย+ติ)
ย่อมปรารถนา ซึ่งบาตร เพื่อตน ชื่อว่าปตฺตียติ.

๔๓๘ : ๕๔๐. ธาตูหิ เณ-ณย-ณาเป-ณาปยา การิตานิ เหตฺวตฺเถ.

ลง เณ, ณย, ณาเป และ ณาปยปัจจัย หลังจากธาตุ ในอรรถเหตุ และตั้งชื่อการิตะ.

เช่น	กาเรติ	= กร+เณ+ติ	ย่อมให้กระทำ
	การยติ	= กร+ณย+ติ	ย่อมให้กระทำ
	การาเปติ	= กร+ณาเป+ติ	ย่อมให้กระทำ
	การาปยติ	= กร+ณาปย+ติ	ย่อมให้กระทำ

๔๓๙ : ๕๓๙. ธาตุรูเป นามสฺมา ณโย จ.

เมื่อธาตุรูป มีอยู่, ลง ณยปัจจัยหลังจากนาม และมีชื่อว่าการิตะ

เช่น หตฺถินา อติกฺกมติ มคฺคํ อติหตฺถยติ. (หตฺถ+ณย+ติ)
ย่อมก้าวล่วง ซึ่งหนทาง ด้วยช้าง ชื่อว่าหตฺถยติ.

๔๔๐ : ๔๔๕. ภาว-กมฺเมสุ โย.

ลง ยปัจจัย หลังจากธาตุ ในอรรถภาวะและกรรม.

เช่น	จียเต	= จา+ย+เต	ย่อมตั้งอยู่ (ภาวะ)
	ลพฺภเต	= ลภ+ย+เต	ย่อมถูกได้ (กรรม)

๔๔๑ : ๔๔๗. ตสฺส จวคฺค-ยการ-วการตฺตํ สธาตฺวนฺตสฺส.

แปลง ยปัจจัยกับพยัญชนะที่สุดธาตุ เป็นจวรรค ยอักษร และวอักษร ตามที่มีใช้.

เช่น	วุจฺจเต	= วจ+ย+เต	ย่อมถูกกล่าว
	มชฺชเต	= มท+ย+เต	ย่อมถูกมัวเมา
	ยุชฺชเต	= ยุช+ย+เต	ย่อมถูกประกอบ
	พุชฺฌเต	= พุธ+ย+เต	ย่อมถูกรู้
	หญฺญเต	= หน+ย+เต	ย่อมถูกเบียดเบียน
	ทิพฺพเต	= ทิวุ+ย+เต	ย่อมรุ่งเรือง

๔๔๒ : ๔๔๘. อิวณฺณาคโม วา.

เพราะ ย ปัจจัย ลงอิวัณณะอาคม หลังจากธาตุ บ้าง.

เช่น	คจฺฉียเต	= คมุ+ย+เต	ย่อมถูกไป

๔๔๓ : ๔๔๙. ปุพฺพรูปญฺจ.

แปลง ย ปัจจัย หลังจากธาตุ เป็นเหมือนพยัญชนะตัวหน้า (บุพพรูป) บ้าง.

เช่น	คมฺมเต	= คมุ+ย+เต	ย่อมถูกไป
	ทมฺมเต	= ทมุ+ย+เต	ย่อมถูกฝึก

๔๔๔ : ๕๑๑. ตถา กตฺตริ จ.

แปลง ย ปัจจัยในอรรถกัตตา เหมือนในอรรถภาวะและกรรม.

เช่น	พุชฺฌติ	= พุธ+ย+ติ	ย่อมรู้, ย่อมตรัสรู้
	อุปฺปชฺชติ	= อุ+ปท+ย+ติ	ย่อมเกิดขึ้น

๔๔๕ : ๔๓๓. ภูวาทิโต อ.

เพราะวิภัตติและปัจจัยที่ลงในอรรถกัตตา ลง อ ปัจจัย หลังจากธาตุมี ภู เป็นต้น.

เช่น ภวติ = ภู+อ+ติ ย่อมมี, ย่อมเป็น

๔๔๖ : ๕๐๙. รุธาทิโต นิคฺคหีต ปุพฺพญฺจ.

เพราะวิภัตติและปัจจัยที่ลงในอรรถกัตตา ลง อปัจจัย (อิ,อี,เอ และโอปัจจัย) หลังจากธาตุมี รุธ เป็นต้น และลงนิคหิตอาคมต้นธาตุ.

เช่น รุนฺธติ = รุธ+อ+ติ ย่อมปิดกั้น
ภุญฺชติ = ภุช+อ+ติ ย่อมบริโภค,ย่อมรักษา

๔๔๗ : ๕๑๐. ทิวาทิโต โย.

เพราะวิภัตติและปัจจัยที่ลงในอรรถกัตตา ลง ยปัจจัย หลังจาก ธาตุมี ทิวุ เป็นต้น.

เช่น ทิพฺพติ = ทิวุ+ย+ติ ย่อมรุ่งเรือง
อุปฺปชฺชติ = อุ+ปท+ย+ติ ย่อมเกิดขึ้น
พุชฺฌติ = พุธ+ย+ติ ย่อมตรัสรู้
ชายติ = ชน+ย+ติ ย่อมเกิด

๔๔๘ : ๕๑๒. สุวาทิโต ณุ-ณา-อุณา จ.

เพราะวิภัตติและปัจจัยที่ลงในอรรถกัตตา ลง ณุ, ณา และ อุณาปัจจัย หลังจากธาตุมี สุ เป็นต้น.

เช่น สุโณติ = สุ+ณุ+ติ ย่อมฟัง
สุณาติ = สุ+ณา+ติ ย่อมฟัง
ปาปุณาติ = ป+อป+อุณา+ติ ย่อมถึง, ย่อมบรรลุ

๔๔๙ : ๕๑๓. กิยาทิโต นา.

ลง นาปัจจัย หลังจากธาตุมี กี เป็นต้น ในอรรถกัตตา.

เช่น กิณาติ = กี+นา+ติ ย่อมซื้อ
วิกฺกิณาติ = วิ+กี+นา+ติ ย่อมขาย

๔๕๐ : ๕๑๗. คหาทิโต ปฺป-ณฺหา.

ลง ปฺป และ ณฺหาปัจจัย หลังจากธาตุมี คห เป็นต้น ในอรรถกัตตา.

เช่น เฆปฺปติ = คห+ปฺป+ติ ย่อมถือเอา
คณฺหาติ = คห+ณฺหา+ติ ย่อมถือเอา

๔๕๑ : ๕๒๐. ตนาทิโต โอ-ยิรา.

ลง โอ และ ยิรปัจจัย หลังจากธาตุมี ตนุ เป็นต้น ในอรรถกัตตา.

เช่น ตโนติ = ตนุ+โอ+ติ ย่อมแผ่ไป
กโรติ = กร+โอ+ติ ย่อมกระทำ
กยิรติ = กร+ยิร+ติ ย่อมกระทำ

๔๕๒ : ๕๒๕. จุราทิโต เณ-ณยา.

เพราะวิภัตติและปัจจัยที่ลงในอรรถกัตตา ภาวะ และกรรม ลง เณ และ ณยปัจจัย หลังจากธาตุมี จุร เป็นต้น.

เช่น โจเรติ = จุร+เณ+ติ ย่อมขโมย
โจรยติ = จุร+ณย+ติ ย่อมขโมย

๔๕๓ : ๔๔๔. อตฺตโนปทานิ ภาเว จ กมฺมนิ.

ลงอัตตโนบท ในอรรถภาวะและกรรม.

เช่น อุจฺจเต = วจ+ย+เต ย่อมถูกกล่าว (กัม.)
กุชฺฌเต = กุธ+ย+เต ย่อมโกรธ (ภาวะ)

๔๕๔ : ๔๔๐. กตฺตริ จ.

ลงอัตตโนบท ในอรรถกัตตา.

เช่น มญฺญเต = มน+ย+เต ย่อมสำคัญ (กัตตุ)
ชายเต = ชน+ย+เต ย่อมเกิด (กัตตุ)

๔๕๕ : ๕๓๐. ธาตุปฺปจฺจเยหิ วิภตฺติโย.

ลงวิภัตติ หลังจากธาตุปัจจัย.

เช่น ติติกฺขติ = ติช+ข+ติ ย่อมอดกลั้น, อดทน
กาเรติ = กร+เณ+ติ ย่อมให้กระทำ

๔๕๖ : ๔๓๐. กตฺตริ ปรสฺสปทำ.

ลงปรัสสบท ในอรรถกัตตา.

เช่น คจฺฉติ = คมุ+อ+ติ ย่อมไป

๔๕๗ : ๔๒๔. ภูวาทโย ธาตโว.

ตั้งศัพท์มี ภู เป็นต้น ชื่อว่าธาตุ.

เช่น ภวติ = ภู+อ+ติ ย่อมมี, ย่อมเป็น

จบ อาขยาตกัปป์ กัณฑ์ที่ ๒

๖.๓ - อาขยาตกัปป์ กัณฑ์ที่ ๓

๔๕๘ : ๔๖๑. กฺวจา'ทิวณฺณาน'เมกสฺสรานำ เทฺวภาโว.

ทำเทวภาวะอักษรที่มีสระตัวเดียวอันเป็นเบื้องแรกของธาตุตามสมควรแก่อุทาหรณ์.

เช่น ติติกฺขติ = (ติ)-ติช+ข+ติ ย่อมอดกลั้น

๔๕๙ : ๔๖๒. ปุพฺโพ'พฺภาโส.

ตั้งอักษรตัวหน้าที่ซ้อน(เทวภาวะ)เข้ามา ชื่อว่าอัพภาส.

เช่น ททาติ = (ทา)-ทา+อ+ติ ย่อมให้

ชหาติ = (หา)-หา+อ+ติ ย่อมละ, ย่อมสละ

๔๖๐ : ๕๐๖. รสฺโส.

รัสสะสระที่อยู่ในอัพภาส.

เช่น ททาติ = (ทา)-ทา+อ+ติ ย่อมให้

ชหาติ = (หา)-หา+อ+ติ ย่อมละ, ย่อมสละ

๔๖๑ : ๔๖๔. ทุติย-จตุตฺถานำ ปฐม-ตติยา.

แปลงอักษรวรรคอัพภาสตัวที่ ๒ เป็นอักษรวรรคตัวที่ ๑ และแปลงอักษรวรรคอัพภาสตัวที่ ๔ เป็นอักษรวรรคตัวที่ ๓

เช่น ทธาติ = (ธา)-ธา+อ+ติ ย่อมทรงไว้

๔๖๒ : ๔๖๗. กวคฺคสฺส จวคฺโค.

แปลงอักษรกวรรคที่เป็นอัพภาส เป็นอักษรจวรรค.

เช่น ชคาม = (ค)-คมุ+อ ไปแล้ว (ปโรกขา)

จงฺกมติ = (ก)-กมุ+อ+ติ ย่อมจงกรม

๔๖๓ : ๕๓๒. มาน-กิตานำ ว-ตตฺตำ วา.

แปลง มฺ ของมานธาตุที่เป็นตัวอัพภาสเป็น วฺ และแปลง กฺ ของกิตธาตุที่เป็นตัวอัพภาสเป็น ตฺ บ้าง.

เช่น วีมำสติ = (มา)-มาน+ส+ติ ย่อมพิจารณา
ติกิจฺฉติ = (กิ)-กิต+ฉ+ติ ย่อมเยียวยา

๔๖๔ : ๕๐๔. หสฺส โช.

แปลง ห ที่อยู่ในอัพภาสเป็น ช.

เช่น ชหาติ = (หา)-หา+อ+ติ ย่อมละ, ย่อมสละ

๔๖๕ : ๔๖๓. อนฺตสฺสิ'วณฺณ'ากาโร วา.

แปลงสระที่สุดของอัพภาส เป็นอิวัณณะและออักษร โดยกำหนดตามอุทาหรณ์ในพระบาลี.

เช่น ปีวาสติ = (ปา)-ปา+ส+ติ
ย่อมปรารถนาเพื่อจะดื่ม
วีมำสติ = (มา)-มาน+ส+ติ ย่อมพิจารณา

๔๖๖ : ๔๘๙. นิคฺคหีตญฺจ.

ลงนิคหิตอาคมในที่สุดอัพภาส โดยกำหนดตามอุทาหรณ์.

เช่น จงฺกมติ = (ก)-กมุ+อ+ติ ย่อมจงกรม
จญฺจลติ = (จ)-จล+อ+ติ ย่อมหวั่นไหว
ชงฺคมติ = (ค)-คมุ+อ+ติ ย่อมเที่ยวไป

๔๖๗ : ๕๓๓. ตโต ปา-มานานำ วา-มำ เสสุ.

เพราะสปัจจัย แปลงปาธาตุ เป็น วา และแปลงมานธาตุ เป็น มำ ที่อยู่หลังจากอัพภาสนั้น.

เช่น ปิวาสติ = (ปา)-ปา+ส+ติ ย่อมปรารถนาเพื่อจะดื่ม
วีมำสติ = (มา)-มาน+ส+ติ ย่อมพิจารณา

๔๖๘ : ๔๙๒. จา ติฏฺโจ.

แปลง จาธาตุ เป็น ติฏฺจ โดยกำหนดตามอุทาหรณ์ในพระบาลี.

เช่น ติฏฺจติ = จา+อ+ติ ย่อมยืนอยู่, ตั้งอยู่

๔๖๙ : ๔๙๔. ปา ปิโพ.

แปลง ปาธาตุ เป็น ปิพ โดยกำหนดตามอุทาหรณ์ในพระบาลี.

เช่น ปิพติ = ปา+อ+ติ ย่อมดื่ม
ปิวติ = ปา+อ+ติ ย่อมดื่ม

๔๗๐ : ๕๑๔. ญาสฺส ชา-ชำ-นา.

แปลง ญาธาตุ เป็น ชา, ชำ และ นา โดยกำหนดตามอุทาหรณ์ในพระบาลี.

เช่น ชานาติ = ญา+นา+ติ ย่อมรู้
ชญฺญา = ญา+นา+เอยฺย พึงรู้
นายติ = ญา+ย+เต ย่อมถูกรู้

๔๗๑ : ๔๘๓. ทิสสฺส ปสฺส-ทิสฺส-ทกฺขา วา.

แปลง ทิสธาตุ เป็น ปสฺส, ทิสฺส และ ทกฺข บ้าง.

เช่น ปสฺสติ = ทิส+อ+ติ ย่อมเห็น
ทิสฺสติ = ทิส+ย+เต ย่อมถูกเห็น, ปรากฏ

ทกฺขติ = ทิส+อ+ติ ย่อมเห็น

๔๗๒ : ๕๓๑. พฺยญฺชนนฺตสฺส โจ ฉปฺปจฺจเยสุ จ.

เพราะฉปัจจัย แปลงพยัญชนะที่สุดธาตุ เป็น จฺ.

เช่น ชิคุจฺฉติ = คุป+ฉ+ติ ย่อมรังเกียจ

๔๗๓ : ๕๒๙. โก เข จ.

เพราะขปัจจัย แปลงพยัญชนะที่สุดธาตุ เป็น กฺ.

เช่น ติติกฺขติ = ติช+ข+ติ ย่อมอดกลั้น, อดทน

๔๗๔ : ๕๓๕. หรสฺส คี เส.

เพราะสปัจจัย แปลงหรธาตุ เป็นคี.

เช่น ชิคีสติ = หร+ส+ติ ย่อมปรารถนาเพื่อจะนำไป

๔๗๕ : ๔๖๕. พฺรู-ภูน'มาห-ภูวา ปโรกฺขายํ.

ในปโรกขาวิภัตติ แปลง พฺรูธาตุ เป็น อาห และแปลง ภูธาตุ เป็น ภูว.

เช่น อาห = พฺรู+อ กล่าวแล้ว

พภูว = ภู+อ มีแล้ว, เป็นแล้ว

๔๗๖ : ๔๔๒. คมิสฺส'นฺโต จฺโฉ วา สพฺพาสุ.

เพราะวิภัตติและปัจจัยทั้งปวง แปลง มฺ ที่สุดของ คมุธาตุเป็น จฺฉ โดยกำหนดตามอุทาหรณ์ในพระบาลี.

เช่น คจฺฉติ = คมุ+อ+ติ ย่อมไป

๔๗๗ : ๔๗๙. วจสฺส'ชฺชตนิมฺหิ มกาโร โอ.

เพราะอัชชตนีวิภัตติ แปลง อ ของวจธาตุเป็น โอ.

เช่น	อโวจิ	= อ+วจ+อี	ได้กล่าวแล้ว
	อโวจ	= อ+วจ+อา	ได้กล่าวแล้ว

๔๗๘ : ๔๓๘. อกาโร ทีฆ หิ-มิ-เมสุ.

เพราะหิ, มิ และมวิภัตติ ทีฆะ อ เป็น อา.

เช่น	คจฺฉาหิ	= คมุ+อ+หิ	จงไป
	คจฺฉามิ	= คมุ+อ+มิ	ย่อมไป, จงไป
	คจฺฉาม	= คมุ+อ+ม	ย่อมไป, จงไป

๔๗๙ : ๔๕๒. หิ โลปำ วา.

ลบหิวิภัตติ อันเป็นเบื้องหลังจากอักษร บ้าง.

เช่น	คจฺฉ	= คมุ+อ+หิ	จงไป
	ภว	= ภู+อ+หิ	จงมี, จงเป็น
	ติฏฺฐ	= ฐา+อ+หิ	จงยืน

๔๘๐ : ๔๙๐. โหติสฺสเร'โหเห ภวิสฺสนฺติมฺหิ สฺสสฺส จ.

เพราะภวิสสันตีวิภัตติ แปลง อู ของ หูธาตุ เป็น เอห, โอห และ เอ และลบ สฺส บ้าง.

เช่น	เหหิติ	= หู+สฺสติ	จักมี, จักเป็น
	โหหิติ	= หู+สฺสติ	จักมี, จักเป็น
	เหติ	= หู+สฺสติ	จักมี, จักเป็น

๔๘๑ : ๕๒๔. กรสฺส สปฺปจฺจยสฺส กาโห.

เพราะภวิสสันตีวิภัตติ แปลงกรธาตุพร้อมกับปัจจัย เป็น กาห บ้าง และลบ สฺส.

เช่น กาหติ = กร+โอ+สฺสติ จักกระทำ

จบ อาขยาตกัปป์ กัณฑ์ที่ ๓

๖.๔ - อาขยาตกัปป์ กัณฑ์ที่ ๔

๔๘๒ : ๕๐๘. ทาทนฺตสฺสำ มิ-เมสุ.

เพราะมิ และมวิภัตติ แปลง อา ที่สุดของทาธาตุ เป็น อำ.

เช่น ทมฺมิ = ทา+อ+มิ ย่อมให้

ทมฺม = ทา+อ+ม ย่อมให้

๔๘๓ : ๕๒๗. อสฺโยคนฺตสฺส วุทฺธิ การิเต.

เพราะการิตปัจจัย วุทธิธาตุที่ไม่มีสังโยคเป็นที่สุด.

เช่น กาเรติ = กร+เณ+ติ ย่อมให้กระทำ

การยติ = กร+ณย+ติ ย่อมให้กระทำ

การาเปติ = กร+ณาเป+ติ ย่อมให้กระทำ

การาปยติ = กร+ณาปย+ติ ย่อมให้กระทำ

๔๘๔ : ๕๔๒. ฆฏาทีนำ วา.

เพราะการิตปัจจัย วุทธิธาตุที่เหมือนกับฆฏธาตุที่ไม่มีสังโยคเป็นที่สุด โดยกำหนดตามอุทาหรณ์ในพระบาลี.

เช่น ฆาเฏติ, ฆเฏติ = ฆฏ+เณ+ติ ย่อมพยายาม

๔๘๕ : ๔๓๔. อญฺเญสุ จ.

เพราะปัจจัยเหล่าอื่นจากการิตปัจจัย วุทธิต้นธาตุ แห่งธาตุ ที่ไม่มีสังโยคเป็นที่สุด.

เช่น	ภวติ	= ภู+อ+ติ	ย่อมมี, ย่อมเป็น
	โหติ	= หู+อ+ติ	ย่อมมี, ย่อมเป็น

๔๘๖ : ๕๔๓. คุห-ทุสานำ ทีฆ.

เพราะการิตปัจจัย ทีฆะสระของ คุห และทุสธาตุ.

เช่น	คูหยติ	= คุห+ณย+ติ	ย่อมให้ปกปิด
	ทูสยติ	= ทุส+ณย+ติ	ย่อมให้ประทุษร้าย

๔๘๗ : ๔๗๘. วจ-วส-วหาทีน'มุกาโร วสฺส เย.

เพราะยปัจจัยอันกล่าวภาวะและกรรม แปลง ว ของธาตุมี วจ, วส และ วห เป็นต้น เป็น อุ. (และแปลง อ ของ ว เป็น อุ)

เช่น	อุจฺจเต, วุจฺจเต	= วจ+ย+เต	ย่อมถูกกล่าว
	วุสฺสติ	= วส+ย+เต	ย่อมถูกอยู่
	วุยฺหติ	= วห+ย+เต	ย่อมถูกนำไป

๔๘๘ : ๔๘๑. ห-วิปริยโย โล วา.

เพราะยปัจจัย กลับหน้ากลับหลัง หฺย เป็น ยฺห และแปลง ย เป็น ล บ้าง.

เช่น	วุลฺหติ, วุยฺหติ	= วห+ย+เต	ย่อมถูกนำไป
	คยฺหติ	= คห+ย+เต	ย่อมถูกถือเอา

๔๘๙ : ๕๑๙. คหสฺส เฆ ปฺเป.

เพราะปฺปปัจจัย แปลง คหธาตุ เป็น เฆ.

เช่น เฆปฺปติ = คห+ปฺป+ติ ย่อมถือเอา

๔๙๐ : ๕๑๘. หโลโป ณฺหามฺหิ.

เพราะณฺหาปัจจัย ลบ ห ของ คหธาตุ.

เช่น คณฺหาติ = คห+ณฺหา+ติ ย่อมถือเอา

๔๙๑ : ๕๒๓. กรสฺส กาสตฺต'มชฺชตนิมฺหิ.

เพราะอัชชตนีวิภัตติ แปลง กรธาตุ เป็น กาส บ้าง.

เช่น อกาสิ = อ+กร+อี ได้กระทำแล้ว

๔๙๒ : ๔๙๙. อสสฺมา มิ-มานำ มฺหิ-มฺหา'นฺตโลโป จ.

หลังจากอสธาตุ แปลง มิ เป็น มฺหิ และแปลง ม เป็น มฺห บ้าง และลบพยัญชนะที่สุดธาตุ.

เช่น อมฺหิ, อสฺมิ = อส+อ+มิ ย่อมมี, ย่อมเป็น

อมฺห, อสฺม = อส+อ+ม ย่อมมี, ย่อมเป็น

๔๙๓ : ๔๙๘. ถสฺส ตฺถตฺตำ.

หลังจากอสธาตุ แปลง ถวิภัตติ เป็น ตฺถ และลบพยัญชนะที่สุดธาตุ.

เช่น อตฺถ = อส+อ+ถ ย่อมมี, ย่อมเป็น

๔๙๔ : ๔๙๕. ติสฺส ตฺถิตฺตํ.

หลังจากอสธาตุ แปลง ติวิภัตติ เป็น ตฺถิ และลบพยัญชนะที่สุดธาตุ.

เช่น อตฺถิ = อส+อ+ติ มีอยู่

๔๙๕ : ๕๐๐. ตุสฺส ตฺถุตฺตํ.

หลังจากอสธาตุ แปลง ตุวิภัตติ เป็น ตฺถุ และลบพยัญชนะที่สุดธาตุ.

เช่น อตฺถุ = อส+อ+ตุ จงมี, จงเป็น

๔๙๖ : ๔๙๗. สิมฺหิ จ.

เพราะสิวิภัตติ ลบพยัญชนะที่สุดของอสธาตุ.

เช่น อสิ = อส+อ+สิ (ตฺวํ)ย่อมมี, ย่อมเป็น

๔๙๗ : ๔๗๗. ลภสฺมา อี-อึนํ ตฺถ-ตฺถํ.

หลังจากลภธาตุ แปลง อี เป็น ตฺถ และแปลง อึ เป็น ตฺถํ และลบพยัญชนะที่สุดของธาตุ.

เช่น อลตฺถ = อ+ลภ+อี (เขา) ได้ได้แล้ว

อลตฺถํ = อ+ลภ+อึ (เรา) ได้ได้แล้ว

๔๙๘ : ๔๘๐. กุสสฺมา ที จฺฉิ.

หลังจากกุสธาตุ แปลง อีวิภัตติ เป็น จฺฉิ และลบพยัญชนะที่สุดของธาตุ.

เช่น อกฺโกจฺฉิ = อา+กุส+อี ด่าแล้ว

๔๙๙ : ๕๐๗. ทาธาตุสฺส ทชฺชํ.

แปลง ทาธาตุทั้งตัว เป็น ทชฺช บ้าง.

เช่น ทชฺชามิ =ทา+อ+มิ ย่อมให้

๕๐๐ : ๔๘๖. วทสฺส วชฺชํ.

แปลง วทธาตุทั้งตัว เป็น วชฺช บ้าง.

เช่น วชฺชามิ = วท+อ+มิ ย่อมกล่าว

๕๐๑ : ๔๔๓. คมิสฺส ฆมฺมํ.

แปลง คมุธาตุทั้งตัว เป็น ฆมฺม บ้าง.

เช่น ฆมฺมตุ = คมุ+อ+ตุ จงไป

๕๐๒ : ๔๙๓. ยมฺหิ ทา-ธา-มา-จา-หา-ปา-มห-มถาทีน'มี.

เพราะยปัจจัยอันกล่าวภาวะและกรรม แปลงสระที่สุดของธาตุมี ทา, ธา, มา, จา, หา, ปา, มห และ มถ เป็นต้น เป็น อี.

เช่น ทียเต = ทา+ย+เต ย่อมถูกให้

ธียติ = ธา+ย+เต ย่อมถูกทรงไว้

มียติ = มา+ย+เต ย่อมถูกวัด, ตวง, ชั่ง

จียติ = จา+ย+เต อันเขา ย่อมยืน

หียติ = หา+ย+เต ย่อมถูกละ,สละ

ปียติ = ปา+ย+เต ย่อมถูกดื่ม

มหียติ = มห+ย+เต ย่อมถูกบูชา

มถียติ = มถ+ย+เต ย่อมถูกย่ำยี

๕๐๓ : ๔๘๕. ยชสฺสา'ทิสฺสิ.

เพราะยปัจจัย แปลง ย อันเป็นเบื้องแรกของ ยชธาตุ เป็น อิ.

เช่น อิชฺชเต = ยช+ย+เต ย่อมถูกบูชา

๕๐๔ : ๔๗๐. สพฺพโต อุ ๎ อึสุ.

หลังจากธาตุทั้งปวง แปลง อุ๎วิภัตติ เป็น อึสุ.

เช่น อุปสงฺกมึสุ = อุป+สํ+กมุ+อุ๎ เข้าไปหาแล้ว

๕๐๕ : ๔๘๒. ชร-มรานำ ชีร-ชียฺย-มียฺยา วา.

แปลง ชรธาตุ เป็น ชีร, ชียฺย และแปลง มรธาตุ เป็น มียฺย บ้าง.

เช่น ชีรติ = ชร+อ+ติ ย่อมคร่ำคร่า

ชียฺยติ = ชร+อ+ติ ย่อมคร่ำคร่า

มียฺยติ = มร+อ+ติ ย่อมตาย

๕๐๖ : ๔๙๖. สพฺพตฺถา'สสฺสา'ทิโลโป จ.

เพราะวิภัตติและปัจจัยทั้งปวง ลบอักษรตัวแรกของ อสธาตุ บ้าง.

เช่น สิยา = อส+อ+เอยฺย พึงมี, พึงเป็น

สมาโน = อส+อ+มาน มีอยู่, เป็นอยู่

๕๐๗ : ๕๐๑. อสพฺพธาตุเก ภู.

เพราะอสัพพธาตุกวิภัตติ แปลง อสธาตุ เป็น ภู บ้าง.

เช่น ภวิสฺสติ = อส+(อิ)+สฺสติ จักมี, จักเป็น

๕๐๘ : ๕๑๕. เอยฺยสฺส ญาโต อิยา-ญา.

หลังจากญาธาตุ แปลง เอยฺยวิภัตติ เป็น อิยา และ ญา.

เช่น ชานิยา, ชญฺญา =ญา+นา+เอยฺย พึงรู้

๕๐๙ : ๕๑๖. นาสฺส โลโป ยการตฺตํ.

หลังจากญาธาตุ ลบ นาปัจจัย และแปลง นาปัจจัย เป็น ย บ้าง.

เช่น ชญฺญา = ญา+นา+เอยฺย พึงรู้
นายติ = ญา+นา+ติ ย่อมรู้

๕๑๐ : ๔๘๗. โลปญ’เจตฺต’มกาโร.

ลบ อปัจจัย หรือแปลง อปัจจัย เป็น เอ บ้าง.

เช่น โหติ = หู+อ+ติ ย่อมมี, ย่อมเป็น
วเทมิ = วท+อ+มิ ย่อมกล่าว

๕๑๑ : ๕๒๑. อุตฺต’โมกาโร.

แปลง โอปัจจัย เป็น อุ บ้าง.

เช่น กุรุเต = กร+โอ+เต ย่อมกระทำ

๕๑๒ : ๕๒๒. กรสฺสา’กาโร จ.

แปลง อ ของกรธาตุ เป็น อุ บ้าง.

เช่น กุรุเต = กร+โอ+เต ย่อมกระทำ

๕๑๓ : ๔๓๕. โอ อว สเร.

เพราะสระ แปลง โออันเป็นที่สุดของธาตุ เป็น อว.

เช่น ภวติ = ภู+อ+ติ ย่อมมี, ย่อมเป็น
จวติ = จุ+อ+ติ ย่อมเคลื่อน
ชวติ = ชุ+อ+ติ ย่อมไปเร็ว

๕๑๔ : ๔๙๑. เอ อย.

เพราะสระ แปลง เออันเป็นที่สุดของธาตุ เป็น อย.

เช่น	สยติ	= สิ+อ+ติ	ย่อมนอน
	นยติ	= นี+อ+ติ	ย่อมนำไป

๕๑๕ : ๕๔๑. เต อาวายา การิเต.

เพราะการิตปัจจัย แปลง โอ เป็น อาว และแปลง เอ เป็น อาย.

เช่น	ภาเวติ	= ภู+เณ+ติ	ย่อมให้เจริญ, มี,เกิด
	นาเยติ	= นี+เณ+ติ	ย่อมให้นำไป

๕๑๖ : ๔๖๖. อิการาคโม อสพฺพธาตุกมฺหิ.

เพราะอสัพพธาตุกวิภัตติทั้งปวง ลง อิอาคม.

เช่น	พภูวิตฺถ	= ภู+(อิ)+ตฺถ	เป็นแล้ว (ปโรกขา)
	อคจฺฉิตฺถ	= อ+คมุ+(อิ)+อา	ได้ไปแล้ว (อัชชตนี)
	คมิสฺสติ	= คมุ+(อิ)+สฺสติ	จักไป (ภวิสสันตี)
	อปจิสฺส	= อ+ปจ+(อิ)+สฺสา	จักได้หุงแล้ว (กาลา-)

๕๑๗ : ๔๘๘. กฺวจิ ธาตุ-วิภตฺติปฺ-ปจฺจยานำ ทีฆ-วิปรีตา'เทส-โลปา'คมา จ.

การทำทีฆะ การเปลี่ยนเป็นรัสสะแห่งทีฆะ(วิปริต) การแปลง การลบ และการลงอาคม แห่งธาตุ วิภัตติ และปัจจัย ย่อมมีได้ในบางอุทาหรณ์.

เช่น	สูยฺยติ	(ทีฆะ)	= สุ+ย+เต	ย่อมถูกได้ยิน
	อทาสิ	(รัสสะ)	= อ+ทา+(สฺ)+อี	ได้ให้แล้ว
	กริ	(อาเทสะ)	= กร+โอ	กระทำแล้ว
	วเทนฺติ	(โลปะ)	= วท+อ+อนฺติ	ย่อมกล่าว

อคมุตฺถ (อาคมะ) = อ+คมุ+ตฺถ ได้ไปแล้ว

๕๑๘ : ๔๔๖. อตฺตโนปทานิ ปรสฺสปทตฺตํ.

แปลงวิภัตติฝ่ายอัตตโนบท เป็นปรัสสบท บ้าง.

เช่น วุจฺจติ = วจ+ย+เต ย่อมถูกกล่าว

๕๑๙ : ๔๕๗. อการาคโม หิยฺยตฺตนี-อชฺชตนี-กาลาติปตฺตีสุ.

เพราะหิยยัตตนี อัชชตนี และกาลาติปัตติวิภัตติ ลง ออาคม หน้าธาตุ บ้าง.

เช่น อคมา = อ+คมุ+อ+อา ได้ไปแล้ว

อกาสิ = อ+กร+อี ได้กระทำแล้ว

อปจิสฺสา = อ+ปจ+(อิ)+สฺสาจักได้หุงแล้ว

๕๒๐ : ๕๐๒. พฺรูโต อี ติมฺหิ.

เพราะติวิภัตติ ลง อีอาคมหลังจากพฺรูธาตุ.

เช่น พฺรวีติ = พฺรู+อ+(อี)+ติ ย่อมกล่าว

๕๒๑ : ๔๒๕. ธาตุสฺส'นฺโต โลโป'เนกสฺสรสฺส.

ลบสระที่สุดของธาตุที่มีสระหลายตัว บ้าง.

เช่น คจฺฉติ = คมฺ ฆุ +อ+ติ ย่อมไป

๕๒๒ : ๔๗๖. อิสุ-ยมูน'มนฺโต จฺโฉ วา.

แปลงพยัญชนะที่สุดของ อิสุ และ ยมุธาตุ เป็น จฺฉ บ้าง.

เช่น อิจฺฉติ = อิสุ+อ+ติ ย่อมปรารถนา

นิยจฺฉติ = นิ+ยมุ+อ+ติ ย่อมกำหนด

๕๒๓ : ๕๒๖. การิตานำ โณ โลปำ.

ลบ ณฺอนุพันธ์ของการิตปัจจัยทั้งหลาย.

เช่น	กาเรติ	= กร+เณ+ติ	ย่อมให้กระทำ
	การยติ	= กร+ณย+ติ	ย่อมให้กระทำ
	การาเปติ	= กร+ณาเป+ติ	ย่อมให้กระทำ
	การาปยติ	= กร+ณาปย+ติ	ย่อมให้กระทำ

จบ อาขยาตกัปป์ กัณฑ์ที่ ๔

จบ อาขยาตสูตร

๗ - กิพพิธานกัณฑ์

๗.๑ - กิพพิธานกัปป์ กัณฑ์ที่ ๑

๕๒๔ : ๕๖๑. ธาตุยา กมฺมาทิมฺหิ โณ.

ลง ณปัจจัย หลังจากธาตุอันมีกรรมอยู่ข้างหน้า.

เช่น กมฺมํ กโรตีติ กมฺมกาโร. (กมฺมสทฺทูปปท+กร+ณ)

ย่อมกระทำ ซึ่งการงาน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากมฺมการ.(ผู้ทำงาน)

๕๒๕ : ๕๖๕. สญฺญาย'มนุ.

เมื่อชื่อพึงถูกกล่าว ลง อปัจจัยหลังจากธาตุอันมีกรรมอยู่ข้างหน้า และลงนุอาคมในที่ของนามศัพท์.

เช่น อริ ทเมตีติ อรินฺทโม, ราชา. (อริ+[นุ]+ทม+อ)

ย่อมข่ม ซึ่งข้าศึก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอรินฺทม.(ผู้ข่มข้าศึก)

๕๒๖ : ๕๖๗. ปุเร ททา จ อี.

ลง อปัจจัย หลังจากททธาตุ อันมีปุรศัพท์อยู่ข้างหน้า และแปลง อ ของปุรศัพท์ เป็น อี.

เช่น ปุเร ทานํ อทาสีติ ปุรินฺทโท, เทวราชา. (ปุร+ทท+อ)

ได้ให้แล้ว ซึ่งทาน ในกาลก่อน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปุรินฺทท. (ผู้เคยให้ทานในกาลก่อน, พระอินทร์)

๕๒๗ : ๕๖๘. สพฺพโต ณฺวุ-ตฺวา'วี วา.

เมื่อมีกรรมอยู่ข้างหน้า หรือไม่มีอยู่ก็ตาม ลง อ, ณฺวุ, ตุ และอาวีปัจจัย หลังจากธาตุทั้งปวง.

เช่น หิตํ กโรตีติ หิตกโร. (หิต+กร+อ)

ย่อมกระทำ ซึ่งประโยชน์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าหิตกร. (ผู้กระทำซึ่งประโยชน์)

ททาตีติ ทายโก. (ทา+ณฺวุ)

ย่อมให้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทายก. (ผู้ให้)

กโรตีติ กตฺตา. (กร+ตุ)

ย่อมกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากตฺตุ. (ผู้กระทำ)

ภยํ ปสฺสตีติ ภยทสฺสาวี. (ภย+ทิส+อาวี)

ย่อมเห็น ซึ่งภัย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภยทสฺสาวี. (ผู้เห็นภัย)

๕๒๘ : ๕๗๗.วิส-รุช-ปทาทิโต ณ.

ลง ณปัจจัย หลังจากธาตุมี วิส, รุช และ ปท เป็นต้น.

เช่น ปวิสตีติ ปเวโส. (ป+วิส+ณ)

ย่อมเข้าไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปเวส. (ผู้เข้าไป)

รุชตีติ โรโค. (รุช+ณ)

ย่อมเสียดแทง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าโรค. (ผู้เสียดแทง)

อุปฺปชฺชตีติ อุปฺปาโท. (อุ+ปท+ณ)

ย่อมเกิดขึ้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอุปฺปาท. (ผู้เกิดขึ้น)

๕๒๙ : ๕๘๐. ภาเว จ.

ลง ณปัจจัย หลังจากธาตุทั้งปวง ในอรรถภาวะ.

เช่น จชนํ จาโค. (จช+ณ)

การสละ ชื่อว่าจาค. (การสละ, การบริจาค)

๕๓๐ : ๕๘๔. กฺวิ จ.

ลง กฺวิปัจจัย หลังจากธาตุทั้งปวง.

เช่น ภุเชน คจฺฉตีติ ภุชโค. (ภุช+คมุ+กฺวิ)

ย่อมไป ด้วยขนด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภุชค. (ผู้ไปด้วยขนด,งู)

๕๓๑ : ๕๘๙. ธราทีหิ รมฺโม.

ลง รมฺมปัจจัย หลังจากธาตุมี ธร เป็นต้น.

เช่น ธรติ เตนาติ ธมฺโม. (ธร+รมฺม)

ย่อมทรงไว้ ด้วยสภาพนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าธมฺม. (สภาพเป็นเครื่องทรงไว้, ธรรม)

กรียตีติ กมฺมํ. (กร+รมฺม)

ย่อมถูกกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากมฺม. (สิ่งที่ถูกกระทำ, กรรม)

๕๓๒ : ๕๙๐. ตสฺสีลาทีสุ ณี-ตฺวา'วี จ.

ลง ณี, ตุ และ อาวีปัจจัย หลังจากธาตุทั้งปวง ในอรรถมีตัสสีละ เป็นต้น.

เช่น พฺรหฺมํ จริตุํ สีลมสฺสาติ พฺรหฺมจารี. (พฺรหฺม+จร+ณี)

อันประพฤติ ซึ่งสิ่งอันประเสริฐ เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าพฺรหฺมจารี. (ผู้มีการประพฤติสิ่งที่ประเสริฐเป็นปกติ)

ปสยฺห ปวตฺตุํ สีลมสฺสาติ ปสยฺหปวตฺตา. (ปสยฺห+ป+วจ+ตุ)

อันข่มแล้วกล่าว เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปสยฺหปวตฺตุ. (ผู้มีอันข่มแล้วกล่าวเป็นปกติ)

ภยํ ปสฺสิตุํ สีลมสฺสาติ ภยทสฺสาวี. (ภย+ทิส+อาวี)

อันเห็น ซึ่งภัย เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภยทสฺสาวี. (ผู้มีอันเห็นภัยเป็นปกติ)

๕๓๓ : ๕๙๑. สทฺท-กุธ-จล-มณฺฑตฺถ-รุจาทีหิ ยุ.

ลง ยุปัจจัย หลังจากธาตุอันมีอรรถว่า การทำเสียง, ความโกรธ, ความหวั่นไหว, การประดับ และ รุจธาตุ เป็นต้น ในอรรถมี ตัสสีละ เป็นต้น.

เช่น โฆสนสีโล โฆสโน. (ฆุส+ยุ)
ผู้มีการป่าวประกาศเป็นปกติ ชื่อว่าโฆสน.
โกธนสีโล โกธโน. (กุธ+ยุ)
ผู้มีความโกรธเป็นปกติ ชื่อว่าโกธน.
จลนสีโล จลโน. (จล+ยุ)
ผู้มีความหวั่นไหวเป็นปกติ ชื่อว่าจลน.
มณฺฑนสีโล มณฺฑโน. (มณฺ+ยุ)
ผู้มีการประดับเป็นปกติ ชื่อว่ามณฺฑน.
โรจนสีโล โรจโน. (รุจ+ยุ)
ผู้มีความรุ่งเรืองเป็นปกติ ชื่อว่าโรจน.

๕๓๔ : ๕๙๒. ปาราทิคมิมฺหา รู.

ลง รูปัจจัย หลังจาก คมุธาตุอันมี ปาร เป็นต้นเป็นอุปบท (บทใกล้ธาตุ) ในอรรถมี ตัสสีละ เป็นต้น.

เช่น ภวปารํ คนฺตุ สีลมสฺสาติ ภวปารคู. (ภวปาร+คมุ+รู)
การไป สู่ฝั่งแห่งภพ เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภวปารคู. (ผู้ถึงฝั่งแห่งภพเป็นปกติ)

๕๓๕ : ๕๙๓. ภิกฺขาทิโต จ.

ลง รูปัจจัย หลังจากธาตุมี ภิกฺข เป็นต้น ในอรรถมี ตัสสีละ เป็นต้น.

เช่น ภิกฺขนสีโล ยาจนสีโล ภิกฺขุ. (ภิกฺข+รู)
ผู้มีการขอเป็นปกติ ชื่อว่าภิกฺขุ.

๕๓๖ : ๕๙๔. หนตฺยาทีนำ ณุโก.

ลง ณุกปัจจัย ในที่สุดแห่งธาตุมี หน เป็นต้น ในอรรถมี ตัสสีละ เป็นต้น.

เช่น อาหนนสีโล อาฆาตุโก. (อา+หน+ณุก)

ผู้มีการเบียดเบียนเป็นปกติ ชื่อว่าอาฆาตุก. (ผู้เบียดเบียดเป็นปกติ)

๕๓๗ : ๕๖๖. นุ นิคฺคหีตำ ปทนฺเต.

นุอาคมที่ลงที่สุดบท แปลงเป็นนิคหิต.

เช่น อรึ ทเมตีติ อรินฺทโม, ราชา. (อริ+ทมุ+อ)

ย่อมข่ม ซึ่งข้าศึก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอรินฺทม. (ผู้ข่มข้าศึก)

๕๓๘ : ๕๙๕. สำหน'ญฺญาย วา โร โฆ.

ลง รปัจจัย หลังจาก หนธาตุ อันมี สำ อุปสัคเป็นบทหน้า และจากธาตุอื่น และแปลง หนธาตุ เป็น ฆ.

เช่น สำหนติ สมคฺคำ กมฺมำ สมุปคจฺฉตีติ สำโฆ. (สำ+หน+ร)

ย่อมเข้าถึง ซึ่งกรรม อันพร้อมเพรียงกัน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสำฆ. (พระสงฆ์ผู้เข้าถึงกรรมอันพร้อมเพรียงกัน)

๕๓๙ : ๕๕๘. รมฺหิ ร'นฺโต ราทิ โน.

เพราะรปัจจัย ลบพยัญชนะที่สุดธาตุ อันมี รฺอนุพันธ์ เป็นขอบเขต.

เช่น ปารำ คนฺตุำ สีลมสฺสาติ ปารคู. (ปาร+คมุ+รู)

อันถึง ซึ่งฝั่ง เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปารคู. (ผู้ถึงซึ่งฝั่งเป็นปกติ)

๕๔๐ : ๕๔๕. ภาว-กมฺเมสุ ตพฺพา'นียา.

ลง ตพฺพ และ อนียปัจจัย หลังจากธาตุทั้งปวง ในอรรถภาวะและกรรม.

เช่น	ภวิตพฺพํ	= ภู+(อิ)+ตพฺพ	พึงมี, พึงเป็น (ภาวะ)
	ภวนียํ	= ภู+อนีย	พึงมี, พึงเป็น (ภาวะ)
	กตฺตพฺพํ	= กร+ตพฺพ	พึงถูกกระทำ (กรรม)
	กรณียํ	= กร+อนีย	ควรถูกกระทำ (กรรม)

๕๔๑ : ๕๕๒. ณฺโย จ.

ลง ณฺยปัจจัย หลังจากธาตุทั้งปวง ในอรรถภาวะและกรรม.

เช่น	เนยฺยํ	= นี+ณฺย	พึงถูกนำไป

๕๔๒ : ๕๕๗. กรมฺหา ริจฺจ.

ลง ริจฺจปัจจัย หลังจาก กรธาตุ ในอรรถภาวะและกรรม.

เช่น	กิจฺจํ	= กร+ริจฺจ	สิ่งที่ควรกระทำ

๕๔๓ : ๕๕๕. ภูโต'พฺพ.

แปลง ณฺยปัจจัย กับ อู ของ ภูธาตุ เป็น อพฺพ ในอรรถภาวะและกรรม.

เช่น ภวิตพฺโพ ภพฺโพ. (ภู+ณฺย)
พึงเป็น ชื่อว่าภพฺพ. (ควรมี, ควรเป็น, สมควร)

๕๔๔ : ๕๕๖. วท-มท-คมุ-ยุช-ครหา'การาทีหิ ชฺช-มฺม-คฺค-ยฺเห'ยฺยา คาโร วา.

หลังจากธาตุมี วท, มท, คมุ, ยุช, ครห และธาตุอันมีอาอักษรเป็นที่สุด แปลง ณฺยปัจจัยกับที่สุดของธาตุ เป็น ชฺช, มฺม, คฺค, ยฺห และ เอยฺย ตามลำดับ และแปลง คร ของ ครหธาตุ เป็น คาร บ้าง.

เช่น วตฺตพฺพำ วชฺชำ. (วท+ณฺย) [แปลง ทฺย เป็น ชฺช]
พึงถูกกล่าว ชื่อว่าวชฺช. (พึงถูกกล่าว, โทษ)
มทนียำ มชฺชำ. (มท+ณฺย) [แปลง ทฺย เป็น ชฺช]
อันบุคคลพึงเมา ชื่อว่ามชฺช. (อันบุคคลพึงเมา)
คมนียำ คมฺมำ. (คมุ+ณฺย) [แปลง มฺย เป็น มฺม]
อันบุคคลพึงไป-พึงถึง ชื่อว่าคมฺม. (อันบุคคลพึงไป-พึงถึง)
โยชนียำ โยคฺคำ. (ยุช+ณฺย) [แปลง ชฺย เป็น คฺค]
อันบุคคลพึงประกอบ ชื่อว่าโยคฺค. (ควรถูกประกอบ)
ครหิตพฺพำ คารยฺหำ. (ครห+ณฺย) [แปลง หฺย เป็น ยฺห]
อันบุคคลพึงติเตียน ชื่อว่าคารยฺห. (พึงถูกติเตียน)
ทาตพฺพำ เทยฺยำ. (ทา+ณฺย) [แปลง อาย เป็น เอยฺย]
อันบุคคลพึงให้ ชื่อว่าเทยฺย. (อันบุคคลพึงให้)
ญาตพฺพำ เญยฺยำ. (ญา+ณฺย) [แปลง อาย เป็น เอยฺย]
อันบุคคลพึงทราบ ชื่อว่าเญยฺย. (อันบุคคลพึงทราบ)

๕๔๕ : ๕๔๘. เต กิจฺจา.

ปัจจัย ๕ ตัว มี ตพฺพ เป็นต้น ริจฺจ เป็นที่สุด ชื่อว่ากิจฺจ.
กิจจปัจจัยมี ๕ ตัว คือ ตพฺพ, อนีย, ณฺย, เตยฺย, ริจฺจ.

๕๔๖ : ๕๖๒. อญฺเญ กิตฺ.

ปัจจัยเหล่าอื่นจากกิจจปัจจัย ชื่อว่ากิตฺ.

๕๔๗ : ๕๙๖. นนฺทาทีหิ ยุ.

ลง ยุปัจจัย หลังจากธาตุมี นนฺท เป็นต้น ในอรรถภาวะ และกรรม.

เช่น นนฺทียเต นนฺทนํ. (นนฺท+ยุ)

อันเขาย่อมเพลิดเพลิน ชื่อว่านนฺทน. (ความเพลิดเพลิน)

๕๔๘ : ๕๙๗. กตฺตุ-กรณ-ปเทเสสุ จ.

ลง ยุปัจจัย หลังจากธาตุ ในอรรถกัตตุ, กรณะ และอธิกรณะ.

เช่น รชํ หรตีติ รโชหรณํ, โตยํ. (รช+หร+ยุ) (กัตตุสาธนะ)

ย่อมนำไป ซึ่งฝุ่น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ารโชหรณ, ได้แก่น้ำ.

กโรติ เตนาติ กรณํ. (กร+ยุ) (กรณสาธนะ)

ย่อมกระทำ ด้วยสิ่งนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากรณ. (เป็นเครื่องกระทำ)

ติฏฺฐนฺติ ตสฺมินฺติ ฐานํ. (ฐา+ยุ) (อธิกรณสาธนะ)

ย่อมยืนอยู่ ในที่นั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าฐาน. (ที่เป็นที่ยืน)

๕๔๙ : ๕๕๐. รหาทิโต ณ.

หลังจากธาตุอันมี ร และ ห เป็นต้นเป็นที่สุด แปลง น เป็น ณ.

เช่น ปูเรติ เตนาติ ปูรณํ. (ปูร+ยุ)

ย่อมเต็ม ด้วยจำนวนนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปูรณ. (เป็นเครื่องเต็ม, เป็นเหตุเต็ม)

คหณียํ เตนาติ คหณํ. (คห+ยุ)

อันบุคคลพึงถือเอา ด้วยสิ่งนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคหณ. (เป็นเครื่องอันเขาถือเอา)

จบ กิพพิธานกัปป์ กัณฑ์ที่ ๑

๗.๒ - กิพพิธานกัปป์ กัณฑ์ที่ ๒

๕๕๐ : ๕๔๖. ณาทโย เตกาลิกา.

ปัจจัยมี ณ เป็นต้น มี ยุปัจจัยเป็นที่สุด พึงทราบว่า ประกอบในสามกาล.

เช่น กุมฺภํ กโรตีติ กุมฺภกาโร. (กุมฺภ+กร+ณ) ปัจจุบันกาล
ย่อมกระทำ ซึ่งหม้อ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากุมฺภการ. (ช่างหม้อ)
กุมฺภํ อกาสีติ กุมฺภกาโร. (กุมฺภ+กร+ณ) อดีตกาล
ได้กระทำแล้ว ซึ่งหม้อ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากุมฺภการ. (ช่างหม้อ)
กุมฺภํ กริสฺสตีติ กุมฺภกาโร. (กุมฺภ+กร+ณ) อนาคตกาล
จักกระทำ ซึ่งหม้อ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากุมฺภการ. (ช่างหม้อ)
อโชติ โชตติ โชติสฺสติ สีเลนาติ วา โชตโน. (ชุต+ยุ)
ได้รุ่งเรืองแล้ว ย่อมรุ่งเรือง หรือจักรุ่งเรือง โดยปกติ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าโชตน. (ผู้รุ่งเรืองโดยปกติ)

๕๕๑ : ๕๙๘. สญฺญายํ ทา-ธาโต อิ.

เมื่อชื่อ ถูกรู้อยู่ ลง อิปัจจัย หลังจาก ทา และธาธาตุ.

เช่น ปฐมํ อาทียตีติ อาทิ. (อา+ทา+อิ)
ย่อมถูกถือเอา ในเบื้องแรก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอาทิ. (เป็นต้น)
อุทกํ ทธาตีติ อุทธิ. (อุทก+ธา+อิ)
ย่อมทรงไว้ ซึ่งน้ำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอุทธิ. (ทะเล)

๕๕๒ : ๖๐๙. ติ กิจฺจา'สิฏฺเฐ.

เมื่อชื่อ พึงถูกกล่าว เมื่อความปรารถนา ถูกรู้อยู่ ลง ติ และ กิตฺปัจจัย หลังจากธาตุ.

เช่น ธนำ อสฺส ภวตูติ ธนภูติ. (ธน+ภู+ติ)

ทรัพย์ ขอจงมี แก่บุคคลนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าธนภูติ. (ผู้ขอให้มีทรัพย์)

๕๕๓ : ๕๙๙. อิตฺถิย'ม-ติ-ยโว วา.

เมื่ออิตถีลิงค์พึงถูกกล่าว ลง อ, ติ และ ยุปัจจัย หลังจากธาตุทั้งปวง บ้าง.

เช่น ชีรตีติ ชรา. (ชร+อ+อา)

ย่อมคร่ำคร่า เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าชรา. (ชรา)

มญฺญตีติ มติ. (มน+ติ)

ย่อมถูกรู้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามติ. (ปัญญา)

เจตยตีติ เจตนา. (จิต+ยุ+อา)

ย่อมจงใจ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเจตนา. (เจตนา, จงใจ)

๕๕๔ : ๖๐๑. กรโต ริริย.

เมื่ออิตถีลิงค์พึงถูกกล่าวหรือไม่พึงถูกกล่าวก็ตาม ลง ริริย ปัจจัย หลังจาก กรธาตุ บ้าง.

เช่น กตฺตพฺพา กิริยา. (กร+ริริย+อา) พึงถูกกระทำ ชื่อว่ากิริยา.

กรณียำ กิริยำ. (กร+ริริย) พึงถูกกระทำ ชื่อว่ากิริย.

๕๕๕ : ๖๑๒. อตีเต ต-ตวนฺตุ-ตาวี.

ลง ต, ตวนฺตุ และ ตาวีปัจจัย หลังจากธาตุทั้งปวง ในอดีตกาล.

เช่น	ภุตฺโต	= ภุช+ต	บริโภคแล้ว
	ภุตฺตวา	= ภุช+ตวนฺตุ	บริโภคแล้ว
	ภุตฺตาวี	= ภุช+ตาวี	บริโภคแล้ว

๕๕๖ : ๖๒๒. ภาว-กมฺเมสุ ต.

ลง ตปัจจัย หลังจากธาตุทั้งปวง ในอรรถภาวะและกรรม.

เช่น หสนํ หสิตํ. (หส+อิ+ต) ภาวสาธนะ
การหัวเราะ ชื่อว่าหสิต. (การหัวเราะ)
อภาสียิตฺถาติ ภาสิตํ. (ภาส+อิ+ต) กัมมสาธนะ
ได้ถูกกล่าวแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภาสิต. (ถูกกล่าวแล้ว)

๕๕๗ : ๖๐๖. พุธ-คมาทิตฺเถ กตฺตริ.

เมื่ออรรถของธาตุนั้น ถูกรู้อยู่ ลง ตปัจจัย หลังจากธาตุมี พุธ และ คมุ เป็นต้น ในอรรถกัตตา ในกาลทั้งปวง.

เช่น สพฺเพ สงฺขตาสงฺขตสมฺมุติเภเท ธมฺเม พุชฺฌติ อพุชฺฌิ พุชฺฌิสฺสีติ วา พุทฺโธ. (พุธ+ต)

ย่อมตรัสรู้ ได้ตรัสรู้แล้ว หรือจักตรัสรู้ ซึ่งธรรม ท. อันต่างด้วย สังขตะ อสังขตะ และสมมุติ ทั้งปวง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าพุทฺธ. (ผู้ตรัสรู้, พระพุทธเจ้า)

๕๕๘ : ๖๐๒. ชิโต อิน สพฺพตฺถ.

ลง อินปัจจัย หลังจากชิธาตุ ในอรรถกัตตา ในกาลทั้งปวง.

เช่น ปาปเก อกุสเล ธมฺเม ชินาติ อชินิ ชินิสฺสตีติ วา ชิโน. (ชิ+อิน)

ย่อมชนะ ได้ชนะแล้ว หรือจักชนะ ซึ่งธรรม ท. อันเป็นบาป อันเป็นอกุศล เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าชิน. (ผู้ชนะอกุศลธรรม, พระชินเจ้า)

๕๕๙ : ๖๐๓. สุปโต จ.

ลง อินปัจจัย หลังจาก สุปธาตุ ในอรรถกัตตุและภาวะ.

เช่น สุปตีติ สุปีนฺ. (สุป+อิน) กัตตุสาธนะ

ย่อมนอน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสุปิน. (ผู้นอน)

สุปียเต สุปีนฺ. (สุป+อิน) ภาวสาธนะ

การนอน/อ.การฝัน ชื่อว่าสุปิน. (การนอน, การฝัน)

๕๖๐ : ๖๐๔. อีสำ-ทุ-สูหิ ข.

หลังจากธาตุทั้งปวง อันมี อีสำนิบาต, ทุ และสุอุปสัคเป็นบทหน้า ลง ขปัจจัย ในอรรถภาวะและกรรม.

เช่น ทุกฺเขน กรียตีติ ทุกฺกรํ. (ทุ+กร+ข)

ย่อมถูกกระทำ โดยยาก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทุกฺกร.

สุเขน กรียตีติ สุกรํ. (สุ+กร+ข)

ย่อมถูกกระทำ โดยง่าย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสุกร.

๕๖๑ : ๖๓๖. อิจฺฉตฺเถสุ สมาน-กตฺตุเกสุ ตเว-ตุ์ วา.

เมื่อธาตุอันมีอรรถปรารถนา มีกัตตาเหมือนกัน มีอยู่ ลง ตเว และ ตุ์ปัจจัย หลังจากธาตุทั้งปวง.

เช่น โส ปุญฺญานิ กาตเว อิจฺฉติ. (กร+ตเว)

เขา ย่อมปรารถนา เพื่ออันทำ ซึ่งบุญ ท.

สทฺธมฺมํ โสตุมิจฺฉติ. (สุ+ตุ)
เขา ย่อมปรารนา เพื่ออันฟัง ซึ่งพระสัทธรรม

๕๖๒ : ๖๓๘. อรห-สกฺกาทีสุ จ.

เมื่ออรรถมี อรหะและสักกะเป็นต้น ถูกประกอบอยู่ ลง ตุ๋ปัจจัย.

เช่น โก ตํ นินฺทิตุมรหติ. (นินฺท+อิ+ตุ)
ใคร ย่อมควร เพื่ออันติเตียน ซึ่งบุคคลนั้น
สกฺกา เชตุ๋ ธเนน วา. (ชิ+ตุ)
หรือว่า อาจ เพื่ออันชนะ ด้วยทรัพย์
อนุจฺฉวิโก ภวํ ทานํ ปฏิคฺคเหตุ๋. (ปฏิ+คห+อิ+ตุ)
ท่าน เป็นผู้ควร เพื่ออันรับ ซึ่งทาน

๕๖๓ : ๖๓๙. ปตฺตวจเน อล'มตฺเถสุ จ.

บรรดาอรรถของอลศัพท์ เมื่ออรรถว่าสมควร ถูกประกอบอยู่ ลง ตุ๋ปัจจัย หลังจากธาตุทั้งปวง.

เช่น อลเมว ปุญฺญานิ กาตุ๋. (กร+ตุ๋)
ควรนั่นเทียว เพื่ออันทำ ซึ่งบุญทั้งหลาย

๕๖๔ : ๖๔๐. ปุพฺพกาเล'กกตุตุกานำ ตุน-ตฺวาน-ตฺวา วา.

บรรดากิริยาหน้าและกิริยาหลังที่มีกัตตาตัวเดียวกัน ลง ตุน, ตฺวาน และตฺวาปัจจัย ในกิริยาหน้า(ปุพฺพกาลกิริยา) บ้าง.

เช่น กาตุน กมฺมํ คจฺฉติ. (กร+ตุน)
เขา กระทำแล้ว ซึ่งการงาน จะไป
สตฺตา สุตฺวาน ธมฺมํ โมทนฺติ. (สุ+ตฺวาน)
สัตว์ทั้งหลาย ฟังแล้ว ซึ่งธรรม ย่อมบันเทิง

สุตฺวา ชานิสฺสาม. (สุ+ตฺวา)
ข้าพเจ้าทั้งหลาย ฟังแล้ว จักทราบ

๕๖๕ : ๖๔๖. วตฺตมาเน มาน'นฺตา.

ลง มาน และ อนฺตปัจจัย หลังจากธาตุทั้งปวง ในปัจจุบันกาล.

เช่น สรมาโน โรทติ. (สร+อ+มาน)
บุคคล ระลึกถึงอยู่ ย่อมร้องไห้
คจฺฉนฺโต คณฺหาติ. (คมุ+อ+อนฺต)
บุคคล ไปอยู่ ย่อมถือเอา

๕๖๖ : ๕๗๔. สาสาทีหิ รตฺถุ.

ลง รตฺถุปัจจัย หลังจากธาตุมี สาส เป็นต้น.

เช่น สาสตีติ สตฺถา. (สาส+รตฺถุ)
ย่อมสั่งสอน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสตฺถุ. (ผู้สั่งสอน, ศาสดา)

๕๖๗ : ๕๗๕. ปาทิโต ริตุ.

ลง ริตุปัจจัย หลังจากธาตุมี ปา เป็นต้น.

เช่น ปาติ ปุตฺตนฺติ ปิตา. (ปา+ริตุ)
ย่อมรักษา ซึ่งบุตร เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปิตุ. (ผู้รักษา, บิดา)

๕๖๘ : ๕๗๖. มานาทีหิ ราตุ.

ลง ราตุปัจจัย หลังจากธาตุมี มาน เป็นต้น.

เช่น ธมฺเมน ปุตฺตํ มาเนตีติ มาตา. (มาน+ราตุ)
ย่อมยกย่อง ซึ่งบุตร โดยธรรม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามาตุ. (ผู้ยกย่องบุตรโดยธรรม, มารดา)

๕๖๙ : ๖๑๐. อาคมา ตุโก.

ลง ตุกปัจจัย หลังจาก คมุธาตุ อันมี อาอุปสัคเป็นบทหน้า.

เช่น อาคจฺฉตีติ อาคนฺตุโก, ภิกฺขุ. (อา+คมุ+ตุก)

ย่อมมา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอาคนฺตุก. (แขก, ผู้มาเยือน)

๕๗๐ : ๖๑๑. ภพฺเพ อิก.

ลง อิกปัจจัย หลังจาก คมุธาตุ ในอรรสมควร

เช่น คมิสฺสติ คนฺตุํ ภพฺโพติ คมิโก, ภิกฺขุ. (คมุ+อิก)

สมควร เพื่ออันจะไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคมิก. (ผู้จะเดินทาง)

จบ กิพพิธานกัปป์ กัณฑ์ที่ ๒

๗.๓ - กิพพิธานกัปป์ กัณฑ์ที่ ๓

๕๗๑ : ๖๒๔. ปจฺจยา'ทนิฏฺฐา นิปาตนา สิชฺฌนฺติ.

ศัพท์ทั้งหลายที่ยังไม่สำเร็จรูป เพราะปัจจัย ย่อมสำเร็จ ด้วยมหาสูตรนี้สามารถให้สำเร็จ.

เช่น นจฺจนํ นจฺจ, นฏฺฏ. (นต+ต)

การฟ้อนรำ ชื่อว่านจฺจ, นฏฺฏ. (การฟ้อนรำ)

๕๗๒ : ๖๒๕. สาส-ทิสโต ตสฺส ริฏฺโจ จ.

หลังจาก สาส และ ทิสธาตุ แปลง ตปัจจัย เป็น ริฏฺจ.

เช่น อนุสาสียิตฺถาติ อนุสิฏฺโจ. (อนุ+สาส+ต)

ถูกพร่ำสอนแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอนุสิฏฺจ. (ถูกพร่ำสอนแล้ว)

อทิสฺสิตฺถาติ ทิฏฺโ. (ทิส+ต)
ได้ถูกเห็นแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทิฏฺโ. (ถูกเห็นแล้ว)

๕๗๓ : ๖๒๖. สาทิ สนฺต-ปุจฺฉ-ภนฺช-หสาทีหิ ฏฺโ.

หลังจากธาตุอันมี สอักษรเป็นที่สุด ปุจฺฉ, ภนฺช และ หสธาตุ เป็นต้น แปลง ตปัจจัย กับด้วยพยัญชนะที่สุดธาตุอันเป็นเบื้องแรกนั้น เป็น ฏฺโ.

เช่น อตุสฺสีติ ตุฏฺโ. (ตุส+ต)
ได้ยินดีแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าตุฏฺโ. (ยินดีแล้ว)
อปุจฺฉียิตฺถาติ ปุฏฺโ. (ปุจฺฉ+ต)
ได้ถูกถามแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปุฏฺโ. (ถูกถามแล้ว)
อภญฺชียิตฺถาติ ภฏฺโ. (ภนฺช+ต)
ได้ถูกย่ำแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภฏฺโ. (ถูกย่ำยีแล้ว)
อหสีติ หฏฺโ. (หส+ต)
ได้ร่าเริงแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าหฏฺโ. (ร่าเริงแล้ว)

๕๗๔ : ๖๑๓. วสโต อุตฺถ.

หลังจาก วสธาตุ แปลง ตปัจจัย กับพยัญชนะที่สุดธาตุเป็น อุตฺถ.

เช่น วสฺสํ อวสีติ วุตฺโถ. (วุฏฺโ) (วส+ต)
ได้อยู่จำแล้ว ซึ่งกาลฝน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวุตฺถ,(วุฏฺโ) (อยู่แล้ว)

๕๗๕ : ๖๑๔. วสฺส วา วุ.

เพราะตปัจจัย แปลง ว ของ วสธาตุ เป็น อุ บ้าง.

เช่น อวสีติ อุสิตํ, วุสิตํ. (วส+อิ+ต)

ได้อยู่ประพฤติ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอุสิต,วุสิต.(อยู่ประพฤติแล้ว)

๕๗๖ : ๖๐๗. ธ-ฒ-ภ-เหหิ ธ-ฒา จ.

หลังจากธาตุอันมี ธ และ ภ อักษรเป็นที่สุด แปลง ตปัจจัย เป็น ธ และธาตุอันมี ฒ และ ห อักษรเป็นที่สุด แปลง ตปัจจัย เป็น ฒ.

เช่น	พุทฺโธ.	= พุธ+ต	ผู้ตรัสรู้
	ลทฺธํ.	= ลภ+ต	ถูกได้แล้ว
	วุฑฺโฒ	= วุฑฺฒ+ต	เจริญแล้ว
	ทฑฺฒ	= ทห+ต	ถูกไหม้แล้ว

๕๗๗ : ๖๒๘. ภนฺชโต คฺโค จ.

หลังจาก ภนฺชธาตุ แปลง ตปัจจัยกับพยัญชนะที่สุดธาตุ เป็น คฺค.

เช่น	ภคฺโค	= ภนฺช+ต	หักแล้ว, ทำลายแล้ว

๕๗๘ : ๕๖๐. ภุชาทีน'มนฺโต โน ทฺวิ จ.

ลบพยัญชนะที่สุดของธาตุมี ภุช เป็นต้น และซ้อน ตฺ.

เช่น	ภุตฺโต	= ภุช+ต	บริโภคแล้ว
	ยุตฺโต	= ยุช+ต	ประกอบแล้ว
	วิวิตฺโต	= วิ+วิจ+ต	สงัดแล้ว

๕๗๙ : ๖๒๙. วจ วา วุ.

แปลง ว ของ วจธาตุ เป็น อุ บ้าง, ลบ จ พยัญชนะที่สุดธาตุ และซ้อน ตฺ.

เช่น	วุตฺตํ, อุตฺตํ	= วจ+ต	ถูกกล่าวแล้ว

๕๘๐ : ๖๓๐. คุปาทีนญฺจ.

ลบพยัญชนะที่สุดของธาตุมี คุป เป็นต้น และซ้อน ตฺ.

เช่น สุคุตฺตํ จิตฺตํ. = สุ+คุป+ต จิต ถูกคุ้มครองดีแล้ว
อาทิตฺโต อคฺคินา = อา+ทีป+ต อันไฟ เผาไหม้แล้ว

๕๘๑ : ๖๑๖. ตราทีหิ อิณฺโณ.

หลังจากธาตุมี ตร เป็นต้น แปลง ตปัจจัย เป็น อิณฺณ และลบพยัญชนะที่สุดของธาตุ.

เช่น อตรีติ ติณฺโณ. (ตร+ต)
ได้ข้ามแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าติณฺณ. (ข้ามแล้ว)

๕๘๒ : ๖๓๑. ภิทาทิโต อินฺน-อนฺน-อีณา วา.

หลังจากธาตุมี ภิทิ เป็นต้น แปลง ตปัจจัย เป็น อินฺน, อนฺน และ อีณ และลบพยัญชนะที่สุดของธาตุ บ้าง.

เช่น ภินฺทิตพฺโพติ ภินฺโน. (ภิทิ+ต)
พึงถูกทำลาย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภินฺน. (แตกแล้ว)
ปสีทีติ ปสนฺโน. (ป+สท+ต)
เลื่อมใสแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปสนฺน. (เลื่อมใสแล้ว)
นิสีทีติ นิสินฺโน. (นิ+สท+ต)
นั่งแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่านิสินฺน. (นั่งแล้ว)
อขียีติ ขีณา. (ขี+ต+อา)
ได้สิ้นไปแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าขีณา. (สิ้นไปแล้ว)

๕๘๓ : ๖๑๗. สุส-ปจ-สกโต กฺข-กฺกา จ.

หลังจาก สุส, ปจ และ สกธาตุ แปลง ตปัจจัย เป็น กฺข และ กฺก และลบพยัญชนะที่สุดของธาตุ.

เช่น อสุสฺสีติ สุกฺโข, รุกฺโข. (สุส+ต)
ได้เหือดแห้งแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสุกฺข. (แห้งแล้ว)
อปจฺจีติ ปกฺกํ, ผลํ. (ปจ+ต)
ได้สุกแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปกฺก. (สุกแล้ว)
อสกฺขีติ สกฺโก. (สก+ต)
ได้อาจแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสกฺก. (ผู้อาจ, พระอินทร์)

๕๘๔ : ๖๑๘. ปกฺกมาทีหิ นฺโต จ.

หลังจากธาตุทั้งหลายมี กมุ อันมี ปอุปสัคเป็นบทหน้าเป็นต้น แปลง ตปัจจัย เป็น นฺต และลบพยัญชนะที่สุดของธาตุ.

เช่น ปกฺกมีติ ปกฺกนฺโต. (ป+กมุ+ต)
หลีกไปแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปกฺกนฺต. (ผู้หลีกไปแล้ว)
สงฺกมีติ สงฺกนฺโต. (สํ+กมุ+ต)
ย้ายแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสงฺกนฺต. (ผู้ย้ายแล้ว)

๕๘๕ : ๖๑๙. ชนาทีน'มา ติมฺหิ จ.

เพราะ ต และติปัจจัย แปลง นฺ ที่สุดของ ชนธาตุ เป็น อา.
เช่น อชนีติ ชาโต. (ชน+ต)
ได้เกิดขึ้นแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าชาต. (ผู้เกิดขึ้นแล้ว)
ชนนํ ชาติ. (ชน+ติ)
อ.การเกิด ชื่อว่าชาติ. (การเกิด, ชาติ)

๕๘๖ : ๖๐๐. คม-ขน-หน-รมาทีน'มนฺโต.

เพราะ ต และติปัจจัย ลบพยัญชนะที่สุดของธาตุมี คมุ, ขนุ, หน และ รมุ เป็นต้น บ้าง.

เช่น คโต, คตา, คตं. = คมุ+ต ไปแล้ว, ถึงแล้ว

คจฺฉนฺติ เอตฺถาติ คติ. (คมุ+ติ)

อ.สัตว์ ท. ย่อมไป ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคติ. (ที่เป็นที่ไป)

ขโต, ขตา, ขตं = ขนุ+ต ถูกขุดแล้ว

หโต, หตา, หตं = หน+ต ถูกเบียดเบียนแล้ว

รโต, รตา, รตं = รมุ+ต ยินดีแล้ว

๕๘๗ : ๖๓๒. รกาโร จ.

เพราะ ต และติปัจจัย ธาตุที่มี ร อักษรเป็นที่สุด ย่อมถูกลบไป.

เช่น กรียิตฺถาติ กโต, กตา, กตं. (กร+ต)

ถูกกระทำแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากต. (ถูกกระทำแล้ว)

สรติ เอตายาติ สติ. (สร+ติ)

ย่อมระลึก ด้วยธรรมชาตินี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสติ. (ธรรมชาติเป็นเครื่องระลึก)

นีหรียิตฺถาติ นีหโฏ. (นี+หร+ต)

ถูกนำออกแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่านีหฏ. (ถูกนำออกแล้ว)

๕๘๘ : ๖๒๐. ฐา-ปาน'มิ-อี จ.

เพราะ ต และติปัจจัย แปลง อา ที่สุดของ ฐา เป็น อิ และแปลง อา ที่สุดของ ปาธาตุ เป็น อี.

เช่น ฐิโต, ฐิตา, ฐิตं = ฐา+ต ยืนอยู่แล้ว

ฐิติ = ฐา+ติ การยืน, การตั้งไว้

ปีโต, ปีตา, ปีตं = ปา+ต ดื่มแล้ว

ปีติ = ปา+ติ การดื่ม

๕๘๙ : ๖๒๑. หนฺเตหิ โห หสฺส โฆ วา อ-ทห-นหานำ.

หลังจากธาตุอันมี ห อักษรเป็นที่สุด เว้น ทห และ นหธาตุ แปลง ตปัจจัย เป็น ห และแปลง ห อักษรอันเป็นที่สุดธาตุ เป็น พ บ้าง.

เช่น อารุหิตฺถาติ อารุพฺโห. (อา+รุห+ต)
งอกขึ้นแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอารุพฺห. (งอกขึ้นแล้ว)

จบ กิพพิธานกัปป์ กัณฑ์ที่ ๓

๗.๔ - กิพพิธานกัปป์ กัณฑ์ที่ ๔

๕๙๐ : ๕๗๙. ณมฺหิ รนฺชสฺส โช ภาว-กรเณสุ.

เพราะปัจจัยอันมี ณอนุพันธ์ แปลง นฺช อันเป็นที่สุดของ รนฺช ธาตุ เป็น ช ในอรรถภาวะและกรณะ.

เช่น รญฺชนำ ราโค. (รนฺช+ณ) ภาวสาธนะ
ความยินดี ชื่อว่าราค. (ความกำหนัด, ความยินดี)
รญฺชนฺติ เอเตนาติ ราโค. (รนฺช+ณ) กรณสาธนะ
ชนทั้งหลาย ย่อมยินดี ด้วยสิ่งนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าราค. (เป็นเครื่องยินดี, เป็นเครื่องกำหนัด)

๕๙๑ : ๕๔๔. หนสฺส ฆาโต.

เพราะปัจจัยอันมี ณอนุพันธ์ แปลง หนธาตุทั้งตัว เป็น ฆาต.

เช่น อุปหนตีติ อุปฆาโต. (อุป+หน+ณ)
ย่อมเข้าไปเบียดเบียน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอุปฆาต.

๕๙๒ : ๕๐๓. วโธ วา สพฺพตฺถ.

เพราะวิภัตติและปัจจัยทั้งปวง แปลง หนธาตุ เป็น วธ บ้าง.

เช่น หนตีติ วธโก. (หน+ณฺวุ)

ย่อมเบียดเบียน/ฆ่า เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวธก. (ผู้ฆ่า)

๕๙๓ : ๕๖๔. อาการนฺตาน'มาโย.

เพราะปัจจัยอันมี ณอนุพันธ์ แปลง อา อันเป็นสระที่สุดของธาตุ เป็น อาย.

เช่น ททาตีติ ทายโก, ทายิกา. (ทา+ณฺวุ)

ย่อมให้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทายก, ทายิกา. (ผู้ให้)

๕๙๔ : ๕๘๒. ปุร-ส'มุป-ปรีหิ กโรติสฺส ข-ขรา วา ตปจฺจเยสุ จ.

เพราะตปัจจัยและณปัจจัย แปลง กรธาตุ เป็น ข และ ขร หลังจาก ปุรศัพท์, สํ, อุป และปริอุปสัค บ้าง.

เช่น ปุเร อกรียิตฺถาติ ปุรกฺขโต. (ปุร+กร+ต)

ได้ถูกกระทำแล้ว ในกาลก่อน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปุรกฺขต.

ปจฺจเยหิ สงฺคมฺม กรียิตฺถาติ สงฺขโต. (สํ+กร+ต)

อันปัจจัย ท. อาศัยแล้ว กระทำแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสงฺขต.

อุปกรียิตฺถาติ อุปกฺขโต, อุปกฺขโฏ. (อุป+กร+ต)

ถูกเข้าไปกระทำแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอุปกฺขต, อุปกฺขฏ.

ปริกรียิตฺถาติ ปริกฺขโต. (ปริ+กร+ต)

ถูกกระทำโดยรอบแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปริกฺขต.

ปริ สมนฺตโต กรียตีติ ปริกฺขาโร. (ปริ+กร+ณ)

ย่อมถูกกระทำ ในที่โดยรอบ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปริกฺขาร.

สงฺขรณํ สงฺขาโร. (สํ+กร+ณ)

การปรุงแต่งหรือการกระตุ้น ชื่อว่าสงฺขาร.

๕๙๕ : ๖๓๗. ตเว-ตุนาทีสุ กา.

เพราะปัจจัยมี ตเว และ ตุน เป็นต้น แปลง กรธาตุ เป็น กา บ้าง.

เช่น	กาตเว	= กร+ตเว	เพื่ออันกระทำ
	กาตุ̎	= กร+ตุ̎	เพื่ออันกระทำ
	กาตุน	= กร+ตุน	กระทำแล้ว
	กาตพฺพ̎	= กร+ตพฺพ	พึงถูกกระทำ

๕๙๖ : ๕๕๑. คม-ขน-หนาทีนำ ตุ̎-ตพฺพาทีสุ น.

เพราะปัจจัยมี ตุ̎ และ ตพฺพ เป็นต้น แปลงที่สุดของธาตุมี คมุ, ขนุ และ หน เป็นต้น เป็น นฺ บ้าง.

เช่น	คนฺตุ̎	= คมุ+ตุ̎	เพื่ออันไป
	คนฺตพฺพ̎	= คมุ+ตพฺพ	พึงถูกไป
	ขนฺตุ̎	= ขนุ+ตุ̎	เพื่ออันขุด
	ขนฺตพฺพ̎	= ขนุ+ตพฺพ	พึงถูกขุด
	หนฺตุ̎	= หน+ตุ̎	เพื่ออันเบียดเบียน
	หนฺตพฺพ̎	= หน+ตพฺพ	พึงถูกเบียดเบียน

๕๙๗ : ๖๔๑. สพฺเพหิ ตุนาทีนำ โย.

หลังจากธาตุทั้งปวง แปลงปัจจัยมี ตุน เป็นต้น เป็น ย บ้าง.

เช่น	อภิวนฺทิย	= อภิ+วนฺท+อิ+ตฺวา	กราบไหว้แล้ว
	อาทาย	= อา+ทา+ตฺวา	ถือเอาแล้ว
	ปหาย	= ป+หา+ตฺวา	ละแล้ว
	อุฏฺฐาย	= อุ+ฐา+ตฺวา	ลุกขึ้นแล้ว

๕๙๘ : ๖๔๓. จ-น'นฺเตหิ รจฺจ.

หลังจากธาตุอันมี จ และ นอักษรเป็นที่สุด แปลงปัจจัยมี ตุน เป็นต้น เป็น รจฺจ บ้าง.

เช่น	วิวิจฺจ	= วิ+วิจ+ตฺวา	สงัดแล้ว
	อาหจฺจ	= อา+หน+ตฺวา	กระทบแล้ว

๕๙๙ : ๖๔๔. ทิสา สฺวาน-สฺวา'นฺตโลโป จ.

หลังจากทิสธาตุ แปลงปัจจัยมี ตุน เป็นต้น เป็น สฺวาน และ สฺวา และลบพยัญชนะที่สุดของธาตุ.

เช่น	ทิสฺวาน	= ทิส+ตฺวาน	เห็นแล้ว
	ทิสฺวา	= ทิส+ตฺวา	เห็นแล้ว

๖๐๐ : ๖๔๕. ม-ห-ท-เภหิ มฺม-ยฺห-ชฺช-พฺภ-ทฺธา จ.

หลังจากธาตุอันมี ม เป็นที่สุด แปลงปัจจัยมี ตุน เป็นต้น เป็น มฺม, ธาตุอันมี ห เป็นที่สุด แปลงเป็น ยฺห, ธาตุอันมี ท เป็นที่สุด แปลงเป็น ชฺช และธาตุอันมี ภ เป็นที่สุด แปลงเป็น พฺภ และ ทฺธา และลบพยัญชนะที่สุดของธาตุ บ้าง.

เช่น	อาคมฺม	= อา+คมุ+ตฺวา	อาศัยแล้ว
	ปคฺคยฺห	= ป+คห+ตฺวา	ยกย่องแล้ว
	อุปฺปชฺช	= อุ+ปท+ตฺวา	เกิดขึ้นแล้ว
	อารพฺภ	= อา+รภ+ตฺวา	ปรารภแล้ว
	ลทฺธา	= ลภ+ตฺวา	ได้แล้ว

๖๐๑ : ๓๓๔. ตทฺธิต-สมาส-กิตกา นามำ'วา'ตเวตุนาทีสุ จ.

ศัพท์อันมีตัทธิต สมาส และกิตกปัจจัยเป็นที่สุด เว้นศัพท์อันมี ตเว, ตุน, ตฺวาน และ ตฺวา เป็นต้น พึงทราบว่าเป็นเพียงดังนาม.

เช่น วสิฏฺฐสฺส อปจฺจํ วาสิฏฺโฐ. (วสิฏฺฐ+ณ) ตัทธิต
เหล่ากอ ของนายวสิฏฐะ ชื่อว่าวาสิฏฐ.
ปตฺโต ธมฺโม เยน โส ปตฺตธมฺโม. (ปตฺต+ธมฺม) สมาส
ธรรม อันบุคคลใด บรรลุแล้ว มีอยู่ บุคคลนั้น ชื่อว่าปตฺตธมฺม.
กุมฺภํ กโรตีติ กุมฺภกาโร. (กุมฺภ+กร+ณ) กิตก์
ย่อมกระทำ ซึ่งหม้อ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากุมฺภการ.

๖๐๒ : ๖. ทุมฺหิ ครุ.

เพราะอักษรสองตัว รัสสะอักษรตัวหน้า พึงทราบว่าเป็นครุ.

เช่น	ภิตฺวา	= ภิ+ตฺ -วา	ทำลายแล้ว
	ทตฺวา	= ท+ตฺ -วา	ให้แล้ว

๖๐๓ : ๗. ทีโฆ จ.

ทีฆะสระ พึงทราบว่าเป็นครุ.

เช่น	นาวา	= นาวา	เรือ
	นที	= นที	แม่น้ำ
	วธู	= วธู	หญิงสาว
	เทฺว	= เทฺว	สอง

๖๐๔ : ๖๘๔. อกฺขเรหิ การ.

ลง การปัจจัย หลังจากอักษรทั้งหลาย.

เช่น อ เอว อกาโร. (อ+การ)
อ นั่นเทียว ชื่อว่าอการ. (อ อักษร)
ก เอว กกาโร. (ก+การ)
ก นั่นเทียว ชื่อว่ากการ. (ก อักษร)

๖๐๕ : ๕๔๗. ยถาคม'มิกาโร.

เพราะกิจจและกิตกปัจจัยอันขึ้นต้นด้วยพยัญชนะทั้งปวง ลง อิอาคม หลังจากธาตุทั้งปวง ตามอุทาหรณ์ในพระบาลี.

เช่น	ภวิตพฺพ์	= ภู+อิ+ตพฺพ	พึงมี, พึงเป็น
	เวทิตพฺพ์	= วิท+อิ+ตพฺพ	พึงถูกทราบ

๖๐๖ : ๖๔๒. ท-ธ'นฺตโต โย กฺวจิ.

เพราะปัจจัยมี ตุน เป็นต้น ลง ยอาคม หลังจากธาตุอันมี ท และ ธ เป็นที่สุด บ้าง.

เช่น	อุปฺปชฺชิตฺวา	= อุ+ปท+(ย)+(อิ)+ตฺวา	เกิดขึ้นแล้ว
	พุชฺฌิตฺวา	= พุธ+(ย)+(อิ)+ตฺวา	ตรัสรู้แล้ว

จบ กิพพิธานกัปป์ กัณฑ์ที่ ๔

๗.๕ - กิพพิธานกัปป์ กัณฑ์ที่ ๕

๖๐๗ : ๕๗๘. นิคฺคหีต สฺโยคาทิ โน.

แปลง นอักษร อันเป็นเบื้องแรกของสังโยค เป็นนิคหิต.

เช่น	รงฺโค	= รนฺช+ณ	ผู้กำหนัด
	ภงฺโค	= ภนฺช+ณ	การแตกไป
	สงฺโค	= สนฺช+ณ	การข้อง, การติด

๖๐๘ : ๖๒๓. สพฺพตฺถ เค คี.

เพราะตและติปัจจัยทั้งปวง แปลง เคธาตุ เป็น คี.

เช่น	คีตํ	= เค+ต	การขับร้อง
	คีติ	= เค+ติ	การขับร้อง

๖๐๙ : ๔๘๔. สทสฺส สีทตฺตํ.

เพราะวิภัตติและปัจจัยทั้งหลาย แปลง สทธาตุ เป็น สีท บ้าง.

เช่น นิสีทติ = นิ+สท+อ+ติ ย่อมนั่ง

๖๑๐ : ๖๒๗. ยชสฺส สรสฺสิ ฏฺเจ.

เพราะ ฏฺจ แปลงสระของ ยชธาตุ เป็น อิ.

เช่น ยิฏฺโจ = ยช+ต ถูกบูชาแล้ว

๖๑๑ : ๖๐๘. ห-จตุตฺถาน'มนฺตานำ โท เธ.

เพราะธ แปลง ห และพยัญชนะตัวที่สี่ในวรรค อันเป็นที่สุดของธาตุ เป็น ท.

เช่น สนฺนทฺโธ = สำ+นห+ต ผูกสอดแล้ว

กุทฺโธ = กุธ+ต โกรธแล้ว

ลทฺโธ = ลภ+ต ถูกได้แล้ว

๖๑๒ : ๖๑๕. โฑ ฒกาเร.

เพราะฒอักษร แปลง ห และพยัญชนะตัวที่สี่ในวรรค อันเป็นที่สุดของธาตุ เป็น ฑ.

เช่น ทฑฺโฒ = ทห+ต ถูกไหม้แล้ว

วุฑฺโฒ = วุฑฺฒ+ต เจริญแล้ว

๖๑๓ : ๕๘๓. คหสฺส ฆร เณ วา.

เพราะณปัจจัย แปลง คหธาตุทั้งตัว เป็น ฆร บ้าง.

เช่น คยฺหตีติ ฆรำ = คห+ณ บ้าน, เรือน

ย่อมถูกจับจอง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าฆร.

๖๑๔ : ๕๘๑. ทหสฺส โท พ.

เพราะณปัจจัย แปลง ท ของ ทหธาตุ เป็น พ บ้าง.

เช่น ปริทหนํ ปริพาโห. (ปริ+ทห+ณ)
ความเร่าร้อน ชื่อว่าปริพาห.

๖๑๕ : ๕๘๖. ธาตฺวนฺตสฺส โลโป กฺวิมฺหิ.

เพราะกฺวิปัจจัย ลบพยัญชนะที่สุดของธาตุ.

เช่น อุเรน คจฺฉตีติ อุรโค. (อุร+คมุ+กฺวิ)
ย่อมไป ด้วยอก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอุรค. (ผู้ไปด้วยอก, งู)
ภุเชน คจฺฉตีติ ภุชโค. (ภุช+คมุ+กฺวิ)
ย่อมไป ด้วยขนด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภุชค. (ผู้ไปด้วยขนด, งู)

๖๑๖ : ๕๘๗. วิทนฺเต อู.

เพราะกฺวิปัจจัย ลง อูอาคมในที่สุดของ วิทธาตุ.

เช่น โลกํ วิทติ ชานาตีติ โลกวิทู. (โลก+วิท+อู+กฺวิ)
ย่อมรู้ ซึ่งโลก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าโลกวิทู. (พระพุทธเจ้า)

๖๑๗ : ๖๓๓. น-ม-กราน'มนฺตานํ นิยุตฺต-ตมฺหิ.

เพราะตปัจจัยอันประกอบด้วยอิอักษร ไม่มีการลบ น, ม, ก และ รอักษร อันเป็นที่สุดของธาตุ.

เช่น	หนิตุํ	= หน+อิ+ตุํ	เพื่ออันเบียดเบียน
	คมิโต	= คมุ+อิ+ต	ไปแล้ว
	สงฺกิโต	= สกิ+อิ+ต	สงสัยแล้ว
	สริโต	= สร+อิ+ต	ระลึกถึงแล้ว

๖๑๘ : ๕๗๑. น ก-คตฺตํ จ-ชา ณฺวุมฺหิ.

เพราะณฺวุปัจจัย ไม่แปลง จ เป็น ก และไม่แปลง ช เป็น ค.

เช่น ปจตีติ ปาจโก. (ปจ+ณฺวุ)
ย่อมหุง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปาจก. (ผู้หุง)
ยชตีติ ยาชโก. (ยช+ณฺวุ)
ย่อมบูชา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ายาชก. (ผู้บูชา)

๖๑๙ : ๕๗๓. กรสฺส จ ตตฺตํ ตุสฺมึ.

เพราะตุปัจจัย แปลง ร ของ กรธาตุ เป็น ต.

เช่น กโรตีติ กตฺตา. (กร+ตุ)
ย่อมกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากตฺตุ. (ผู้กระทำ)

๖๒๐ : ๕๔๙. ตุ๎-ตุน-ตพฺเพสุ วา.

เพราะตุ๎, ตุน และ ตพฺพปัจจัย แปลง ร ของ กรธาตุเป็น ต บ้าง.

เช่น	กตฺตุ๎	= กร+ตุ๎	เพื่ออันกระทำ
	กตฺตุน	= กร+ตุน	กระทำแล้ว
	กตฺตพฺพ๎	= กร+ตพฺพ	พึงถูกกระทำ

๖๒๑ : ๕๕๓. การิตํ วิย ณานุพนฺโธ.

ตั้งปัจจัยที่มี ณอนุพันธ์ เพียงดังการิตปัจจัย.

เช่น เนตีติ นายโก. (นี+ณฺวุ)
ย่อมนำไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่านายก. (ผู้นำไป)

๖๒๒ : ๕๗๐. อน'กา ยุ-ณฺวูนํ.

แปลง ยุปัจจัย เป็น อน และแปลง ณฺวุปัจจัย เป็น อก.

เช่น	นนฺทนํ	= นนฺท+ยุ	ความเพลิดเพลิน
	การโก	= กร+ณฺวุ	ผู้กระทำ

๖๒๓ : ๕๕๔. ก-คา จ-ชานํ.

เพราะปัจจัยอันมีณอนุพันธ์ แปลง จ เป็น ก และแปลง ช เป็น ค.

เช่น	ปาโก	= ปจ+ณ	การหุง, การต้ม
	โยโค	= ยุช+ณ	การประกอบ

จบ กิพพิธานกัปป์ กัณฑ์ที่ ๕

จบ กิพพิธานสูตร

๘ - อุณาทิกัณฑ์

๖๒๔ : ๕๖๓. กตฺตริ กิตฺ.

กิตปัจจัย ลงในอรรถกัตตา.

เช่น กตฺตา = กร+ตุ ผู้กระทำ

๖๒๕ : ๖๐๕. ภาว-กมฺเมสุ กิจฺจ-กฺต-ข'ตฺถา.

ปัจจัยอันมีอรรถ กิจฺจ อรรถ กฺต และอรรถ ข ย่อมลง ในอรรถภาวะและกรรม.

เช่น สยิตพฺพำ = สิ+อิ+ตพฺพ พึงนอน

อสิตำ = อส+อิ+กฺต พึงถูกกิน

สุกรำ = สุ+กร+ข อันถูกกระทำได้ง่าย

๖๒๖ : ๖๓๔. กมฺมนิ ทุติยายำ กฺโต.

เมื่อทุติยาวิภัตติในอรรถกรรม มีอยู่ ลง กฺตปัจจัย ในอรรถกัตตุ.

เช่น ทานำ ทินฺโน = ทา+กฺต ให้แล้ว ซึ่งทาน

สีลำ รกฺขิโต = รกฺข+อิ+ต รักษาแล้ว ซึ่งศีล

๖๒๗ : ๖๕๒. ขฺยาทีหิ มนฺ ม จ โต วา.

หลังจากธาตุมี ขี เป็นต้น ลง มนฺปัจจัย และแปลง ม เป็น ต โดยกำหนดตามอุทาหรณ์ในพระบาลี.

เช่น ขียนฺติ อุปทฺทวา เอตฺถาติ เขโม. (ขี+มนฺ)

อุปัททวะ ท. ย่อมสิ้นไป ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเขม. (ที่เป็นที่เกษม)

สุขทุกฺขำ อทติ ภกฺขตีติ อตฺตา. (อท+มนฺ)

ย่อมเสวย ซึ่งสุขและทุกข์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอตฺต. (ตน)

๖๒๘ : ๖๕๓. สมาทีหิ ถ-มา.

ลง ถ และ มปัจจัย หลังจากธาตุมี สม เป็นต้น.

เช่น กิเลเส สเมตีติ สมโถ. (สม+ถ)

ยังกิเลส ท. ย่อมให้สงบ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสมถ.

พนฺธิตพฺพาติ สีมา. (สิ+ม)

พึงถูกผูก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสีมา.

๖๒๙ : ๕๖๙. คหสฺสุ'ปธสฺเส วา.

แปลง อ อันเป็นอุปธาของคหธาตุ เป็น เอ บ้าง.

เช่น ทพฺพสมฺภารํ คณฺหาตีติ เคหํ, คหํ. (คห+อ)

ย่อมถือเอา ซึ่งทัพพะสัมภาระ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเคห, คห. (บ้าน, เรือน)

๖๓๐ : ๖๕๔. มสุสฺส สุสฺส จฺฉร-จฺเฉรา.

แปลง สุ ของปาฏิปทิกบท(บทนาม)คือ มสุ เป็น จฺฉร, จฺเฉร.

เช่น มจฺฉรตีติ มจฺฉโร, มจฺเฉโร. (มจฺฉริยํ) (มสุ+กฺวิ)

ย่อมตระหนี่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามจฺฉร, มจฺเฉร. (ผู้ตระหนี่)

๖๓๑ : ๖๕๕. อา-ปุพฺพ-จรสฺส จ.

แปลง จรธาตุอันมีอาเป็นบทหน้า เป็น จฺฉริย, จฺฉร, จฺเฉร และรัสสะ อาอุปสัค เป็น อ.

เช่น อาภุโส จริตพฺพนฺติ อจฺฉริยํ, อจฺฉรํ, อจฺเฉรํ. (อา+จร+กฺวิ)

พึงประพฤติ ยิ่ง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอจฺฉริย, อจฺฉร, อจฺเฉร. (อัศจรรย์)

๖๓๒ : ๖๕๖. อล-กล-สเลหิ ล-ยา.

ลง ล และ ยปัจจัย หลังจาก อล, กล และ สลธาตุ.

เช่น อลติ สมตฺเถตีติ อลฺลํ. (อล+ล)
ย่อมสามารถ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอลฺล. (ของสด)
สลติ คจฺฉติ ปวิสตีติ สลฺยํ. (สล+ย)
ย่อมเข้าไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสลฺย. (ลูกศร)

๖๓๓ : ๖๕๗. ยาณ-ลาณา.

ลง ยาณ และ ลาณปัจจัย หลังจาก กล และสลธาตุ.

เช่น กลิตพฺพํ สงฺขฺยาตพฺพนฺติ กลฺยาณํ. (กล+ยาณ)
พึงถูกนับ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากลฺยาณ. (งาม)
คณโต ปฏิกฺกมิตฺวา สลนฺติ เอตฺถาติ ปฏิสลฺลาโณ.
ก้าวกลับแล้ว จากหมู่ ย่อมไป ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปฏิสลฺลาณ. (ที่เป็นที่หลีกเร้น) (ปฏิ+สล+ลาณ)

๖๓๔ : ๖๕๘. มถิสฺส ถสฺส โล จ.

แปลง ถ ของ มถธาตุ เป็น ล และลง ลปัจจัย.

เช่น อญฺญมญฺญํ มถติ วิโลเพตีติ มลฺโล, มลฺลํ. (มถ+ล)
ย่อมกวน ซึ่งกันและกัน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามลฺล. (มวยปล้ำ)

๖๓๕ : ๕๕๙. เปสา'ติสคฺค-ปตฺตกาเลสุ กิจฺจา.

ลงกิจจปัจจัย ในอรรถมีการใช้, การอนุญาต และการบอกเวลา.

เช่น กรณียํ กิจฺจํ ภวตา. (กร+อนีย) เปส (การใช้)
กิจ อันท่าน พึงทำ
โภตฺตพฺพํ โภชนํ ภวตา. (ภุช+ตพฺพ) อติสคฺค (อนุญาต)
โภชนะ อันท่าน ควรกิน
อชฺฌยิตพฺพํ ภวตา. (อธิ+อิ+[อิ]+ตพฺพ) ปตฺตกาล(บอกเวลา)
อันท่าน พึงสาธยาย

๖๓๖ : ๖๕๙. อวสฺสกา'ธมิเณสุ ณี จ.

ลงณี และกิจจปัจจัย ในอรรถแน่แท้ และการติดหนี้.

เช่น การีสิ เม กมฺมํ อวสฺสํ. (กร+ณี) อวัสสกะ(แน่แท้)
ท่าน เป็นผู้ควรกระทำ ซึ่งการงาน ของเรา แน่แท้
ทายีสิ เม สตํ อิณํ. (ทา+ณี) อธมิณะ(ติดหนี้)
ท่าน เป็นผู้ควรให้ ซึ่งหนี้ หนึ่งร้อย ของเรา

๖๓๗ : ๐. อรห-สกฺกาทีหิ ตุ.

ลงตุปัจจัย ในอรรถมี อรหะ(สมควร) และ สักกะ(อาจ) เป็นต้น.

เช่น อรหา ภวํ วตฺตุ. = วจ+ตุ อรหะ(สมควร)
ท่าน เป็นผู้ควร เพื่ออันกล่าว
สกฺกา ภวํ ชเนตุ. = ชน+เณ+ตุ สักกะ(อาจ)
ท่าน อาจ เพื่ออันให้เกิด

๖๓๘ : ๖๖๐. วชาทีหิ ปพฺพชฺชาทโย นิปฺปจฺจนฺเต.

ศัพท์มี ปพฺพชฺชา เป็นต้น ย่อมถูกให้สำเร็จ ด้วยธาตุทั้งหลาย มี วช เป็นต้น .

เช่น ปฐมเมว วชิตพฺพาติ ปพฺพชฺชา. (ป+วช+ณฺย+อา)
พึงถูกถึง ในเบื้องแรกนั่นเทียว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปพฺพชฺชา.
วิชานนํ วิชฺชา. (วิท+ณฺย+อา)
ความรู้ ชื่อว่าวิชฺชา. (ความรู้)

๖๓๙ : ๕๘๕. กฺวิโลโป จ.

ลบกฺวิปัจจัย.

เช่น สยํ อตฺตนา ภวตีติ สยมฺภู. (สยํ+ภู+กฺวิ)
ย่อมเป็น ด้วยตนเอง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสยมฺภู. (ผู้เป็นเอง)

๖๔๐ : ๐. ส-จ-ชานํ ก-คา ณานุพนฺเธ.

เพราะปัจจัยอันมีณอนุพันธ์ แปลงธาตุที่มี จ เป็นที่สุด เป็น ก และแปลงธาตุที่มี ช เป็นที่สุด เป็น ค.

เช่น	วิเวโก	= วิ+วิจ+ณ	ความสงบ, วิเวก
	จาโค	= จช+ณ	การสละ,การบริจาค

๖๔๑ : ๕๗๒. นุทาทีหิ ยุ-ณฺวุน'มนา'ยนา'กา'ยนกา สการิเตหิ จ.

หลังจากธาตุมี นุท เป็นต้น และหลังจากธาตุอันมีการิตปัจจัย แปลง ยุปัจจัย เป็น อน, อายน และแปลง ณฺวุปัจจัย เป็น อก, อายนก (ในอรรถกัตตุ, ภาวะ และกรณะ).

เช่น ปนุทตีติ ปนูทโน. (ป+นุท+ยุ) กัตตุสาธนะ
ย่อมบรรเทา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปนูทน. (ผู้บรรเทา)

สญฺญาเปตีติ สญฺญาปโก. (สํ+ญา+ณาเป+ณฺวุ) กัตตุสาธนะ
ย่อมให้รู้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสญฺญาปก. (ผู้ให้รู้)
ปนุทเต ปนูทนํ. (ป+นุท+ยุ) ภาวสาธนะ
ย่อมบรรเทา ชื่อว่าปนูทน. (การบรรเทา)
เจตาปียเต เจตาปนํ. (จิต+ณาเป+ยุ) การิตปัจจัย, ภาวสาธนะ
ย่อมให้รู้ ชื่อว่าเจตาปน. (การให้รู้)
นุทนฺติ อเนนาติ นูทนํ. (นุท+ยุ) กรณสาธนะ
ย่อมบรรเทา ด้วยสิ่งนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่านูทน. (เป็นเครื่องบรรเทา)

๖๔๒ : ๕๘๘. อิ-ย-ต-ม-กิ-เอสาน'มนฺตสฺสโร ทีฆํ กฺวจิ ทิสสฺส คุณํ โท รํ สกฺขี จ.

เพราะกฺวิปัจจัย ทีฆะสระที่สุดของ อิ, ย, ต, ม, กิ, เอ และ ส ศัพท์ ที่เป็นวิเสสนะของทิสธาตุ, แปลง ท เป็น ร บ้าง และแปลง สฺ ที่สุดของทิสธาตุ เป็น ส, กฺข และ อี.

เช่น อิมมิว นํ ปสฺสตีติ อีทิโส, อีทิกฺโข, อีที, อีริโส. (อิม+ทิส+กฺวิ)
ย่อมเห็น ซึ่งบุคคลนั้น เพียงดังบุคคลนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอีทิส, อีทิกฺข, อีที, อีริส. (ผู้เช่นนี้)

ยมิว นํ ปสฺสตีติ ยาทิโส, ยาทิกฺโข, ยาที, ยาริโส. (ย+ทิส+กฺวิ)
ย่อมเห็น ซึ่งบุคคลนั้น เพียงดังบุคคลใด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ายาทิส, ยาทิกฺข, ยาที, ยาริส. (ผู้เช่นใด)

ตมิว นํ ปสฺสตีติ ตาทิโส, ตาทิกฺโข, ตาที, ตาริโส. (ต+ทิส+กฺวิ)
ย่อมเห็น ซึ่งบุคคลนั้น เพียงดังบุคคลนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าตาทิส, ตาทิกฺข, ตาที, ตาริส. (ผู้เช่นนั้น)

มมิว นำ ปสฺสตีติ มาทิโส, มาทิกฺโข, มาที, มาริโส. (อมฺห+ทิส +กฺวิ)

ย่อมเห็น ซึ่งบุคคลนั้น เพียงดังเรา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามาทิส, มาทิกฺข, มาที, มาริส. (ผู้เช่นกับเรา)

กิมิว นำ ปสฺสตีติ กีทิโส, กีทิกฺโข, กีที, กีริโส. (กึ+ทิส+กฺวิ)

ย่อมเห็น ซึ่งบุคคลนั้น เพียงดังใคร เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากีทิส, กีทิกฺข, กีที, กีริส. (ผู้เช่นไร)

เอตมิว นำ ปสฺสตีติ เอทิโส, เอทิกฺโข, เอที, เอริโส. (เอต+ทิส +กฺวิ)

ย่อมเห็น ซึ่งบุคคลนั้น เพียงดังบุคคลนั่น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เอทิส, เอทิกฺข, เอที, เอริส. (ผู้เช่นนั่น)

สมานมิว นำ ปสฺสตีติ สาทิโส, สาทิกฺโข, สาที, สาริโส. (สมาน +ทิส+กฺวิ)

ย่อมเห็น ซึ่งบุคคลนั้น เพียงดังผู้เหมือนกัน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสาทิส, สาทิกฺข, สาที, สาริส. (ผู้เหมือน, ผู้เช่นกับ)

๖๔๓ : ๖๓๕. ภฺยาทีหิ มติ-พุทฺธิ-ปูชาทีหิ จ กฺโต.

ลง กฺตปัจจัย หลังจากธาตุมี ภี เป็นต้น และหลังจากธาตุมี มน, พุธ และ ปูช เป็นต้น.

เช่น ภายิตพฺโพติ ภีโต. (ภี+กฺต)

อันบุคคลพึงกลัว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภีต. (กลัวแล้ว)

สำ สุฏฺฐุ มานิตพฺโพ ปูเชตพฺโพติ สมฺมโต. (สำ+มน+กฺต)

พึงถูกบูชา ด้วยดี เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสมฺมต. (ถูกบูชาแล้ว)

พุชฺฌิตพฺโพ ฌาตพฺโพติ พุทฺโธ. (พุธ+กฺต)

พึงถูกรู้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าพุทฺธ. (ถูกรู้แล้ว)

ปฏิวิชฺฌิตฺถาติ ปฏิวิทฺโธ. (ปติ+วิธ+ต) (ถูกแทงตลอดแล้ว)
ถูกบรรลุแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปฏิวิทฺธ. (ถูกบรรลุแล้ว)
ปูชียิตฺถาติ ปูชิโต. (ปูช+อิ+กฺต)
ถูกบูชาแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปูชิต. (ถูกบูชาแล้ว)

๖๔๔ : ๖๖๑. เวปุ-สี-ทว-วมุ-กุ-ทา-ภู-หุวาทีหิ ถุ-ตฺติม-ณิมา นิพฺพตฺเต.

ลง ถุ, ตฺติม และณิมปัจจัย หลังจากธาตุมี เวปุ, สี, ทว, วมุ, กุ, ทา, ภู และ หู เป็นต้น ในอรรถว่าเกิด.

เช่น เวปติ อเนนาติ เวปถุ. (เวปุ+ถุ)
ย่อมสั่น เพราะโรคนี้ ชื่อว่าเวปถุ. (โรคไข้จับสั่น)
สเยน นิพฺพตฺโต สยถุ. (สี+ถุ)
โรค อันเกิดขึ้นแล้ว ด้วยการนอน ชื่อว่าสยถุ. (โรคบวม)
ทเวน นิพฺพตฺโต ทวถุ. (ทว+ถุ)
โรค อันเกิดขึ้นแล้ว ด้วยความร้อน ชื่อว่าทวถุ. (โรคร้อนใน)
วเมน นิพฺพตฺโต วมถุ. (วมุ+ถุ)
โรค อันเกิดขึ้นแล้ว ด้วยการอาเจียน ชื่อว่าวมถุ. (โรคอาเจียน)
กุตฺตินา นิพฺพตฺตํ กุตฺติมํ. (กร+ตฺติม) (กร เป็น กุ= กุนิปาตนะ)
วัตถุ อันเกิดขึ้นแล้ว ด้วยการกระทำ ชื่อว่ากุตฺติม.
ทาเนน นิพฺพตฺตํ ทตฺติมํ. (ทา+ตฺติม)
วัตถุ อันเกิดขึ้นแล้ว ด้วยการให้ ชื่อว่าทตฺติม.
ภูตินา นิพฺพตฺตํ โภตฺติมํ. (ภู+ตฺติม)
วัตถุ อันเกิดขึ้นแล้ว ด้วยความมี-ความเป็น ชื่อว่าโภตฺติม.
อวหุตินา นิพฺพตฺตํ โอหาวิมํ. (อว+หู+ณิม)
วัตถุ อันเกิดขึ้นแล้ว ด้วยการบูชา ชื่อว่าโอหาวิม.

๖๔๕ : ๖๖๒. อกฺโกเส นมฺหา'นิ.

เมื่ออรรถการด่า ถูกรู้อยู่ เมื่ออุปบท คือ นนิบาต มีอยู่ ลง อานิ ปัจจัย หลังจากธาตุ.

เช่น น คมิตพฺพำ อคมานิ เต ชมฺม เทสำ. (น+คมุ+อานิ)
แน่ะคนเลว อ.สถานที่ อันท่าน ไม่พึงไป ชื่อว่าอคมานิ.

๖๔๖ : ๔๑๙. เอกาทิโต สกิสฺส กฺขตฺตุำ.

ลง กฺขตฺตุำปัจจัย ในอรรถแห่งสกึศัพท์ หลังจากสังขยามี เอก เป็นต้น.

เช่น เอกสฺส ปทตฺถสฺส สกึ วารำ เอกกฺขตฺตุำ. (เอก+กฺขตฺตุำ)
ครั้ง แห่งเนื้อความของบท หนึ่ง ชื่อว่าเอกกฺขตฺตุำ. (หนึ่งครั้ง)

๖๔๗ : ๖๖๓. สุนสฺสุ'นสฺโส'ณ-วานุวานูนุนขุณานา.

แปลง อุน ของปาฏิปทิกบท คือ สุน เป็น โอณ, วาน, อุวาน, อูน, อุนข, อุณ, อา และ อาน.

เช่น สามิกสฺส สทฺทำ สุณาตีติ โสโณ. (สุ+อุน) = โอณ
ย่อมฟัง ซึ่งเสียง ของเจ้าของ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าโสณ. (สุนัข)
สามิกสฺส สทฺทำ สุณาตีติ สฺวาโน. (สุ+อุน) = วาน
ย่อมฟัง ซึ่งเสียง ของเจ้าของ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสฺวาน. (สุนัข)
สามิกสฺส สทฺทำ สุณาตีติ สุวาโน. (สุ+อุน) = อุวาน
ย่อมฟัง ซึ่งเสียง ของเจ้าของ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสุวาน. (สุนัข)
สามิกสฺส สทฺทำ สุณาตีติ สูโน. (สุ+อุน) = อูน
ย่อมฟัง ซึ่งเสียง ของเจ้าของ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสูน. (สุนัข)
สามิกสฺส สทฺทำ สุณาตีติ สุนโข. (สุ+อุน) = อุนข
ย่อมฟัง ซึ่งเสียง ของเจ้าของ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสุนข. (สุนัข)

สามิกสฺส สทฺทำ สุณาตีติ สุโณ. (สุ+อุน) = อุณ
ย่อมฟัง ซึ่งเสียง ของเจ้าของ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสุณ. (สุนัข)
สามิกสฺส สทฺทำ สุณาตีติ สา. (สุ+อุน) = อา
ย่อมฟัง ซึ่งเสียง ของเจ้าของ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสา. (สุนัข)
สามิกสฺส สทฺทำ สุณาตีติ สาโน. (สุ+อุน) = อาน
ย่อมฟัง ซึ่งเสียง ของเจ้าของ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสาน. (สุนัข)

๖๔๘ : ๖๖๔. ตรุณสฺส สุสุ จ.

แปลงปาฏิปทิกบท คือ ตรุณ เป็น สุสุ.

เช่น สุสุ = ตรุณ คนหนุ่ม

๖๔๙ : ๖๖๕. ยุวสฺสุ'วสฺสุ'วุวานุนูนา.

แปลง อุว ของปาฏิปทิกบท คือ ยุว เป็น อุว, อุวาน, อุน และ อูน.

เช่น ยุวา = ยุว (อุว) คนหนุ่ม
ยุวาโน = ยุว (อุวาน) คนหนุ่ม
ยุโน = ยุว (อุน) คนหนุ่ม
ยูโน = ยุว (อูน) คนหนุ่ม

๖๕๐ : ๖๕๑. กาเล วตฺตมานา'ตีเต ณฺวาทโย.

ลง ณุ เป็นต้น (ยุ, กฺต และมิปัจจัย) ในปัจจุบันกาลและอดีตกาล.

เช่น อกาสิ กโรตีติ วา การุ. (กร+ณุ)
ได้กระทำแล้ว หรือ ย่อมกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าการุ. (ช่าง)
จกฺขตีติ จกฺขุ. (จกฺข+ณุ)
ย่อมบอก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าจกฺขุ. (จักษุ)
ภวติ เอตฺถาติ ภุวนำ. (ภู+ยุ)

ย่อมมี ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภุวน. (โลก, ภพ)
อภวิ ภวตีติ วา ภูตๆ. (ภู+กฺต)
ได้เป็นแล้ว หรือ ย่อมเป็น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภูต. (ภูต)
วายตีติ วาโต. (วา+กฺต)
ย่อมพัดไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวาต. (ลม)
ภวนฺติ เอตฺถาติ ภูมิ. (ภู+มิ)
ย่อมมี ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภูมิ. (แผ่นดิน)

๖๕๑ : ๖๔๗. ภวิสฺสติ คมาทีหิ ณี-ฆิณฺ.

ลง ณี และ ฆิณฺปัจจัย หลังจากธาตุมี คมุ เป็นต้น ในอนาคตกาล.

เช่น อายตึ คมิตุๆ สีลมสฺสาติ คามี. (คมุ+ณี)
อันไป ในกาลต่อไป เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคามี. (ผู้จะไปเป็นปกติ, ผู้มีปกติจะไป)
อายตึ คมิตุๆ สีลมสฺสาติ คามิ. (คมุ+ฆิณฺ)
อันไป ในกาลต่อไป เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคามิ. (ผู้จะไปเป็นปกติ, ผู้มีปกติจะไป)

๖๕๒ : ๖๔๘. กฺริยายๆ ณฺวุ-ตโว.

ลง ณฺวุ และ ตุปัจจัย ในอรรถของกิริยา ในอนาคตกาล.

เช่น “กริสฺสนฺ”ติ การโก วชติ. (กร+ณฺวุ)
ผู้จักกระทำแล้วจะไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าการก. (ผู้จะทำ)
“ภุญฺชิสฺสนฺ”ติ โภตฺตา วชติ. (ภุช+ตุ)
ผู้จักกินแล้วจะไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าโภตฺตุ. (ผู้จะกิน)

๖๕๓ : ๓๐๖. ภาววาจิมฺหิ จตุตฺถี.

ลงจตุตถีวิภัตติ ในที่กล่าวภาวะ ในอนาคตกาล.

เช่น ปจนํ ปาโก, ปากาย วชติ. (ปจ+ณ)

อ.การหุง ชื่อว่าปาก, ย่อมไป เพื่อการหุง.

๖๕๔ : ๖๔๙. กมฺมนิ โณ.

เมื่อกรรมเป็นอุปบทมีอยู่ ลง ณปัจจัย ในอนาคตกาล.

เช่น นครํ กริสฺสตีติ นครกาโร วชติ. (นคร+กร+ณ)

จักกระทำ(สร้าง) ซึ่งเมือง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่านครการ. (ผู้จะสร้างเมือง)

๖๕๕ : ๖๕๐. เสเส สฺสํ-นฺตุ-มานา'นา.

เมื่อกรรมเป็นอุปบทมีอยู่ ลง สฺสํ, นฺตุ, มาน และ อานปัจจัย ในอรรถที่เหลือ ในอนาคตกาล.

เช่น กมฺมํ กริสฺสตีติ กมฺมํ กริสฺสํ วชติ. (กร+อิ+สฺสํ)

จักกระทำ ซึ่งกรรม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากริสฺสํ. (ผู้จะกระทำ)

กมฺมํ กริสฺสตีติ กมฺมํ กโรนฺโต วชติ. (กร+โอ+นฺตุ)

จักกระทำ ซึ่งกรรม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากโรนฺต. (ผู้จะทำ)

กมฺมํ กริสฺสตีติ กมฺมํ กุรุมาโน วชติ. (กร+มาน)

จักกระทำ ซึ่งการงาน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากุรุมาน. (ผู้จะทำ)

กมฺมํ กริสฺสตีติ กมฺมํ กราโน วชติ. (กร+อาน)

จักกระทำ ซึ่งการงาน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากราน. (ผู้จะทำ)

๖๕๖ : ๖๖๖. ฉทาทีหิ ต-ตฺรณฺ.

ลง ต และตฺรณฺปัจจัย หลังจากธาตุมี ฉท เป็นต้น.

เช่น อาตปฺ ฉาเทตีติ ฉตฺตํ. (ฉท+ต)
ย่อมปกปิด ซึ่งแสงแดด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าฉตฺต. (ร่ม)
อาตปฺ ฉาเทตีติ ฉตฺรํ. (ฉท+ตฺรณฺ)
ย่อมปกปิด ซึ่งแสงแดด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าฉตฺร. (ร่ม)
อารมฺมณํ จินฺเตตีติ จิตฺตํ. (จินฺต+ต)
ย่อมคิด(รู้) ซึ่งอารมณ์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าจิตฺต. (จิต)
อารมฺมณํ จินฺเตตีติ จิตฺรํ. (จินฺต+ตฺรณฺ)
ย่อมคิด(รู้) ซึ่งอารมณ์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าจิตฺร. (จิต)

๖๕๗ : ๖๖๗. วทาทีหิ ณิตฺโต คเณ.

ลง ณิตฺตปัจจัย หลังจากธาตุมี วท เป็นต้น ในอรรถหมู่.

เช่น วาทิตานํ คโณ วาทิตฺตํ. (วท+ณิตฺต)
หมู่ แห่งผู้บรรเลงทั้งหลาย ชื่อว่าวาทิตฺต. (หมู่แห่งผู้บรรเลง)

๖๕๘ : ๖๖๘. มิทาทีหิ ตฺติ-ติโย.

ลง ตฺติ และ ติปัจจัย หลังจากธาตุมี มิท เป็นต้น.

เช่น มิทติ สิเนหตีติ เมตฺติ. (มิท+ตฺติ)
ย่อมเยื่อใย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเมตฺติ. (ไมตรี)
อตฺตโน สภาวํ ธาเรตีติ ธาติ. (ธา+ติ)
ย่อมทรงไว้ ซึ่งสภาพ ของตน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าธาติ.

๖๕๙ : ๖๖๙. อุสุ-รนฺช-ทสานำ ทสสฺส ทฑฺโฒ ฒ-ธา จ.

บรรดาอุสุ, รนฺช และทสธาตุ แปลง ทสธาตุ เป็น ทฑฺฒ และ ลง ฒปัจจัย หลังจาก อุสุธาตุ และลง จปัจจัย หลังจาก รนฺชธาตุ.

เช่น อุสียเต อุฑฺโฒ. (อุสุ+ฒ)

ย่อมร้อน ชื่อว่าอุฑฺฒ. (อูฐ)

รญฺชนฺติ เอตฺถาติ รฏฺจำ. (รนฺช+จ)

ชนทั้งหลาย ย่อมยินดี ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ารฏฺจ. (รัฐ)

ทสียเตติ ทฑฺโฒ. (ทส+กฺวิ)

ย่อมถูกกัด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทฑฺฒ. (ถูกกัด)

๖๖๐ : ๖๗๐. สูวุสาน'มูวุสาน'มโต โถ จ.

แปลง อู, อุ และอสฺ ของ สู, วุ และ อสธาตุ เป็น อตฺ และลง ถ ปัจจัย.

เช่น สวติ หึสติ เอเตนาติ สตฺถำ. (สู+ถ)

ย่อมเบียดเบียน ด้วยอาวุธนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสตฺถ. (ศัตรา)

หิโรตฺตปฺปำ สำวรติ เอเตนาติ วตฺถำ. (วุ+ถ)

ย่อมป้องกัน ซึ่งหิริและโอตตัปปะ ด้วยผ้านี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวตฺถ. (ผ้าเป็นเครื่องป้องกัน)

สทฺทานุรูปำ อสติ ภวตีติ อตฺโถ. (อส+ถ)

ย่อมมี ตามสมควรแก่ศัพท์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอตฺถ. (อรรถ)

๖๖๑ : ๖๗๑. รนฺชุทาทีหิ ธ-ทิทฺท-กิ'รา กฺวจิ ช-ท-โลโป จ.

หลังจากธาตุมี รนฺช และ อุทิ เป็นต้น ลง ธ, ท, อิทฺท, ก และ อิรปัจจัย และลบ ช และ ท บ้าง.

เช่น รณฺชิตพฺพนฺติ รนฺธ. (รนฺช+ธ)
พึงถูกยินดี เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ารนฺธ. (รู, ช่อง, โพลง)
มจฺฉมกรานำ ปีติโสมนสฺสำ อุนฺทติ ปสวติ ชเนตีติ สมุทฺโท.
ยังปีติและโสมนัส ย่อมให้เกิดขึ้น แก่ปลาและมังกรทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสมุทฺท. (มหาสมุทร) (สำ+อุทิ+ท)
ทลติ ทุคฺคตภาวำ คจฺฉตีติ ทลิทฺโท. (ทล+อิทฺท) (ผู้ขัดสน)
ย่อมถึง ซึ่งความเป็นผู้ตกยาก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทลิทฺท.
วจิตพฺพนฺติ วกฺกำ. (วจ+ก)
พึงถูกเรียก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวกฺก. (ม้าม)
อปฺปฏิหตำ หุตฺวา วชติ คจฺฉตีติ วชิรำ. (วช+อิร)
ไม่ถูกขัดขวางแล้ว ย่อมไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวชิร. (วิเชียร)

๖๖๒ : ๖๗๒. ปฏิโต หิสฺส เหรณฺ-หีรณฺ.
หลังจากปฏิศัพท์ แปลง หิธาตุ เป็น เหรณฺ และ หีรณฺ.
เช่น ปฏิปกฺเข มทฺทิตฺวา คจฺฉติ ปวตฺตตีติ ปาฏิเหรำ. (ปฏิ+หิ+กฺวิ)
ย่อมย่ำยี ซึ่งฝ่ายตรงกันข้าม ท. แล้วเป็นไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปาฏิเหร. (ปาฏิหาริย์)
ปฏิปกฺเข มทฺทิตฺวา คจฺฉติ ปวตฺตตีติ ปาฏิหีรำ. (ปฏิ+หิ+กฺวิ)
ย่อมย่ำยี ซึ่งฝ่ายตรงกันข้าม ท. แล้วเป็นไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปาฏิหีร. (ปาฏิหาริย์)

๖๖๓ : ๖๗๓. กฑฺยาทีหิ โก.
ลง กปัจจัย หลังจากธาตุมี กฑิ เป็นต้น.
เช่น กณฺฑิตพฺโพ ฉินฺทิตพฺโพติ กณฺโฑ. (กฑิ+ก)
พึงถูกตัด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากณฺฑ. (ปริจเฉท, กัณฑ์)

๖๖๔ : ๖๗๔. ขาทา'ม-คมานำ ขนฺธ'นฺธ-คนฺธา.

แปลง ขาทธาตุ เป็น ขนฺธ, แปลง อมธาตุ เป็น อนฺธ และแปลง คมุธาตุ เป็น คนฺธ และลง กปัจจัย.

เช่น ชาติชรามรณาทีหิ สำสารทุกฺเขหิ ขาทิตพฺโพติ ขนฺโธ. (ขาท+ก)

อันสังสารทุกข์ ท. มี ชาติ ชรา และมรณะเป็นต้น พึงเคี้ยวกิน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าขนฺธ. (ขันธ์)

จกฺขุนา อมติ รุชฺชตีติ อนฺโธ. (อม+ก)

ย่อมเสียดแทง ด้วยจักษุ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอนฺธ. (ผู้บอด)

ตำ ตำ จานำ วาเตน คจฺฉตีติ คนฺโธ. (คมุ+ก)

ย่อมไป สู่ที่นั้นๆ ด้วยลม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคนฺธ. (กลิ่น)

ชาติชรามรณาทีหิ สำสารทุกฺเขหิ ขาทิตพฺโพติ ขนฺธโก. (ขาท+ก)

อันสังสารทุกข์ ท. มี ชาติ ชรา และมรณะเป็นต้น พึงเคี้ยวกิน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าขนฺธก. (ขันธ์) (ไม่ลบ กอนุพันธ์)

จกฺขุนา อมติ รุชฺชตีติ อนฺธโก. (อม+ก) (ไม่ลบ กอนุพันธ์)

ย่อมเสียดแทง ด้วยจักษุ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอนฺธก. (ผู้บอด)

ตำ ตำ จานำ วาเตน คจฺฉตีติ คนฺธโก. (คมุ+ก) (ไม่ลบ กอนุพันธ์)

ย่อมไป สู่ที่นั้นๆ ด้วยลม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคนฺธก. (กลิ่น)

๖๖๕ : ๖๗๕. ปฏาทีหฺ'ยลำ.

ลง อลปัจจัย หลังจากธาตุมี ปฏ เป็นต้น และหลังจากปาฏิปทิกบท.

เช่น ปฏติ วุทฺธึ คจฺฉตีติ ปฏลำ. (ปฏ+อล)

ย่อมสามารถถึง ซึ่งความเจริญ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปฏล. (หมู่)

ปาปเก อกุสเล ธมฺเม กุสติ ฉินฺทตีติ กุสลำ. (กุส+อล)

ย่อมตัด ซึ่งอกุศลธรรม ท. เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากุสล. (กุศล)

๖๖๖ : ๖๗๖. ปุถสฺส ปุถุ-ปถา'โม วา.

แปลง ปุถ เป็น ปุถุ และ ปถ และลง อมปัจจัย บ้าง.

เช่น ปุถุ หุตฺวา ชาตนฺติ ปุถวี. (ปุถ+อี)
เป็นของหนา เป็น เกิดแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปุถวี. (แผ่นดิน)
ปถเม ชาโต ปถโม. (ปุถ+อม)
เกิดแล้ว ในที่หนึ่ง ชื่อว่าปถม. (ที่หนึ่ง)

๖๖๗ : ๖๗๗. สสฺวาทีหิ ตุ-ทโว.

ลง ตุ และ ทุปัจจัย หลังจากธาตุมี สสุ เป็นต้น.

เช่น อญฺเญ สตฺเต สสติ หึสตีติ สตฺตุ. (สสุ+ตุ) ศัตรู
ย่อมเบียดเบียน ซึ่งสัตว์ ท.เหล่าอื่น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสตฺตุ.
ทุกฺขํ ททาตีติ ททุทุ. (ทา+ทุ)
ย่อมให้ ซึ่งความทุกข์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าททุทุ. (โรคกลาก)

๖๖๘ : ๖๗๘. จฺยาทีหิ อีวโร.

ลง อีวรปัจจัย หลังจากธาตุมี จิ เป็นต้น.

เช่น จียตีติ จีวรํ. (จิ+อีวร)
ย่อมถูกสั่งสม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าจีวร. (จีวร)

๖๖๙ : ๖๗๙. มุนาทีหิ จิ.

ลงอิปัจจัย หลังจากธาตุมีมุนเป็นต้น.(และหลังจากปาฏิปทิกบท)

เช่น อตฺถานตฺถํ มุนาตีติ มุนิ. (มุน+อิ)
ย่อมรู้ ซึ่งสิ่งที่เป็นประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามุนิ. (พระมุนี, พระภิกษุ, พระพุทธเจ้า)

มนตีติ มโณ = มณิ. (มน+อิ)
ย่อมรู้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามณ, = มณิ. (แก้วมณี)

๖๗๐ : ๖๘๐. วิทาทีหฺ'ยูโร.

ลง อูรปัจจัย หลังจากธาตุมี วิท เป็นต้น.

เช่น วิทิตุ์ อลนฺติ วิทูโร. (วิท+อูร)
ควร เพื่ออันรู้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวิทูร. (ควรเพื่ออันรู้)

๖๗๑ : ๖๘๑. หนาทีหิ ณุ-นุ-ตโว.

ลง ณุ, นุ และ ตุปัจจัย หลังจากธาตุมี หน เป็นต้น.

เช่น โภชนำ หนติ หึสติ เอเตนาติ หณุ. (หน+ณุ)
ย่อมเบียดเบียน ซึ่งโภชนะ ด้วยอวัยวะนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า หณุ. (คาง)

๖๗๒ : ๖๘๒. กุฏาทีหิ โจ.

ลง จปัจจัย หลังจากธาตุมี กุฏ เป็นต้น.

เช่น องฺคมงฺคำ กุฏติ ฉินฺทตีติ กุฏฺจำ. (กุฏ+จ) โรคเรื้อน
ย่อมตัด ซึ่งอวัยวะน้อยใหญ่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากุฏฺจ.

๖๗๓ : ๖๘๓. มนุ-ปูร-สุณาทีหิ อุสฺส-นุสิ'สา.

ลง อุสฺส, นุส และ อิสปัจจัย หลังจากธาตุมี มนุ, ปูร และ สุณ เป็นต้น และหลังจากปาฏิปทิกบท(ศัพท์นาม).

เช่น การณาการณำ มนติ ชานาตีติ มนุสฺโส. (มนุ+อุสฺส) มนุษย์
ย่อมรู้ ซึ่งเหตุและสิ่งมิใช่เหตุ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามนุสฺส.

อตฺถานตฺถํ มนติ ชานาตีติ มานุโส. (มนุ+นุส)

ย่อมรู้ ซึ่งสิ่งที่เป็นประโยชน์และสิ่งที่มิใช่ประโยชน์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามานุส. (มนุษย์)

อตฺตโน มโนรถํ ปูเรตีติ ปุริโส. (ปูร+อิส)

ยังมโนรถ ของตน ย่อมให้เต็ม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปุริส. (บุรุษ)

ทฺวินฺนํ ชนานํ กุลสนฺตานํ กโรตีติ สุณิสา. (สุณ+อิส)

ย่อมกระทำ ซึ่งการสืบต่อตระกูล ของชน ท. สอง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสุณิสา. (ลูกสะใภ้)

จบ อุณากัปป์ กัณฑ์ที่ ๖ ในกิพพิธานกัปป์

จบ อุณาทิสูตร

จบ กัจจายนสูตร

ประวัติผู้รวบรวมและเรียบเรียง

ชื่อ-ฉายา	พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ (เข็มสันเทียะ)
วัน/เดือน/ปีเกิด	เกิด วันที่ ๒๘ เดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๔
สถานที่เกิด	บ้านเลขที่ ๕๑ หมู่ ๓ ตำบลมะค่า อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา
อุปสมบท	วันที่ ๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๔ ณ พัทธสีมาวัดถนนโพธิ์ ตำบลถนนโพธิ์ อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา
ประวัติการศึกษา	เปรียญธรรม ๗ ประโยค ชั้นนักศึกษาบาลีใหญ่ (สอบได้อันดับที่ ๑) สำนักเรียนวัดท่ามะโอ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์ (จิตวิทยา) เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบาลี (มจร)
ประวัติการทำงาน	ครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี และบาลีใหญ่
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดพิกุลทอง ถนนเทอดพระเกียรติ ตำบลวัดชลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ๑๑๑๓๐
ผลงาน	๑. รูปสิทธิทีปนี เล่ม ๑ สนธิกัณฑ์ ๒. รูปสิทธิทีปนี เล่ม ๒ นามกัณฑ์ ๓. รูปสิทธิทีปนี เล่ม ๓ การกกัณฑ์ ๔. รูปสิทธิทีปนี เล่ม ๔ สมาสกัณฑ์ ๕. รูปสิทธิทีปนี เล่ม ๕ ตัทธิตกัณฑ์ ๖. รูปสิทธิทีปนี เล่ม ๖ อาขยาตกัณฑ์ ๗. รูปสิทธิทีปนี เล่ม ๗ กิพพิธานกัณฑ์ ๘. ไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น ๙. กัจจายนสุตตปาฐะแปลสูตรพร้อมอุทาหรณ์ ๑๐. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๑ หลักการแปลขั้นพื้นฐาน ร่วมกับคณะ ๑๑. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๒ วากยสัมพันธ์ ๑๒. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๓ โครงสร้างลักษณะต่างๆ ของภาษาบาลี ๑ ๑๓. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๔ โครงสร้างลักษณะต่างๆ ของภาษาบาลี ๒ ๑๔. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๕ วิธีการแปลอรรถกถา ๑๕. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๖ วิธีการแต่งประโยคภาษาบาลี ๑๖. ทำตัวรูปนามเบื้องต้น (ใช้คู่กับไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น) ๑๗. ทำตัวรูปอาขยาตเบื้องต้น (ใช้คู่กับไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น)

สุตฺตํ ธาตุ คโณ ณฺวาทิ
นามลิงฺคานุสาสนํ
ยสฺส ติฏฺฐติ ชิวฺหคฺเค
ส พฺยากรณเกสรีฯ

“สูตร ธาตุ ปทมาลา ปัจจัย,
นาม ลิงค์ และการวินิจฉัย;
ย่อมตั้งอยู่บนปลายลิ้นของผู้ใด,
ผู้นั้นไซร้ คือพญาราชสีห์ในป่าไวยากรณ์”